

МОНІТОРИНГ ПРАВА ДОСТУПУ РОМСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ОСВІТИ В УКРАЇНІ

КИЇВ – 2023

ЗМІСТ	UA
МЕТОДОЛОГІЯ	5
АНАЛІЗ ПРАВА	7
8 Міжнародні стандарти. Визначення.	
9 Міжнародні стандарти. Принцип недискримінації в освіті.	
10 Міжнародні стандарти. Недопущення дискримінації ромів в доступі до освіти.	
11 Національні стандарти. Визначення	
12 Національні стандарти. Принцип недискримінації в освіті	
13 Національні стандарти. Недопущення дискримінації ромів в доступі до освіти	
ОГЛЯД СИТУАЦІЇ	15
15 Виконання батьками обов'язку по забезпечення доступу до освіти для своїх дітей	
28 Сприяння школою отриманню освіти ромськими дітьми	
34 Особисті бар'єри	
37 Можливість отримати вищу освіту	
РЕКОМЕНДАЦІЇ	47
ДОДАТКИ	50
50 Вплив Ромського освітнього фонду на розвиток ромської громади в Україні: думки активістів та випускників	
52 Інформація про авторів та організаторів	

TABLE OF CONTENTS	ENG
METHODOLOGY	59
ANALYSIS OF LAW	62
62 International standards. Definition.	
63 International standards. Principle of non-discrimination in education.	
64 International standards. Prevention of discrimination against Roma in access to education.	
65 National standards. Definition	
66 National standards. The principle of non-discrimination in education	
67 National standards. Prevention of discrimination against Roma in access to education	
SITUATION OVERVIEW	70
70 Parents' compliance with the duty to ensure access to education for their children	
83 School support for education of Roma children	
91 Personal barriers	
92 Possibility to get higher education	
RECOMMENDATIONS	102
APPENDIXES	104
104 Impact of the Roma Education Fund on the development of the Roma community in Ukraine: insights from activists and graduates	
106 Information about authors and the team	

ВСТУП

Моніторинг реалізації права доступу ромської молоді до освіти в Україні:

Київ, 2023. – 51 с.

В звіті представлено результати моніторингу дотримання права на освіту для ромської молоді, який проводився в Україні протягом 2022—2023 років, а також рекомендації щодо змін, необхідних для забезпечення та захисту права на освіту для ромських дітей та молоді. Дослідження проведено за ініціативи молодіжної ромської організації АРКА. Для працівників системи освіти, юристів, громадських активістів та усіх, хто цікавиться питаннями, пов'язаними із дотриманням прав людини в Україні.

Над підготовкою звіту працювали:

Загальна редакція: Марія Ясеновська, Володимир Яковенко

Авторки дослідження: Анастасія Журавель, Віра Дрангой, Ольга Дементова

Українські роми зустрічаються із регулярною і систематичною дискримінацією фактично в усіх галузях, включаючи обмежений доступ до освіти. Дослідження 2005 року, здійснене «Романі Яг» (ромська газета, яку випускає однойменна НДО – перший партнер у трирічному проєкті, підтриманому Європейською Комісією) у ромських поселеннях Закарпаття, виявило, що серед опитаних ромів 69% ромів ледве спроможні читати, 68% мають проблеми з письмом, 59% не вміють рахувати, 25% не можуть ні читати, ні писати, ні рахувати. Вони визначили причини, з яких ромські батьки схильні відправляти своїх дітей до спеціалізованих ромських шкіл: а) тому що вони вчитимуться там, де навчалися їхні батьки, б) тому що батьки турбуються про те, щоб їхні діти не зазнали дискримінації у загальноосвітній школі, і с) тому що для вступу до ромських шкіл не потрібно оформлювати таку кількість документів, як для загальноосвітніх шкіл¹. Основною проблемою було те, що школи одна за одною, адміністрація кожної зі шкіл відмовляла у прийомі дитини ромської національності – або без пояснень, або через те, що класи переповнені, тому діти вступали до спеціалізованих (сегрегованих, недільних) шкіл, де не було проблем із вступом. Наразі, ця проблема не є до кінця вирішеною, така проблема існує і потребує більш дієвого способу вирішення.

Недостатній рівень освіти і навчання в школі є першопричиною багатьох проблем, з якими стикається ромська спільнота в Україні. Відсутність освіти призводить до відсутності можливості в майбутньому створити комфортні умови як для свого існування, так і для комфортного існування своїх дітей. Є конкретні, вже установлені причини того, що ромські діти не ходять до школи: 1) відсутність документів; 2) бідність; 3) дискримінація і булінг; 4) пасивність школи; 5) відсутність підтримки та мотивації від сім'ї.

Великою допомогою у підтримці ромською молоді в її прагненні отримати освіту та краще життя була Ромська освітня програма, яка надавала гранти молодим людям з ромської громади на отримання вищої освіти. Однак, її нещодавнє припинення роботи закрило додаткові можливості отримати підтримку, що стало передчасним припиненням активних дій на подолання системної дискримінації ромів в реалізації права на освіту.

Додаткових викликів додала повномасштабна агресія Російської Федерації проти України. Велика кількість ромів стала внутрішньо-переміщеними особами (далі – ВПО) та біженцями. Переважна більшість ромських домогосподарств, а саме 76%, у період до 24 лютого 2022 року не вели кочовий спосіб життя та не змінювали місце проживання. Разом з цим після 24 лютого 2022 року 47% принаймні 1 раз переїжджали в інше місце. Загалом у вибірці 19% домогосподарств є домогосподарствами-ВПО (82% з яких є офіційно зареєстрованими плюс 8% говорять про реєстрацію частини членів). Крім того, за даними соціологічного дослідження «Становище ромів-переселенців у воєнний час», роми ВПО потребують додаткової допомоги у вигляді коштів, продуктів харчування, одягу та взуття, пошуку житла, ліків та засобів особистої гігієни, а також у правових консультаціях та супроводі при оформленні документів.²

Негативні наслідки російсько-української війни одразу відобразилися на доступі до освіти. Значна кількість дітей, які були змушені покинути свої місця проживання, втратили доступ до освітнього процесу.

Війна має надзвичайно сильний вплив на освітній сектор та спричинила серйозні порушення в нормальному житті учнів і вчителів. Починаючи з 24 лютого 2022 року, майже дві третини українських дітей було переміщено як всередині України, так і за кордон. Дослідження,

¹ Адам А.Є., Навроцькі Є.М., “Моніторинг забезпечення прав ромської молоді в галузі освіти”, Ужгород, 2005 р., стор.3. Ця практика досліджувалась у таких місцевостях, як Берегове, Порошкове, Перечин, Березне, Мукачеве, Рахів.

² Аналітичний звіт за підсумками соціологічного дослідження “Освіта ромських дітей в Україні під час війни” https://www.irfua/wp-content/uploads/2023/03/report_final.pdf

проведене МОН та ЮНІСЕФ на локальному рівні (громади), демонструє, що більшість внутрішньо переміщених учнів оселилося в західних або центральних районах України, водночас Вінницька, Івано-Франківська та Київська області стали основними хабами для внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Згідно з цим опитуванням, громади повідомили, що з 24 лютого 2022 року прийняли 164 000 учнів-ВПО. Попри великомасштабне переміщення освітній сектор України швидко адаптувався. Після двох тижнів обов'язкових канікул освітній процес почали поступово відновлювати онлайн, використовуючи для цього інструменти, розроблені під час пандемії COVID-19, для надання освітніх послуг як всередині, так і за межами України. За даними МОН, близько 89% закладів загальної середньої освіти відновили онлайн заняття перед літніми канікулами, хоча відсутні комплексні вимірювання якості онлайн навчання протягом цього періоду.

Водночас для дітей шкільного віку та молоді з України, які переїхали за кордон, доступ до освіти значно різниться.

Негативний вплив закриття шкіл посилюється з огляду на погіршення психічного здоров'я учнів, що спостерігається після початку вторгнення. Повторювані та тривалі періоди стресу внаслідок війни та переміщення є особливо шкідливими для дітей. За результатами опитування батьків, яке проводилося Gradus Research, 75% респондентів повідомили, що їхні діти мали симптоми психологічної травми, а 16% заявили, що їхні діти демонстрували ознаки погіршення пам'яті, неувважності та зниження здатності вчитися. Окрім посиленого впливу на психічне здоров'я дітей травма також негативно впливає на результати навчання у школі та майбутні фінансові перспективи. У разі відсутності реагування у межах та поза межами шкільного контексту поширене погіршення психічного добробуту серед учнів матиме довготривалі наслідки³.

Ця ситуація особливо загострюється для людей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема представників ромської національної меншини, які позбавлені технічної можливості продовжувати освіту належним чином.

Очевидно, що для усунення проблеми доступності освіти для ромської молоді потрібен комплексний підхід із обов'язковим залученням влади і суспільства. Наголошення уряду на дотриманні комфортних умов для ромів у закладах освіти та впровадження жорстких санкцій за недотримання таких умов. Заохочення влади до представників безоплатної правової допомоги у допомозі ромам, при зверненні до суду, вирішенні конфліктів чи інших питань. Ініціювання проведення в навчальних закладах тренінгів з недопущення проявів дискримінації як для учнів, так і для педагогів. Забезпечення всіх навчальних закладів кваліфікованим медіатором, до якого б могли звертатись учні при певних конфліктах чи запобігання появі таких конфліктів. Ініціювання владою створення груп перевірок, які б регулярно слідували за навчальним процесом, слідували за відвідуванням ромськими дітьми шкіл, фіксували прояви дискримінації та наявність таких порушень, наполегливо пропонували жертві звернутись до суду. Дієвим заходом з боку влади буде розробка та впровадження десегрегаційних нормативів щодо шкільної освіти, включаючи усі супутні механізми підтримки усіх зацікавлених сторін системи шкільної освіти.

Ці та інші вищезазначені заходи потребують високого рівня зацікавленості і політичної волі з боку українських урядовців, одночасно створюючи та підтримуючи освічене, цивілізоване та демократичне суспільство. Держава має гарантувати забезпечення права ромів на освіту, створення комфортних умов для їх навчання на всіх етапах здобуття освітнього рівня.

Задля ініціювання діалогу в суспільстві, спрямованого на вирішення проблеми доступу ромської молоді до права на освіту, групою активістів і активісток ромської молодіжної організації АРКА було розпочато проведення цього дослідження – “Моніторинг реалізації права доступу ромської молоді до освіти в Україні”, результати якого представлені у даному звіті. Авторами і авторками випустила сама молодь, дослідження поєднувалось з тренінгами та навчанням через дію. Зібрана інформація,

висновки та рекомендації представляють собою голос ромської молоді та її думку щодо впровадження невідкладних дій по підтримці ромських дітей та молоді в їх прагненнях отримувати освіту.

Моніторингова група вдячна усім задіяним до проведення дослідження особам: ромським батькам, які мають дітей шкільного віку, дітям та студентській молоді, експертам з ромської тематики та випускникам Ромської освітньої програми. Ваш внесок у роботу групи був надзвичайним і дозволив зробити якісне і змістовне дослідження, яке стане основою для подальшої спільної адвокаційної роботи.

МЕТОДОЛОГІЯ

Представлене дослідження стало результатом річної роботи ромської молодіжної організації АРКА з групою волонтерок, які виявили бажання отримати навички моніторингу прав людини та провести дослідження в сфері дотримання прав ромської молоді в Україні.

Робота тривала з липня 2022 року по лютий 2023 року і містила навчання моніторингової групи, кабінетні та польові дослідження, узагальнення матеріалів та розробку рекомендацій. Перший навчальний етап базувався на матеріалах Гельсінкського фонду прав людини (Варшава, Польща), а також на досвіді проведення моніторингів прав людини українськими правозахисними організаціями, зокрема Харківської обласної фундації “Громадська Альтернатива”. Учасниці опанували підходи до розробки концепції моніторингу, обговорювали ключові виклики в сфері прав людини для ромської молоді в Україні, тренувалися проводити аналіз права та розробляти інструментарій. З спільною згодою темою моніторингу було обрано право на освіту та виклики, що стоять перед ромською молоддю на шляху його реалізації.

Другим етапом стало навчання через дію – безпосереднє проведення моніторингу реалізації права на доступ до освіти для ромської молоді. Робота включала наступні активності:

1. Розробка концепції моніторингу (цілі та задачі, дослідницькі проблеми, дослідницькі питання)
2. Проведення аналізу проблеми, первинного аналізу права, розробка інструментарію.
3. Кабінетне дослідження письмових джерел, включно з аналітичними матеріалами інших організацій та державних офіційних джерел інформації.
4. Проведення онлайн частини опитувань з використанням мереж контактів і попереднього досвіду роботи з ромською молоддю.
5. Проведення виїздів у визначенні області, проведення анкетування та інтерв'ю (у парах).
6. Узагальнення зібраного матеріалу, розробка рекомендацій та підготовка публікації.

Навчання та координація роботи проводилася онлайн, матеріали збиралися як онлайн, так і під час виїздів до ромських громад. Значним викликом стало відключення електрики та проблеми з інтернетом, а також особисті виклики, з якими зіткнулися авторки дослідження через необхідність підлаштовувати своє життя і роботу до умов війни. Можна сказати, що ця ініціатива не тільки стала прикладом потужного звучання голосу ромської молоді, а й доказом можливості зміцнювати потенціал молодих ромських громадських активістів і консолідації зусиль навіть в умовах активної фази війни.

Дана робота не є науковим дослідженням. Моніторингова група використовувала доступні їм техніки та методи збору інформації, соціологічні методи та якісний аналіз ситуації. Зібрані дані було порівнено з правовими стандартами задля кращого розуміння проблем та можливих шляхів їх вирішення.

Метою моніторингу було обрано: Дослідити можливості та бар'єри для ромської молоді у здобутті освіти, зокрема вищої освіти, напрацювати рекомендації щодо підтримки ромської молоді в отриманні освіти

³ <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede737c6.pdf>

Відповідними задачами та дослідницькими проблемами було обрано наступне:

Задачі:

1. Дослідити мотивацію дітей та молоді отримувати освіту
2. Дослідити умови в родині та її підтримку в прагненні дитини отримати освіту
3. Дослідити підтримку школи
4. Дослідити можливості продовжити навчання в ВНЗ та необхідність запровадження додаткової підтримки

Дослідницькі проблеми:

1. Вплив війни та переміщення на ситуацію
2. Підтримка сім'ї
3. Бідність сімей та можливість їх забезпечувати навчання дітей
4. Дискримінація та булінг в школі
6. Роль школи у підтримці прагнення до навчання та захисті прав ромських дітей
7. Особисті бар'єри та мотивація
8. Доступність процедури вступу до ВНЗ
9. Умови навчання та підготовленість до нього
10. Дискримінація та булінг в ВНЗ
11. Вплив Ромської освітньої програми на вступ до ВНЗ ромською молоддю

Географією опитувань представників та представниць ромських громад було обрано Одеську та Дніпропетровську області, опитування студентів, студенток, експертів та експерток проводилося по всій країні, включно з тими, що виїхали в пошуках притулку в інші країни через війну.

Задля досягнення поставлених задач було обрано наступний Інструментарій:

→ Анкета (гугл форма та паперова анкета) для батьків ромського походження, що мають дітей шкільного віку

→ Анкета (гугл форма) для студентів та випускників ВНЗ 2022 року ромського походження (з усіх областей України та за кордоном)

→ Анкета (паперова анкета) для старшокласників ромського походження

→ Опитувальник неструктурованого інтерв'ю для вчителів, ромських медіаторів та експертів
Інструментарій було побудовано таким чином, щоб по кожному дослідницькому запитанню отримувати інформацію не менш ніж з 2-х джерел, включно з письмовими.

Методи збору інформації:

→ Опитування онлайн (батьки, студенти) з використанням мереж партнерів організації АРКА та методу «сніговий ком»

→ Опитування під час виїздів (батьки, діти, вчителі)

→ Неструктуроване опитування дистанційно та під час виїздів (ромські медіатори, експерти)

→ Аналіз правових джерел

→ Аналіз урядової інформації та звітів громадських організацій, включно з міжнародними

В результаті було зібрано 45 анкет батьків, 59 анкет школярів, 16 анкет студентів та студенток, 6 інтерв'ю з експертами, експертками та випускниками і випускницями Ромської освітньої програми.

На основі зібраної інформації було узагальнено дані та розроблено рекомендації, які представлені в наступних розділах.

АНАЛІЗ ПРАВА

Забезпечення права на освіту є одним із головних критеріїв розвиненого суспільства, доступ до освіти та ефективність здобуття такої освіти. Право на освіту – одне з природних невід'ємних основних прав і свобод кожної людини.

Освіта повинна бути наявною, доступною, прийнятною (зрозумілою) та адаптивною. Концепція цих чотирьох принципів була розроблена Катаріною Томашевські⁴, спеціальним доповідачем ООН з питань освіти:

→ Наявність: освіта є безкоштовною і оплачується урядом; наявна відповідна інфраструктура, в тому числі і штат підготовлених вчителів.

→ Доступність: система повинна бути не дискримінаційна і доступна для всіх, необхідно вжити певних заходів, щоб незахищені категорії громадян також мали доступ до освіти.

→ Прийнятність: зміст освіти повинен бути актуальним, недискримінаційним і враховувати культурні особливості, також повинна гарантуватися якість.

→ Адаптивність: освіта може розвиватися відповідно до мінливих потреб суспільства, і система повинна бути адаптована до місцевих умов.

Україна ратифікувала майже всі міжнародні договори, що стосуються права на освіту і більшу частину положень цих документів послідовно імплементувала в національне право. Наступне завдання, яке наразі стоїть перед державою, це імплементація цих мінімальних стандартів у щоденну практику реалізації права на освіту в Україні, у тому числі й щодо дітей національних меншин, включно з дітьми ромами, та розробка позитивних дій для врахування й вирівнювання наслідків структурної дискримінації для того, аби стандарти не залишились лише деклараціями.

На сьогодні заборона дискримінації в сфері освіти, як частина принципу доступності освіти, вже давно утвердилася як загальний та важливий міжнародний та конституційний принцип в галузі прав людини, якого мають дотримуватися усі цивілізовані країни при визначенні прав і свобод людини. Загальна заборона дискримінації розповсюджується і на доступ молодих ромів до освіти, ніхто не може їх дискримінувати і держава має в цій сфері багато обов'язків, щоб захищати право ромської молоді на освіту. Саме дискримінація виступає основною перешкодою у доступі ромської молоді до фундаментальних прав людини, зокрема права на освіту.

Дискримінація ромів має дві поширені форми. Пряма дискримінація ромів частіше за все виникає у зв'язку з меншою увагою до потреб через їхню етнічну приналежність та через загальне презирливе ставлення до них з боку неромів. Частіше за все це призводить до прямих та опосередкованих відмов, що мають расове підґрунтя, забезпечити або полегшити доступ до послуг, інформації або інших благ, які є необхідними факторами дотримання фундаментальних соціально-економічних прав. Непряма дискримінація виникає в разі незабезпечення доступу ромів до соціально-економічних прав через причини, які напряду пов'язані з їхнім статусом парій в Україні⁵.

Все це безпосередньо стосується реалізації молодими ромами права на освіту. Нижче розглянуто основні міжнародні стандарти права на освіту, заборони дискримінації, зокрема в освіті, а також рекомендації щодо недопущення дискримінації в освіті саме для ромської молоді.

⁴ <https://www.coe.int/uk/web/compass/education>

⁵ http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/01/FB/m000001FB.pdf

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Визначення

Основним міжнародним документом, який проголошує фундаментальні права і свободи людини є Загальна декларація прав людини⁶. У статті 26 цього документу регламентовано право кожної людини на освіту. Тут було визначено, що освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості і збільшення поваги до прав людини і основних свобод; повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі поміж народами, расовими або релігійними групами, повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру тощо.

Юридичне зобов'язання забезпечувати право на освіту було закріплено пізніше у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права⁷. Стаття 13 є найдовшою з положень Пакту й найширшою та найгрунтовнішою статтею про право на освіту в міжнародному праві в галузі прав людини. Зокрема п. 2 цієї статті зазначає:

«Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що для повного здійснення цього права:

- (а) початкова освіта повинна бути обов'язковою і безплатною для всіх;
- (b) середня освіта в її різних формах, включаючи професійно-технічну середню освіту, повинна бути відкрита і зроблена доступною для всіх шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти;
- (c) вища освіта повинна бути зроблена однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти;
- (d) елементарна освіта повинна заохочуватися або впроваджуватися по можливості для тих, хто не проходив чи не закінчив повного курсу початкової освіти;
- (e) має активно проводитися розвиток мережі шкіл усіх ступенів, повинна бути встановлена задовільна система стипендій і повинні постійно поліпшуватися матеріальні умови викладацького персоналу.»

Конвенція про права дитини⁸ — один з інших ключових документів ООН, де значна увага приділяється праву дитини на освіту. У статті 3 наголошується, що «в усіх діях щодо дітей передусім мають враховуватися їхні інтереси, саме тому дитина з особливими освітніми потребами не повинна бути ізольованою від своїх батьків. Право всіх без винятку дітей на здобуття освіти є ключовим положенням Конвенції про права дитини, тому що освіта є самоцінною і визнається найголовнішим правом кожної людини.»

Право дитини на освіту присвячена стаття 28 Конвенції, згідно з якою «держави визнають право дитини на освіту з метою поступової реалізації цього права на основі надання рівних можливостей».

Варто зауважити, що Конвенція у статті 18 передбачає основну відповідальність батьків за виховання і розвиток дитини. Очевидно, що це включає підтримку дитини в реалізації нею права на освіту. Але й тут наголошується на ролі держави, яка має надавати батькам належну допомогу у виконанні ними своїх обов'язків по вихованню дітей.

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод в своєму Додатковому

Протоколі 1⁹ відносить право на освіту до фундаментальних прав людини та зазначає, що «Нікому не може бути відмовлено в праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до своїх релігійних і світоглядних переконань.

Принцип недискримінації в освіті

Дискримінація заборонена майже усіма міжнародними документами з прав людини. Ця заборона поширюється на доступ до реалізації прав людини та інших законних прав та інтересів. Основними стандартами щодо недопущення дискримінації¹⁰ є наступні:

Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації згідно зі статті 3 зазначає, що «держави-учасниці особливо засуджують расову сегрегацію та апартеїд і зобов'язуються відвертати, забороняти і викорінювати всяку практику такого характеру на територіях, які знаходяться під їх юрисдикцією.»

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод¹¹ в статті 14 проголошує заборону дискримінації: «Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.»

Уточнює цей стандарт Протокол 12¹², який у статті 1 розширює заборону дискримінації з прав, передбачених Конвенцією, до всіх законних прав національних правових систем, включно із діями та бездіяльністю державного органу.

Заборона дискримінації очевидно поширюється на сферу освіти, більш того, міжнародне право містить спеціальний документ – Конвенцію про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти 1960 року¹³. Згідно з цією Конвенцією термін «дискримінація» охоплює будь-яку відмінність, виняток, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або місця народження, що має на меті (або наслідком якої є) знищення чи порушення рівності відносин у сфері освіти.

У статті 1 Конвенції визначено, «що дискримінацію варто розуміти як закриття для будь-якої особи або групи доступу до освіти; обмеження освіти; створення або збереження окремих систем освіти чи закладів освіти, зокрема, зробити початкову освіту обов'язковою та безоплатною; забезпечити в усіх державних закладах рівні умови щодо якості навчання.»

Зобов'язання держави щодо недопущення дискримінації в освіті прописані у статті 3 Конвенції. Так держави мають:

→ «скасувати всі законодавчі постанови і адміністративні розпорядження і припинити

⁹ https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_Protocol_1_UKR.pdf

¹⁰ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

¹¹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

¹² https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537#Text

¹³ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text

⁶ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

⁷ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

⁸ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#top

адміністративну практику дискримінаційного характеру в галузі освіти;
→ прийняти, якщо потрібно, у законодавчому порядку заходи, необхідні для того, щоб усунути будь-яку дискримінацію під час прийому учнів до навчальних закладів».

Недопущення дискримінації ромів в доступі до освіти

Важливість проблеми підкреслено на рівні документів Ради Європи. Так Рамкова конвенція про захист національних меншин¹⁴ визнає, що «захист національних меншин та прав і свобод осіб, які належать до цих меншин, є невід'ємною частиною міжнародного захисту прав людини» (стаття 1). Держави-учасниці конвенції зобов'язуються гарантувати національним меншинам право рівності перед законом, а також у всіх сферах економічного, соціального, політичного і культурного життя. Очевидно, що це стосується і права на освіту для ромської молоді.

Прикладом засудження сегрегації ромських дітей в системі освіти у Чехії є наступне рішення Європейського суду з прав людини: «Заявниками були школярі ромського походження, яких поміщали в «спеціальні школи», призначені для учнів з обмеженими можливостями навчання. Вони стверджували, що до них ставлення у сфері освіти було гіршим, як до дітей ромського походження, оскільки, будучи поміщеними в спеціальні школи без обґрунтування, вони отримували значно нижчу освіту, ніж та, що надавалася у звичайних початкових школах, внаслідок чого їм було відмовлено в доступі до середньої освіти, крім центрів професійної підготовки». Суд встановив порушення статті 14 (заборона дискримінації), у поєднанні зі статтею 2 Протоколу No 1 (право на освіту)¹⁵.

Інші документи стосовно даного питання є рекомендаціями міжнародних організацій, що не відносяться жорсткого права, але є важливим орієнтиром для національних правових систем і базою для проведення моніторингів прав людини громадськими організаціями.

Так Гаазькі рекомендації Верховного Комісара ОБСЄ щодо прав національних меншин на освіту¹⁶ вказують, що представники національних меншин повинні мати необмежений доступ до різних рівнів освіти рідною мовою. Окрім того у рекомендаціях порушено проблеми, які виникають на практиці в галузі освіти, і детально описано шляхи вирішення таких проблем. Одразу звертається увага на перший пункт документу де перед національними закладами освіти ставиться пріоритетне завдання: «Право осіб, які належать до національних меншин, на збереження своєї самобутності може бути повністю реалізоване тільки тоді, коли вони добре оволодіють своєю рідною мовою у процесі навчання. Разом з тим особи, які належать до національних меншин, зобов'язані інтегруватися в більш широке суспільство держави через належне володіння державною мовою». Тут важливо зазначити саме, що мова меншин та державна мова, мають викладатися, як навчальний предмет із ступенем оптимального застосування обох мов як засобу навчання на різних етапах освіти дитини.

Європейська комісія проти расизму та нетерпимості також звертає увагу на становище ромів у Європі, його Загальна рекомендація від 2011 р. щодо боротьби з антиджипсизмом та дискримінацією ромів¹⁷ підкреслює, що антиджипсизм є «особливо стійкою, насильницькою, повторюваною та буденною формою расизму» та закликає уряди боротися з антиджипсизмом у сферах освіти, зайнятості та охорони здоров'я та боротьби з расистським насильством та злочинами проти ромів.

¹⁴ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

¹⁵ Справа D.H. and Others v. the Czech Republic (Заява No 57325/00), Рішення, Страсбург, 13 листопада 2007 року: www.asil.org/pdfs/ilib071214.pdf

¹⁶ https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/32194_0.pdf

¹⁷ <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-13-on-combating-anti-gypsyism-an/16808b5aee>

Європейський Союз, інтеграція з правом якого стає все більш актуальною для України через розпочатий процес набуття членства в цій організації, також все більше визнає необхідність протидії наслідкам дискримінації ромів у своїх державах-членах. У квітні 2011 року Європейська Комісія видала «Рамкову програму ЄС для національних стратегій інтеграції ромів до 2020 року»¹⁸, в якому зазначалося, що «незважаючи на певний прогрес, досягнутий як в державах-членах, так і на рівні ЄС за останні роки, мало що змінилося в повсякденній ситуації більшості ромів», що безпосередньо стосується і реалізації права на освіту.

Розглядаючи «Звіт про результати Представництва ООН в Україні за 2021 рік» Організація Об'єднаних Націй¹⁹ надала значну консультативну та нормативну підтримку в підготовці кількох стратегій, зокрема: «Плану заходів до 2023 року з реалізації Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року»²⁰.

НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ

Визначення

Стаття 53 Конституції України²¹ проголошує, що «Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.» Більш того, закріплено достпність та безоплатність шкільної та дошкільної освіти і право отримати безоплатну вищу освіту. Також зазначено, що «громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства».

Основним документом, що регламентує право на освіту є одноіменний Закон України²². В статті 3 цього закону описано загальне визначення й обсяг цього права: «Кожен має право на якісну і доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України... Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак. Право особи на освіту може реалізовуватися шляхом її здобуття на різних рівнях освіти, у різних формах і різних видів, у тому числі шляхом здобуття дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та освіти дорослих. Кожен має право на доступ до публічних освітніх,

¹⁸ http://ec.europa.eu/justice/policies/discrimination/docs/com_2011_173_en.pdf

¹⁹ https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-06/UNCountryResultsReport2021UA_v02.pdf

²⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-2021-%D1%80#Text>

²¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

²² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

наукових та інформаційних ресурсів, у тому числі в мережі Інтернет, електронних підручників та інших мультимедійних навчальних ресурсів у порядку, визначеному законодавством.»

Стаття 4 цього ж закону наголошує на безоплатності освіти, як однієї зі складових доступності освіти, цей стандарт включає гарантії безоплатного «забезпечення підручниками (у тому числі електронними), посібниками». В той же час платними можуть бути додаткові освітні послуги, які надаються понад обсягів, визначених в освітній програмі. Це передбачено в статті 78 закону «Про освіту», а їх перелік і фінансування передбачені Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності»²³ та спільним Наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України та Міністерства економіки України від 23 липня 2010 № 736/902/758 «Про затвердження Порядку надання платних послуг державними і комунальними навчальними закладами»²⁴ та актами законодавства, що регулюють відповідну сферу платних послуг. Будь які інші платні послуги є незаконними.

Аналогічні підходи закріплені в статті 19 «Право на освіту» профільного закону з забезпечення прав дитини - Закону України «про охорону дитинства»²⁵.

Згідно із статтею 25(2) Закону України «Про повну загальну середню освіту»²⁶, на батьків учнів, а також керівників закладів освіти, які виконують обов’язки опікунів дитини у випадках, визначених законом, покладається відповідальність за здобуття ними повної загальної середньої освіти. Стаття 11(3) Закону України «Про освіту» передбачає відповідальність за здобуття дітьми дошкільної освіти, яка лежить на батьках. Зокрема батьки зобов’язані «сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання». Аналогічні вимоги передбачені статтею 150 Сімейного кодексу України²⁷, а стаття 180 зазначає, що батьки зобов’язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Принцип недискримінації в освіті

Дискримінація в Україні заборонена Законом «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»²⁸, який, зокрема, визначає принцип недискримінації в українському законодавстві та поширює дію закону на сферу освіти. Серед іншого, закон закріплює визначення таких форм дискримінації, як пряма та непряма дискримінація, посібництво у дискримінації та відмова у розумному пристосуванні.

Зазначена вище стаття 3 Закону України «Про освіту» підкреслює недискримінацію в освіті: «В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти».

²³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF#Text>

²⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1196-10#Text>

²⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

²⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

²⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

²⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

В той же час низка нормативних актів (Стаття 57і Закону України «Про освіту»; Лист МОН «Про організацію освітнього процесу в початковій школі в умовах воєнного часу» №1/3725-22, від 29.03.2022²⁹ та інші), які було введено в дію після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, мають на меті підвищити безпеку та виживання здобувачів різних форм освіти і передбачають введення різних форм дистанційного навчання на час воєнного стану. Ці положення виключають значну частину ромських дітей через фінансові труднощі сімей і їх неможливість забезпечити дітям онлайн навчання. Недивлячись на позитивні цілі, ці положення українського законодавства мають ознаки непрямой дискримінації, що відображено в описі ситуації на основі проведених опитувань.

Окрім заборони дискримінації українське законодавство передбачає також заборону булінгу, зокрема в освіті. Так Законом України «Про освіту» в статті 1, п.3 визначено, що булінгом є «діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров’ю потерпілого». Статтями 53—55 Закону «Про освіту» визначені права та обов’язки учасників освітнього процесу стосовно протидії та запобігання булінгу. Булінг, згідно статті 173—4 Кодексу про адміністративні правопорушення, «тягне за собою накладення штрафу від п’ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин»³⁰ та передбачає відповідальність як кривдника або його батьків, так і керівника освітнього закладу у разі неповідомлення про випадок поліції.

З аналізу нормативно-правової бази щодо протидії булінгу під час навчального процесу, можна зробити висновок, що в Україні працює законодавство щодо притягнення до відповідальності за булінг. В більшості випадків суд присуджує невелику суму штрафу (але максимальну для даного виду правопорушення). Важливо також зазначити, що притягнути до відповідальності можна не лише однокласників або інших дітей, а й вчителів та інших учасників освітнього процесу. Батьки можуть звернутися до правоохоронних органів, які складуть адміністративний протокол і направлять його до суду, який вже буде вирішувати по суті справи.

Недопущення дискримінації ромів в доступі до освіти.

Закон України “Про освіту” вводить поняття діти з особливими освітніми потребами - “особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту”. Стаття 3 цього закону наголошує, що “Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти”. Не дивлячись на те, що першочергово цей підхід застосовується до дітей з інвалідністю, само визначення є значно ширшим і охоплює усіх дітей, які потребують додаткової допомоги в реалізації свого права на освіту. Очевидно, що ромські діти також можуть включатися в цю групу, зокрема через мовні бар’єри, та отримувати усю необхідну підтримку. Підтримка родин в їх прагненні забезпечити дітям реалізацію права на освіту гарантована положеннями частини 1 статті 10 Закону України “Про соціальні послуги”, яка наголошує на тому,

²⁹ <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-v-pochatkovij-shkoli-v-umovah-vovennogo-chasu>

³⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

що однією із засад функціонування системи надання соціальних послуг є її профілактичний характер. Частина 2 тієї ж статті передбачає, що соціальні послуги повинні відповідати потребам тих осіб або сімей, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах. Безперервність та послідовність надання соціальних послуг, а також їх різноманітність, згідно із частиною 3 статті 10, також грають важливу роль в забезпеченні якості підтримки вразливих груп.

Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення; сім'ї; захисту прав дітей та в інших соціальних сферах – Держсоцслужба – виконує такі функції для виконання покладених на неї завдань у сфері захисту сім'ї:

- проводить аналіз матеріального становища сімей, оцінює ефективність соціальної підтримки;
- організовує і проводить роботу з розвитку відповідального батьківства, підтримки сімей з дітьми, послуг для сприяння особистому зростанню дітей, у тому числі з урахуванням традицій і культури українського народу;
- організовує і проводить інформаційно-роз'яснювальну роботу з питання реалізації державної політики у сфері сім'ї, популяризації інституту сім'ї, посилення мотивації до реєстрації шлюбу та відповідального батьківства, здорового способу життя, поширення інформації про права та послуги для сімей;
- проводить аналіз стану дотримання вимог законодавства щодо соціального захисту сімей;
- забезпечує управління у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми:
- здійснює контроль та організаційно-методичне забезпечення щодо соціальної підтримки та надання соціальних послуг молодим сім'ям, сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах, багатодітним сім'ям, сім'ям опікунів, піклувальників, прийомним сім'ям, дитячим будинкам сімейного типу, сім'ям патронатного вихователя, особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- забезпечує здійснення заходів щодо консультативної допомоги та соціально-психологічної підтримки батьків у виконанні батьківських обов'язків, популяризації сімейних традицій, формування ненасильницької моделі виховання дітей та спілкування, формування взаємної відповідальності родинних поколінь;
- бере участь у визначенні порядку щодо виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводження таких сімей (осіб) [...]»³¹.

Окремо варто зазначити Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року³² – Ромську Стратегію до 2030 року. Цим документом передбачена окрема Ціль 3 – “Розширення можливостей доступу осіб, які належать до ромської національної меншини, до якісної освіти”, де, зокрема, зазначено, що “до завдань системи освіти належать компенсація можливих недоліків освітньої підготовки дитини, пов'язаних із складними життєвими обставинами її сім'ї; підготовка до життя в суспільстві, надання засобів і створення середовища для розвитку здібностей. Повна інтеграція дітей, які належать до ромської національної меншини, до освітнього середовища із сприятливими та інклюзивними умовами навчання є запорукою їх успішного залучення до життя суспільства”. Запланований перелік задач по досягненню цієї цілі:

- збільшення кількості дітей, які належать до ромської національної меншини та відвідують заклади дошкільної освіти
- сприяння подальшому доступу та запобігання достроковому припиненню здобуття повної загальної середньої освіти особами, які належать до ромської національної меншини

³¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/458-2019-%D0%BF#Text>

³² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>

- сприяння збільшенню кількості представників ромської національної меншини, які здобувають професійну (професійно-технічну) освіту
- підвищення рівня володіння державною мовою.

До того ж, Ромська Стратегія на період до 2020 року додатково передбачала комплекс завдань задля соціального захисту і зайнятості ромів, а саме: реалізацію соціальної політики, спрямованої на забезпечення соціального захисту ромів, у тому числі сімей з дітьми, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, пенсіонерів і одиноких непрацевдатних та бездомних осіб, а також сприяння ромам у пошуку роботи³³. В свою чергу, нова Ромська Стратегія на період до 2030 року передбачає більш деталізовані цілі та вбачає, що з метою подолання дискримінації проти ромів необхідно проводити підвищення рівня обізнаності представників ромської національної меншини про функціонування суспільних інститутів, гарантовані законодавством права та встановлені законодавством обов'язки шляхом проведення просвітницької роботи з представниками ромської національної меншини в місцях їх компактного проживання щодо їх прав та обов'язків, можливості отримання соціальної допомоги, а також щодо виявлення та протидії дискримінації, зокрема за етнічною та расовою ознакою (Ціль 2)³⁴.

Окремою ціллю Ромської Стратегії до 2030 року стало забезпечення соціального захисту осіб, в тому числі дітей, які належать до ромської національної меншини (Ціль 7). Одним із завдань, які покликані на реалізацію даної цілі є сприяння отриманню соціальних послуг особами, які належать до ромської національної меншини та перебувають у складних життєвих обставинах, відповідно до їх потреб у відповідних адміністративно-територіальних одиницях.

Проте експерти неодноразово зазначали, що Ромська Стратегія до 2020 року не була успішно реалізована. Як підкреслили у своєму звіті експерти Європейського офісу Міжнародної групи з прав меншин в 2019 році, коментуючи здобутки Ромської Стратегії до 2020 року та Плану Дій для ромів до 2020 року, “на сьогоднішній день ці та інші проекти із захисту ромів залишаються в значній мірі декларативними, мають слабкі інституційні рамки, неадекватні фінансові ресурси та мало нечасто мають пріоритет у формуванні державної політики, а їхні проблеми переважно асоціюються з їхньою культурою, а не з нерівністю в більш широкому сенсі, з якою вони стикаються.”³⁵

Запровадження Ромської Стратегії викликає багато сподівань у спільноти, але поки що немає регіональних Планів дій з її реалізації і відповідного фінансування прописаних в Стратегії заходів.

Варто відмітити, що вища освіта не увійшла до переліку задач навої Ромської Стратегії так само як і протидія булінгу щодо ромських дітей на рівні школи.

Не існує окремих квот для дітей ромського походження на безоплатне навчання у вищих навчальних закладах. Згідно із розділом VIII Наказу МОН № 392 від 27.04.2022 року про «Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році»³⁶ вони можуть претендувати на пільговий вступ та навчання лише якщо підпадають під інші категорії (діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з інвалідністю, діти, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія, постраждали від бойових дій, постраждали учасники Революції Гідності, тощо). Також завжди існує можливість вступити на бюджет за результатами ЗНО – високий бал значно підвищує шанси на вступ на бюджет.

³³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

³⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>

³⁵ https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2019/05/MRG_Rep_Ukraine_UKR_Apr19.pdf

³⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-22#Text>

ОГЛЯД СИТУАЦІЇ

Виконання батьками обов'язку по забезпечення доступу до освіти для своїх дітей

Економічне благополуччя батьків

Майже в половині сімей разом із дитиною проживають обидва батьки. У майже третині випадків дитина проживає лише з матір'ю, в усіх інших – разом із батьками проживають інші родичі, в основному – бабуся та брати з сестрами.

Більше половини родин вказали, що їхній дохід становить менше 2500 грн./особу на місяць. Лише 12 родин вказали, що дохід становить приблизно 4000 грн./особу на місяць, і лише одна родина має дохід, що перевищує 4000 грн./місяць. Проте були й ті, хто не могли порахувати доходи, таких родин виявилось 7 від усіх 45 респондентів.

Ольга Ковальчук, Член правління ГО «Центр допомоги «Турбота», (Кривий Ріг, Дніпропетровська область) описала проблему наступним чином:

«Серед 90 ромських сімей внутрішньо переміщених ромів, з якими мені вдалося поспілкуватися [у листопаді 2022 року], в усіх діти навчаються у школі. Проте через дистанційну форму навчання у близько 90% дітей немає повноцінного доступу до шкільної освіти. Це спричинене тим, що багато ромських родин є малозабезпеченими, і вони можуть мати один телефон на всіх членів сім'ї. Дітей 4—7—10, а телефон один на всіх. Тому через дистанційну форму навчання такі діти не мають доступу до онлайн навчання. Із усіх 90 батьків (76 жінок, 14 чоловіків), лише 3 особи отримали вищу освіту. Батьки мають бажання, щоб їхні діти навчалися у ВНЗ. Проте вони не можуть собі цього дозволити, тому що бюджетних місць дуже мало, а знань для того, щоб набрати певні бали і вступити на бюджет, не вистачає. З технікумами ситуація краща, тому що там більше бюджетних місць. Проте не всі закінчують технікуми. Закінчують в основному хлопці, тому що вони не так зайняті, як дівчата. Дівчата ж дуже рано виходять заміж, в 13—14 років, і народжують дітей. Вони говорять, що не мають можливості продовжувати освіту, тому що виходять заміж, народжують дітей, і «все зупиняється».

Володимир Кондур, Член президії ГО «Правозахисний Ромський Центр» також визнав проблему відсутності забезпечення ромських дітей гаджетами, внаслідок чого якість отриманих знань значно погіршилася за останні декілька років:

«В тих ситуаціях, коли можливості відвідувати школу очно немає, виникає соціально-економічний аспект забезпечення технічної можливості дистанційного навчання для дітей ромського походження: гаджети, доступ до мережі Інтернет, а також стабільність електромережі. Це в першу чергу стосується сіл та віддалених населених пунктів. Якість освіти дуже знизилася. [...] Діти за ці 2—3 роки випали з навчального процесу через пандемію коронавірусу та війну. Потрібно в майбутньому проводити моніторинг рівня знань дітей та виконання своїх обов'язків вчителями – наскільки вони мали кваліфікацію та системність надання освіти в таких складних умовах.»

Віола Попенко, Координатор програми «Право та гуманітарні дисципліни» Ромського освітнього фонду, Асистентка проекту Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: фаза II» також підкреслила, що неналежні умови для навчання дитини можуть призводити до недостатньо якісного засвоєння знань та падіння успішності:

«Неграмотність батьків також грає роль: коли вони не можуть допомогти з домашньою роботою. Також негативними факторами є відсутність місця для навчання дитини, відсутність мотивації – наслідування прикладу з громади, коли дитина бачить, що ніхто з оточення не має освіти, або навіть якщо має – то все одно немає нормальної роботи.»

Наталія Криворучко, Керівниця Центру підтримки сім'ї Міжнародної благодійної організації

«Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка» Україна» розповіла про свій досвід роботи із ромськими сім'ями, яким довелося вимушено переселитися до Ужгороду з тимчасово окупованих територій: «Варто тверезо дивитися на ситуацію, що склалася. Я працюю із ромами-переселенцями, а також спостерігаю за місцевими ромами в Ужгороді. В першу чергу необхідно задовольнити їхні побутові та економічні проблеми, а потім – заохочувати до навчання дітей. Батьки-роми, які вимушено переїхали всередині України часто не вміють ані читати, ані писати. Такі батьки не бачать потреби в тому, щоб їхні діти навчалися у школі або університеті.»

Серед усіх 45 респондентів, опитаних в рамках даного моніторингу, 20 осіб вказали, що вони не працюють. Причинами для відсутності роботи стали: декрет, виховання дітей, пенсія, втрата роботи. 19 осіб вказали, що у родині працює одна людина, і лише один респондент – що працюють всі повнолітні члени сім'ї. П'ять опитаних осіб вказали, що в їхній родині працюють як повнолітні, так і неповнолітні члени сім'ї. Одна особа вказала, що вона займається жебракуванням.

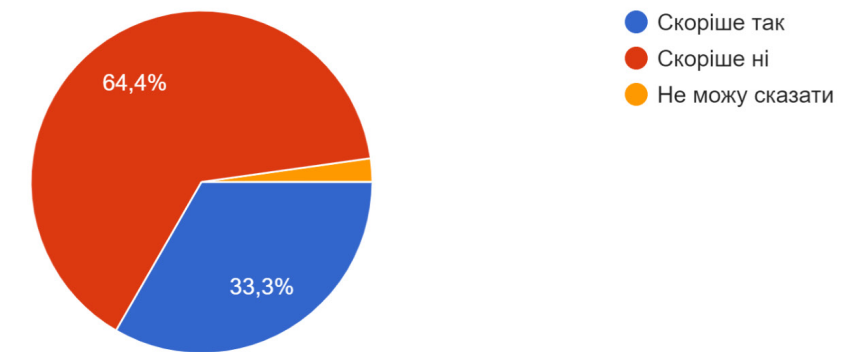
Переважна більшість сімей (29 з 45) мають нестабільний дохід. Третина осіб вказали, що дохід скоріш стабільний.

Віола Попенко, Координатор програми «Право та гуманітарні дисципліни» Ромського освітнього фонду, Асистентка проекту Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: фаза II» підтвердила, що нестабільний дохід батьків прямо впливає на навчання ромських дітей:

«Непостійний заробіток в ромських громадах залежить від щоденної роботи, тобто нестабільний фінансовий стан батьків сильно впливає на доступ до освіти дітей.»

Ваш дохід стабільний?

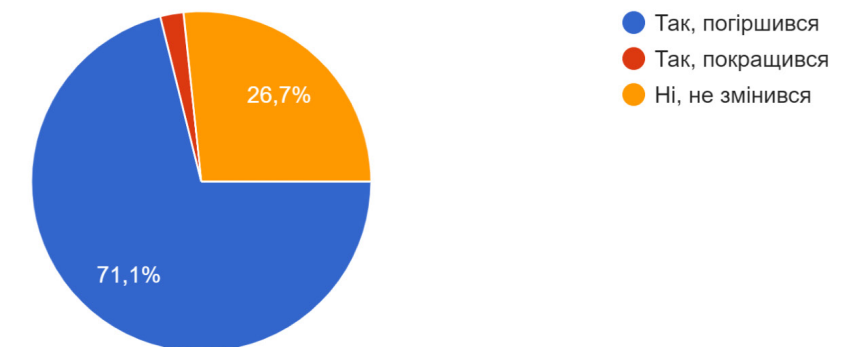
45 відповідей

Після початку повномасштабного вторгнення у 32 респондентів погіршився дохід, тоді як 12 – відповіли, що дохід ніяк не змінився.

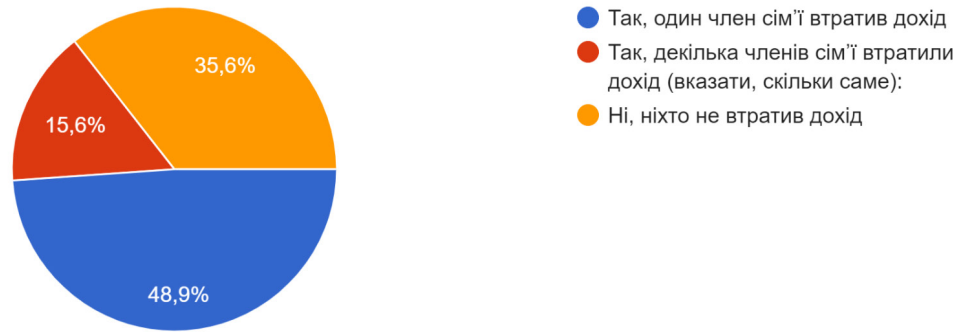
Чи змінився ваш дохід після початку повномасштабної війни в Україні 24 лютого?

45 відповідей

В половині опитаних сімей один член родини втратив дохід після початку повномасштабного вторгнення. У третини сімей дохід не змінився, а 7 з 45 респондентів відповіли, що дохід втратили декілька членів сім’ї.

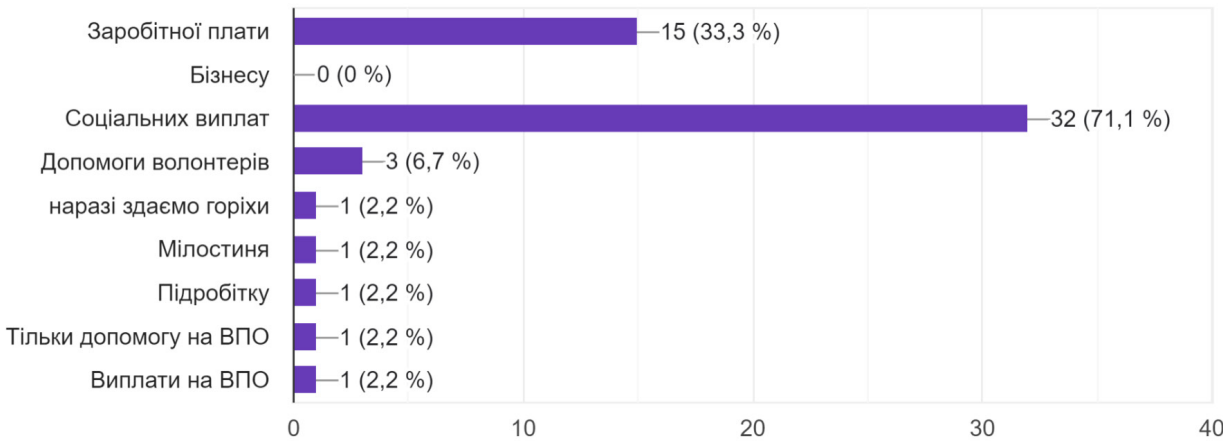
Чи втратив хтось із членів сім’ї, які живуть разом із дитиною/дітьми дохід після початку повномасштабної війни?
45 відповідей

Трохи менше половини сімей отримують виплати на дітей, чверть отримує виплати для матері-одиначки, а третина не отримує нічого. Троє респондентів вказали, що отримують виплати по інвалідності на дитину, і ще троє – що отримують виплати по інвалідності на іншого члена сім’ї. Двоє респондентів вказали, що отримують пенсію для людей похилого віку. Жодна особа не вказала, що отримує виплати по безробіттю.

Щодо джерел доходу, переважна більшість вказали соціальні виплати, як основне джерело,

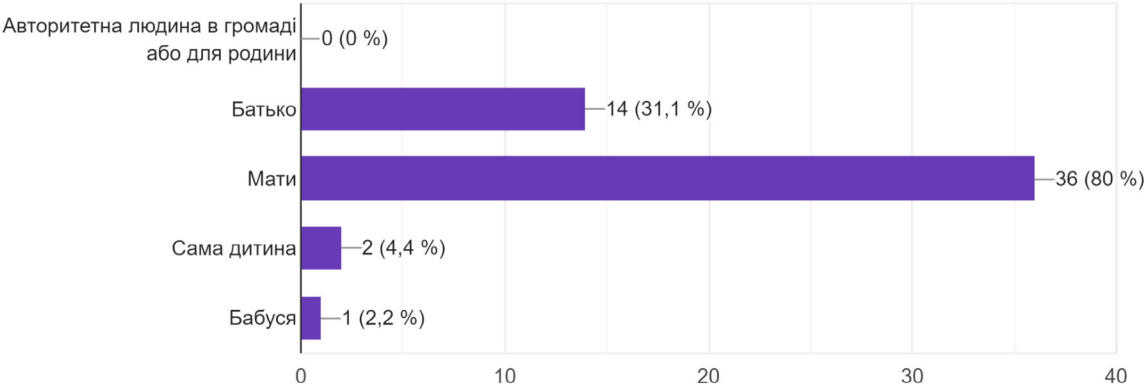
Ви отримуєте дохід від:
45 відповідей

Особисті переконання батьків щодо освіти

В абсолютній більшості сімей ромів, які були опитані в рамках даного дослідження, рішення про освіту дитини приймає мати. Майже третина респондентів вказали, що таке рішення приймає батько, і ніхто – що його приймає авторитетна в громаді або для родини людина.

Рішення про освіту дитини приймає:
45 відповідей

Серед опитаних батьків переважна більшість вказали, що ніхто з членів родини не має освіти. 5 респондентів вказали, що обидва батьки мають освіту, тоді як в трьох з 45 родин освіту має лише батько, і ще в трьох – тільки мати. Деякі експерти висловлюють занепокоєння низьким рівнем освіти у батьків-ромів, передбачаючи, що вони не матимуть змоги створити належних умов для того, щоб їхні діти мали мотивацію старанно навчатися у школі та вступати до ВНЗ.

Ось як пояснює проблематику Олексій Падченко, Голова правління Запорізького ромського центру «Лачо Дром»:

«Однією з перешкод в здобутті шкільної освіти ромськими дітьми є відсутність хоча б якоїсь освіти у деяких ромських батьків, щоб вони могли якимось чином допомагати своїм дітям по навчанню. Це призводить до того, що дитина, пропускаючи один-два уроки, може почати відставати від шкільної програми, і не буде нікого, хто міг би її підтримати в цій ситуації. Поступово дитина втрачає інтерес до навчання, бажання навчатися і бути присутнім на онлайн-заняттях втрачається. Таким чином, дитина повністю відрізається від шкільного процесу, в неї пропадає зв'язок зі школою, з однолітками. Як результат – дитина повертається у замкнене коло ромської громади, з якої потім буде дуже важко знову цю дитину залучити до освітнього процесу.»

33 респонденти з числа батьків ромського походження, яких вдалося опитати в рамках даного дослідження, вважають, що дитина обов’язково повинна отримати загальну середню (шкільну) освіту. Лише три особи відповіли, що дитина не зобов’язана отримувати середню освіту. На питання «Чи варто витратити час на отримання шкільної освіти, якщо можна замість цього одразу піти працювати?» більшість батьків відповіла, що варто навчатися. Лише 10 з 45 опитаних осіб вказали, що краще одразу піти працювати. Більшість батьків підтримують своїх дітей в процесі навчання: пояснюють важливість цього процесу та мотивують дитину ходити до школи та вступати до ВНЗ. Лише сім осіб вказали, що говорять дитині про те, що навчатися не обов’язково, якщо вона не хоче або не любить навчатися. Ще шість респондентів вказали, що хоч вони підтримують навчання дитини в школі, проте є певні перешкоди, через які дитина не може навчатися. Майже 90% всіх опитаних не мають гендерної заангажованості в питаннях освіти: вони вважають, що навчання важливе для всіх незалежно від статі. На питання про те, чи допомагають вони із домашнім завданням своїм дітям, більше половини

відповіли, що допомагають інколи, якщо це необхідно, або якщо діти самі попросять. Завжди допомагають із домашнім завданням лише три особи з числа опитаних. Водночас 18 з опитаних батьків ніколи не допомагають своїм дітям із домашнім завданням.

Взаємодія з соціальними службами

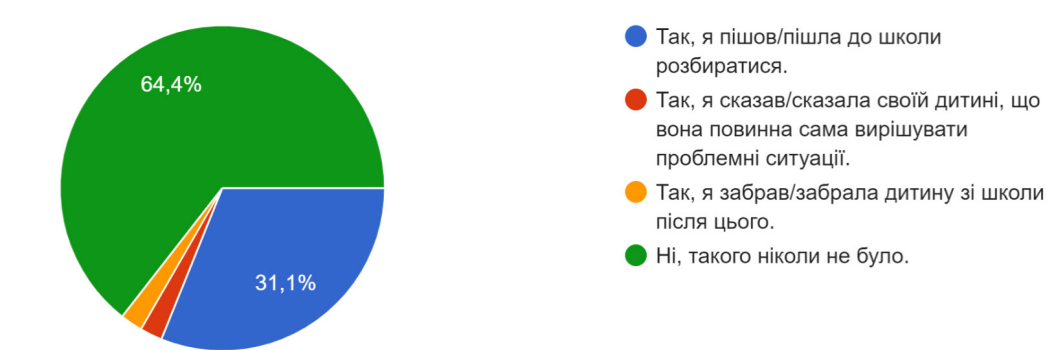
Лише одна опитана особа з 45 вказала, що їй коли-небудь пропонували соціальні служби допомоги чи послуги, всі інші відповіли на це питання негативно. Та особа, якій пропонували допомогу, вказала, що це було надання їжі та речей. До переважної більшості респондентів ніколи не приходили представники соціальних служб, і лише 10 опитаних вказали, що соцслужби навідувалися до них. Лише двоє з усіх опитаних коли-небудь отримували запрошення від соціальних служб відвідати лекції чи тренінги, і відмовилися піти. Всі інші вказали, що ніколи не отримували таких запрошень.

Роль батьків у вирішенні проблемних ситуацій в школі

Переважній більшості батьків діти не скаржилися на ситуацію в школі. Майже третина відповіли, що діти скаржилися, і вони пішли до школи розбиратися в ситуації. Одна особа вказала, що у відповідь на скарги дитини, вона сказала, що дитина повинна сама вирішувати проблемні ситуації. Ще один респондент вказав, що йому довелося забрати дитину зі школи після того, як вона поскаржилася на проблемну ситуацію.

Чи вам колись скаржилися діти на ситуацію у школі?

45 відповідей

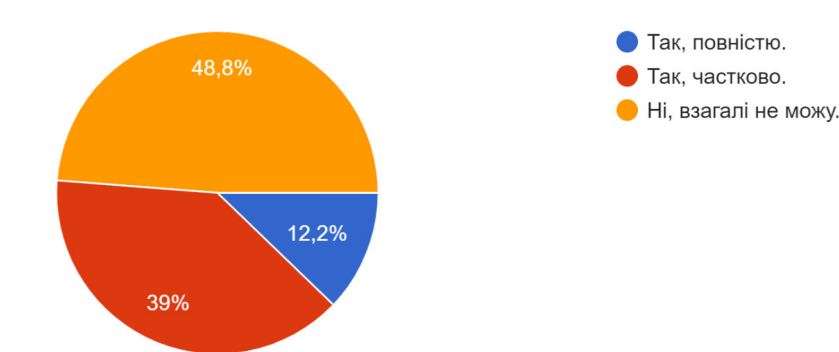

Витрати, пов’язані з навчанням

Батьки також поділилися тим, скільки витрат, пов’язаних з навчанням дитини вони мають. Більше половини батьків відповіли, що вони мають витрати, всі інші вказали, що не мають таких витрат. Серед витрат, пов’язаних з навчанням дитини, які вказали батьки, були: витрати на ремонт, штори, на клас, на подарунки вчителям, на канцелярію та їжу для дитини, одяг, гаджети тощо. Розмір витрат на місяць різниться: від 100 гривень до одноразових витрат в розмірі 10 000 гривень. Середній розмір витрат складає 300—500 гривень. Майже половина батьків не в змозі покрити витрати, пов’язані з навчанням дитини. Майже 40% батьків можуть частково покрити витрати, і лише трохи більше 12% батьків можуть покрити витрати повністю.

Чи ви в змозі покривати витрати, пов’язані з навчанням дитини?

41 відповідь

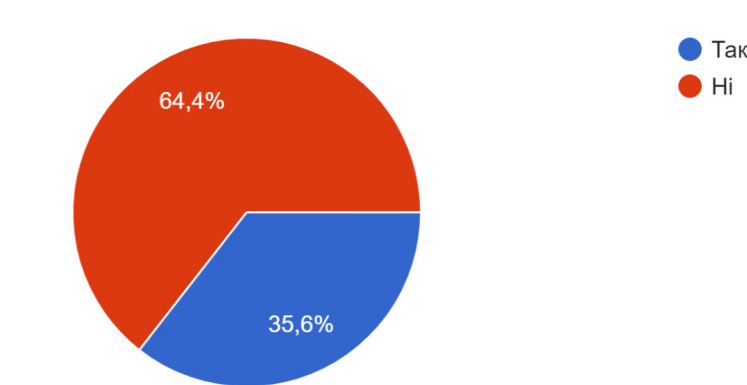

Залучення батьками дітей до хатньої роботи та економічної діяльності

Більшість батьків вказали, що їхні діти залучаються до хатньої роботи, такої як прибирання, приготування їжі. Також один респондент відповів, що старша дитина допомагає доглядати за молодшими братами та сестрами і робить з ними уроки. Четверо респондентів вказали, що діти допомагають по господарству, дивляться за худобою, працюють на городі або рубають дрова. В п’яти сім’ях діти залучаються до сезонних підробіток чи роботи разом з батьками. Разом з тим, на питання «Чи залучається ваша дитина/діти до роботи або сімейного бізнесу?», шістнадцять респондентів відповіли ствердно, тоді як всі інші (більше половини) – негативно.

Чи залучається ваша дитина/діти до роботи або сімейного бізнесу?

45 відповідей

Логістичні перешкоди для відвідування школи

У третини опитаних сімей немає перешкод для відвідування школи, так як вона знаходиться в пішій доступності. Сім з 45 опитаних вказали, що школа знаходиться далеко, і доступу до громадського транспорту або шкільного автобусу немає. Серед інших перешкод, які заважають шкільному навчанню, були перелічені війна, перебої з електропостачанням, відсутність можливості технічного забезпечення (гаджетів) для дистанційної освіти та інші.

Для тих ромських дітей, у яких виникають проблеми із доїздом до школи, доступ до навчання значно ускладнений. Також відіграє роль ставлення батьків до таких перешкод.

Ольга Ковальчук, Член правління ГО «Центр допомоги «Турбота» (Кривий Ріг, Дніпропетровська область) зазначає:

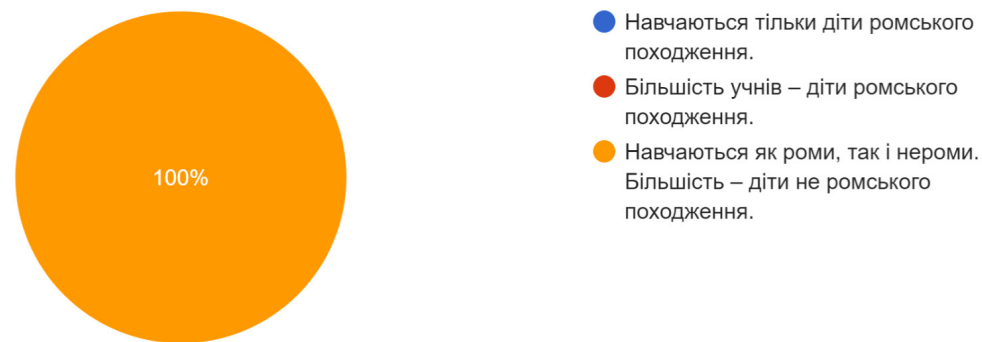
«Батькам буває шкода своїх дітей, яким далеко їздити. Тоді дитина припиняє їздити на навчання в технікум, кидає навчання, а батьки не наполягають на тому, щоб дитина продовжувала навчання.»

Якість освіти на думку батьків

Всі батьки вказали, що їхні діти навчаються у школах разом з дітьми неромського походження.

В школі, до якої ходять ваші діти:

45 відповідей

Трохи більше половини батьків задоволені якістю освіти, яку їхні діти отримують в школі. 18 батьків не дуже задоволені якістю освіти, але вважають, що немає інших варіантів. Дві особи вказали, що загалом задоволені якістю, але є аспекти, які можна було б покращити. Ще двоє респондентів вважають, що якість освіти погана і хотіли б перевести дитину в інший навчальний заклад. Важливо відмітити, що в даному опитуванні моніторами не було надане визначення поняття “якісна освіта”, тому кожен із батьків-респондентів відповідав на власний розсуд у відповідності із особистими переконаннями щодо критеріїв якості освіти.

Вам подобається, як навчають ваших дітей у школі?

45 відповідей

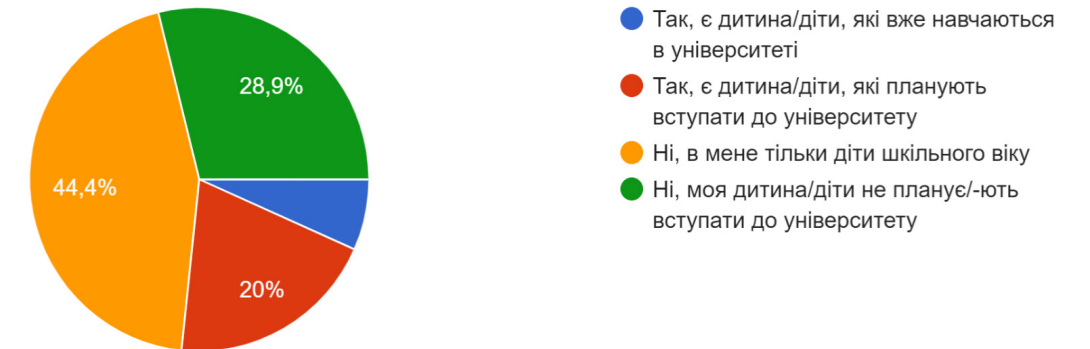

Ставлення батьків до отримання вищої освіти

На питання з приводу того, чи варто витрачати час на отримання вищої освіти, думки розділилися майже порівну – 24 респонденти вважають, що варто здобувати вищу освіту, а 21 респондент вважає, що краще одразу піти працювати. При цьому, у двадцяти респондентів діти тільки шкільного віку, у трьох родин дитина вже навчається в університеті, тринадцять батьків вказали, що дитина не планує вступати до університету, і лише дев'ять з сорока п'яти – що дитина планує вступати до ВНЗ.

Чи є у вас діти, які вступали або планують скоро вступати до університету?

45 відповідей

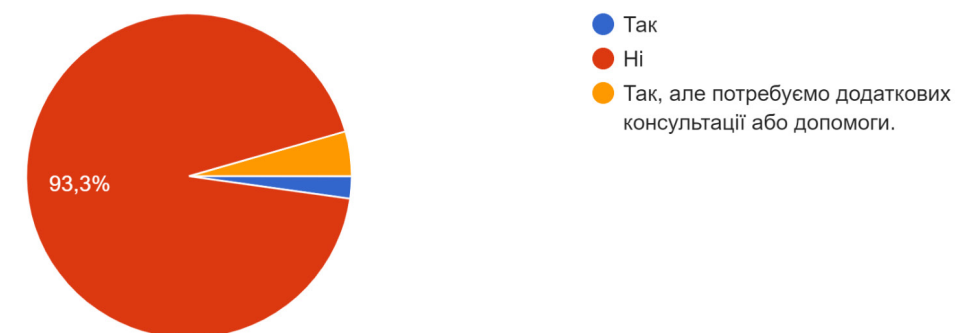
На думку Ольги Ковальчук, Члена правління ГО «Центр допомоги «Турбота» (Кривий Ріг, Дніпропетровська область):

«З батьками необхідно проводити дуже багато роботи, роками потрібно проводити заходи, щоб пояснювати ромським сім'ям важливість здобуття середньої загальної, спеціальної та вищої освіти. [...] Треба почати розмовляти про те, що освіта необхідна. Навіть якщо ми почнемо пропонувати безкоштовну вищу освіту, ромські діти та їхні батьки не будуть розуміти, навіщо їм це потрібно. Без попередньої роз'яснювальної роботи щодо важливості освіти в житті людини все буде марно. Це як замкнуте коло: якщо у батьків немає освіти, вони не можуть заохотити дітей до навчання, бо вони самі не мають освіти.»

Майже всі опитані батьки не обізнані з приводу того, де шукати інформацію про університети, умови вступу та пільги при вступі.

Чи знаєте ви або ваша дитина, де можна знайти інформацію про університети, умови вступу та пільги при вступі?

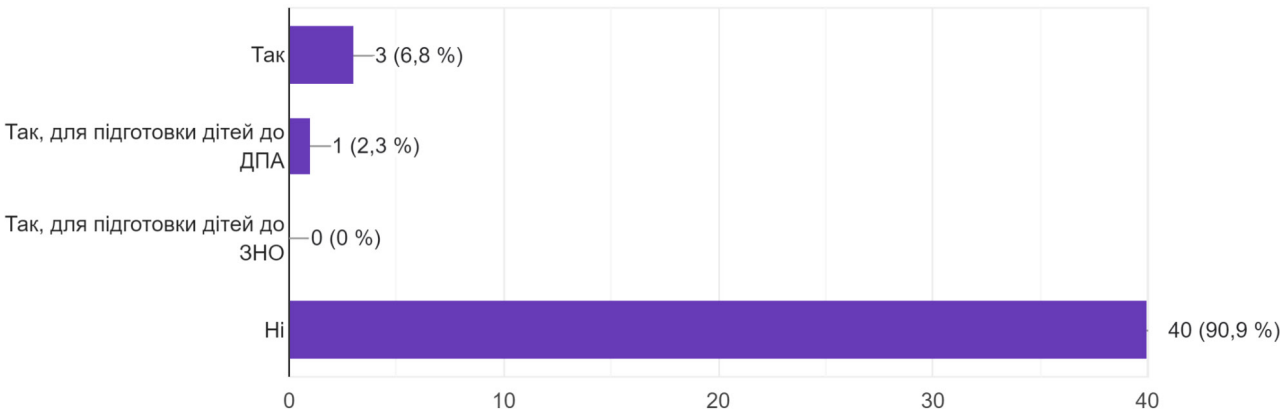
45 відповідей

40 сімей ніколи не користувалися послугами репетиторів.

Чи ви коли-небудь користувалися послугами репетиторів?

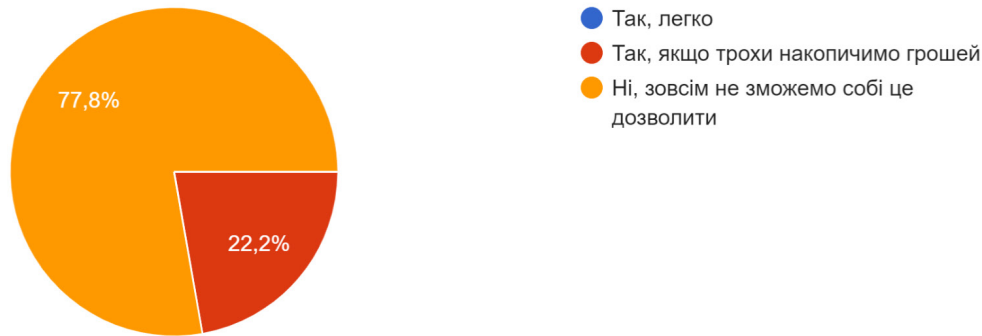
44 відповіді

Ромські родини не мають змоги оплатити навчання на контрактній основі в університеті для своєї дитини – таких сімей виявилось 35. Лише десять сімей з 45 вважають, що могли б оплатити навчання, якщо накопичать гроші. Жодна з сімей не може легко собі дозволити сплачувати за контрактну форму навчання.

Чи може ваша сім'я оплатити навчання дитини на контрактній основі в університеті?

45 відповідей

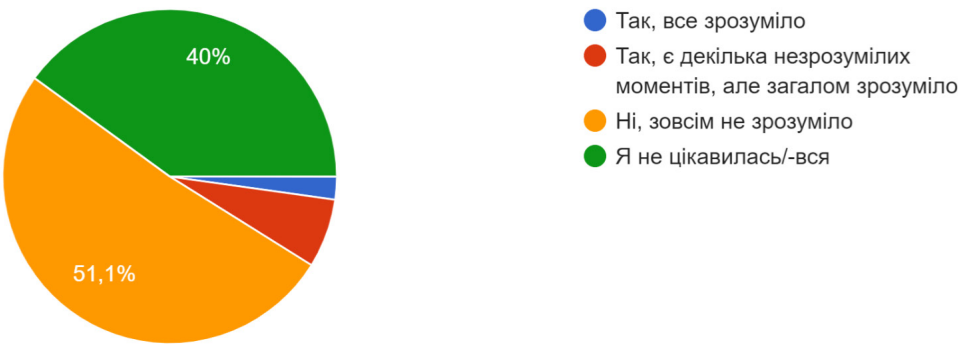
«Жоден з батьків ВПО не може дозволити собі витратити гроші на вищу освіту. Із розмов з батьками було зрозуміло, що деякі з них вважають, що освіта – не те, на що варто витратити гроші.»

– Ольга Ковальчук, Член правління ГО «Центр допомоги «Турбота», Кривий Ріг, Дніпропетровська область

Трохи більше половини батьків не розуміють процедури реєстрації для складання ЗНО. 18 респондентів не цікавилися процедурою взагалі, троє відповіли, що процедура загалом зрозуміла, попри те, що існує декілька моментів, які потребують уточнення чи роз'яснення. Лише одна особа вказала, що процедура повністю зрозуміла.

Чи зрозуміла для вас процедура реєстрації для складання ЗНО?

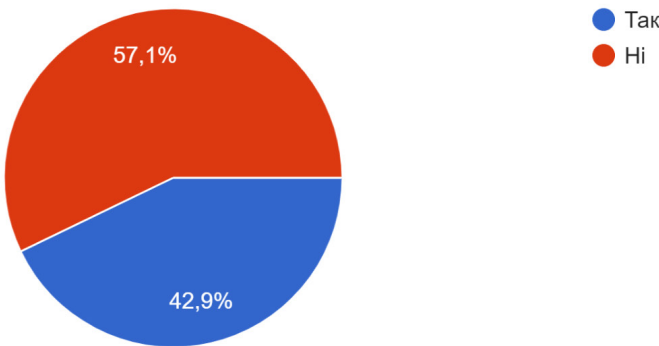
45 відповідей

Більшість батьків не задоволені якістю вищої освіти, яка надається їх дітям. Серед скарг на навчання у ВНЗ були відмічені наступні: погіршення якості навчання через дистанційний формат та війну, відсутність належного викладання матеріалу, фізична втома від навчання за допомогою гаджетів (болять очі), перебої з електропостачанням, переривання процесу навчання через повітряні сирени, відволікання на побутові речі під час дистанційного навчання.

Чи задоволені ви якістю дистанційної вищої освіти?

14 відповідей

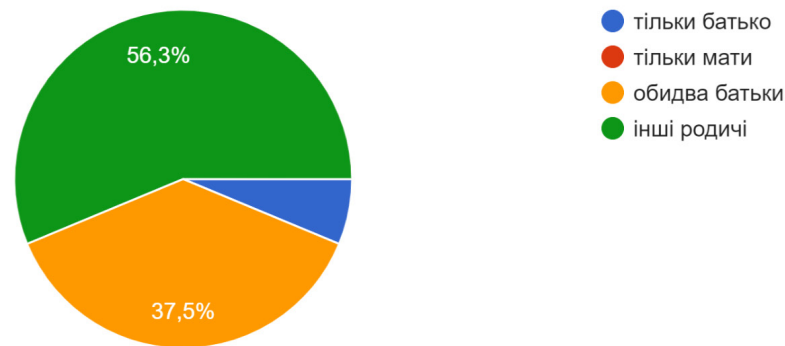

Батьки студентів ромського походження, які здобувають вищу освіту

Серед студентів, які навчаються у ВНЗ, більше третини вказали, що обидва батьки мають вищу освіту. Більше половини вказали, що в інших родичів є вища освіта. В одного студента вищу освіту має лише батько.

Чи мають батьки освіту?

16 відповідей

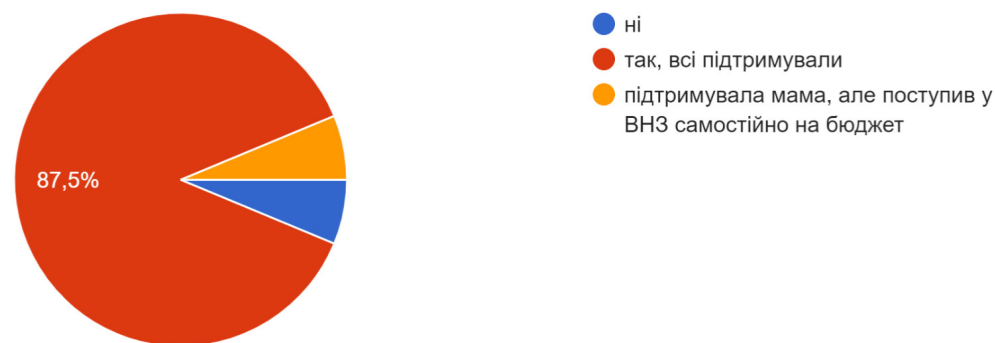
«Хтось у зв'язку з війною відмовився продовжувати навчання, хтось поставив на паузу і не знає, чи буде він продовжувати своє навчання. Ті родини, які вже переїхали, як біженці до європейських держав, говорять, що вони будуть намагатися там залишитися і взагалі не бачать свого повернення до України. Ніхто не знає, як надалі будуть розвиватися події, тому ситуація із вищим навчанням наразі знаходиться у «підвішеному» стані.»

— Олексій Падченко, Голова правління Запорізького ромського центру «Лачо Дром»

Серед шістнадцяти опитаних студентів 14 вказали, що всі члени сім'ї підтримували їх під час вступу до університету.

Чи підтримувала вас ваша родина при вступі до вузу?

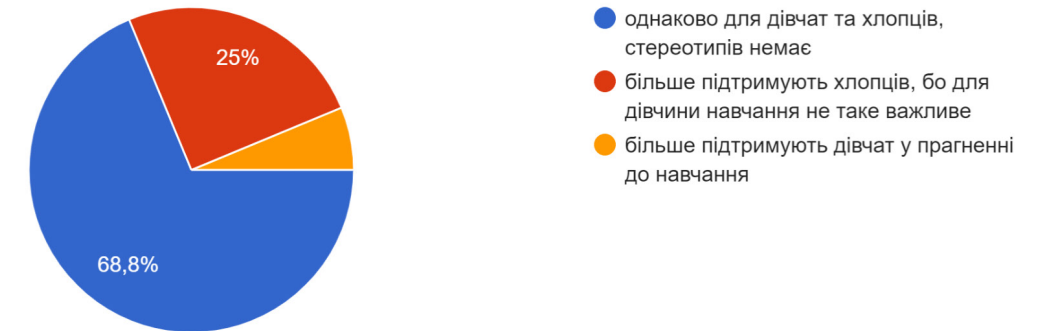
16 відповідей

Серед переважної більшості батьків студентів ромського походження, які навчаються у ВНЗ, немає гендерних стереотипів з приводу того, кому варто надавати більше підтримки у навчанні, хлопцям чи дівчатам.

У вашій сім'ї надають більше підтримки навчанню для хлопців чи для дівчат?

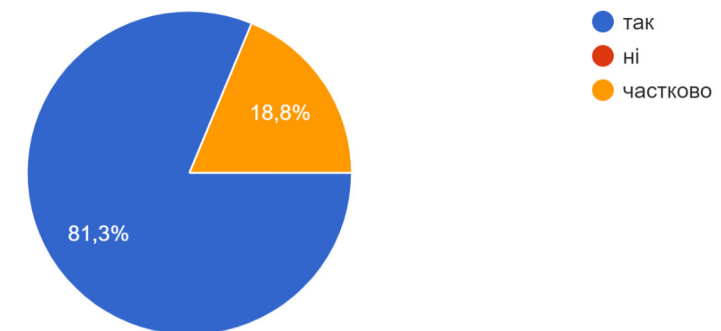
16 відповідей

Більше 13 батьків студентів ромського походження бачать перспективи покращення життя своїх дітей після отримання вищої освіти. Кожен другий вважає, що така перспектива є частковою, і жоден з батьків не вважає, що перспектив не буде чи варто вважати погіршення життя після завершення навчання.

Чи бачать ваші батьки перспективу у покращенні вашого майбутнього життя, після отримання вищої освіти?

16 відповідей

Безліч факторів впливають на сприйняття важливості освіти ромською молоддю. Так, згідно з «Дослідженням думок представників ромських громад і зацікавлених сторін щодо потреб ромської молоді», проведеним на замовлення Молодіжної Агенції з Адвокації Ромської Культури «АРКА» у 2021 році, молоді роми та ромні, які здобувають освіту, переконані, що вона дає можливість в подальшому знайти роботу і реалізуватися в житті. Вони відмічають, що старше покоління подекуди не має вищої, і навіть середньої освіти, проте молодше покоління все частіше бажає продовжувати навчатися. Таке позитивне ставлення частково пояснюється тим, що опитані представники ромської молоді належали до інтегрованих в українське суспільство родин та не проживали у компактних поселеннях. До того ж дослідження думок виявило, що чим більш соціально закритою є громада, тим більш консервативною є «оцінка» успішності. Проте відмічається, що навіть у закритих ромських громадах ставлення до навчання різняться від сім'ї до сім'ї.

ВИСНОВКИ

Безперечно, скрутне економічне становище батьків прямо впливає на благополуччя дітей та можливість здобуття ними якісної освіти. Відсутність гаджетів для дистанційного навчання через бідність призводить до того, що діти не можуть навчатися у школі.

Відсутність освіти у батьків може негативно впливати на вірогідність отримання середньої та особливо вищої освіти дітьми.

Батьки не захищені в правовому полі від «поборів» з боку шкіл. Додаткові витрати на навчання дитини переважно вимагаються з батьків незаконно, часто через брак освідченості самих батьків. Батьки мають право перевіряти, чи входить та чи інша послуга до Положення про надання додаткових освітніх послуг. Більше з тим, надання платних освітніх послуг здійснюється на основі договору між замовником та надавачем таких послуг, тобто не може відбуватися за “автоматичної” передбачуваної згоди батьків та дітей.

Соціальні служби не проводять освітніх заходів для батьків та не здійснюють заходів з роз'яснення батькам ромського походження важливості навчання для дітей. Вони також не виявляють сім'ї, які ризикують або потенційно можуть перебувати у складних життєвих обставинах і не підтримують їх, аби запобігти цьому. Роль соціальних служб скоріше стає реактивною, ніж превентивною. За такої моделі стає дуже важко забезпечувати добробут сімей та дітей в цих сім'ях, адже набагато легше не допустити негативних наслідків, аніж боротися із ними після того, як вони настали. Функції соціального захисту та підтримки не повною мірою виконуються Держсоцслужбою.

Важливість роз'яснювальних заходів щодо позитивного впливу освіти на життя людини не варто недооцінювати. Такі заходи важливо ініціювати для тих ромських сімей, в яких батьки не мають жодної освіти, щоб спонукати їх до того, аби підтримувати дітей на часто нелегкому шляху отримання шкільної, середньої спеціальної та вищої освіти.

Інтеграція в суспільство, безумовно, позитивно впливає на формування цінності здобування освіти й спостереження за успішними прикладами в оточенні.

В ромських родинах мати має найбільш повноважень в питаннях освіти, і, всупереч поширеним стереотипам, авторитетна людина в громаді не має абсолютних повноважень у питаннях, що стосуються навчання дітей. Цікаво, що діти мажор мають мінімальний вплив на вирішення цього важливого для їх подальшої долі питання.

Варто відмітити, що гендерне розрізнення у питаннях підтримки дітей у навчанні відсутнє. Підтримку однаково отримують і дівчата, і хлопці.

СПРИЯННЯ ШКОЛОЮ ОТРИМАННЮ ОСВІТИ РОМСЬКИМИ ДІТЬМИ

Тип школи, яку відвідують школярі та формат навчання

Переважна більшість дітей відповіли, що навчаються в школі змішаного типу, де навчаються роми і не роми.

4. Яку школу ви відвідуєте?

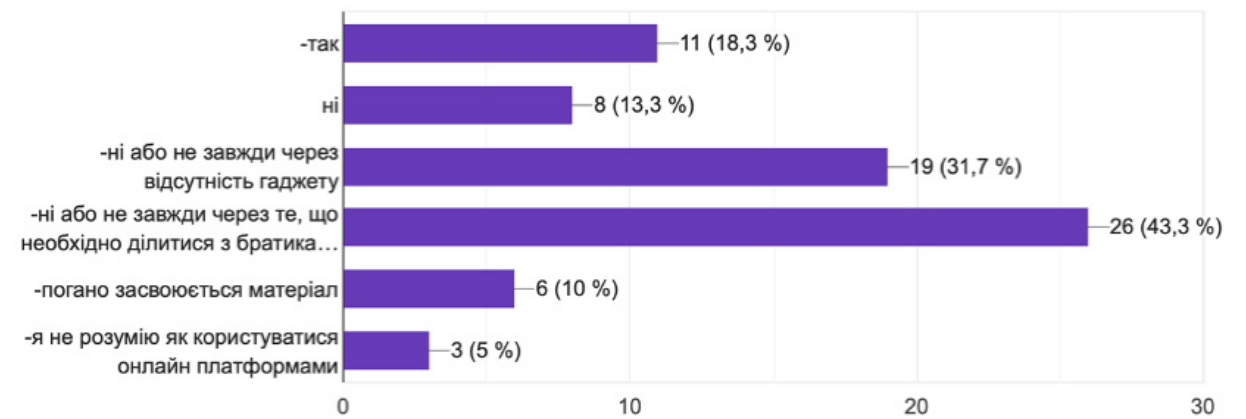
60 відповідей

Це в цілому співпадає із відповіддю батьків на аналогічне запитання..

7. Чи маєте ви можливість відвідувати заняття, якщо вони проходять онлайн? (можна обрати кілька варіантів відповіді)

60 відповідей

Майже половина опитаних в рамках дослідження школярів відповіли, що навчаються за змішаною формою навчання, а на питання «Чи маєте ви можливість відвідувати заняття, якщо вони проходять онлайн?», надали відповідь: «Ні, або не завжди, через те, що необхідно ділитися з братиками та сестричками гаджетом, які також відвідують заняття в той самий час», а ще 19 школярів відповіли: «Ні, або не завжди, через відсутність гаджету».

Більшість опитаних батьків відповіли, що зараз їх діти навчаються саме дистанційно. Третина батьків відповіли, що перешкод в регулярному відвідуванні школи немає, так як вона в пішій доступності.

Серед опитаних батьків переважна більшість вказали, що не задоволені якістю дистанційної освіти. Та абсолютна більшість батьків вважає, що навчання важливе для всіх незалежно від гендерної ідентичності дитини.

Більшість дітей відповіли, що їм не подобається навчатися, тому що важко дається матеріал.

Більше половини всіх батьків відповіли, що задоволені тим як навчають їх дітей в школі, та 18 з 45 відповіли, що не дуже задоволені, але в них немає іншого варіанту.

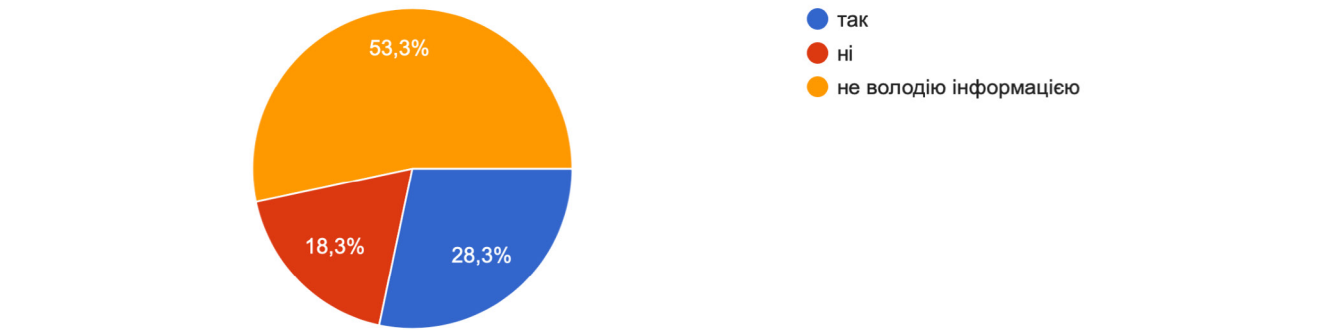
Булінг та дискримінація в школі

Половина опитаних школярів пропускають заняття в школі декілька разів на місяць та 32 дитини з 59 респондентів - декілька разів на тиждень. Підставами можуть бути, як недостатнє мотивування навчатися з боку батьків, так і булінг та дискримінація у школі.

Володимир Кондур, Член президії ГО «Правозахисний Ромський Центр», зазначає: «Ми робили моніторингові візити до Закарпатської, Львівської та Одеської областей, щоб перевірити становище дітей ромського походження у навчальному процесі. Ми дійшли висновку, що таких проблем, як дискримінація, цькування та булінг наразі немає. Ситуація покращилася за останні десять років.»

Абсолютна більшість опитаних дітей стикалися з випадками дискримінації в школі зі сторони однолітків, в той час як з боку вчителів та адміністрації школи - лише 2 особи. Разом з тим 25 осіб вказали на те, що випадків дискримінації не було. 49 учнів з 59 опитаних відповіли, що знають що таке булінг та дискримінація, а більше половини відповіли, що їм проводили позакласні заняття на теми «запобігання булінгу» та «протидії дискримінації» в школі. Половина дітей відповіли, що в школах не проводяться або вони не пам'ятають, аби школа проводила заходи з толерантності та рівності в школі. Більше половини дітей відповіли, що не володіють інформацією про те, чи існують в закладі освіти план заходів спрямованих на запобігання та протидію булінгу. 40 дітей вказали на те, що не знають про алгоритм вирішення проблеми булінгу на рівні школи.

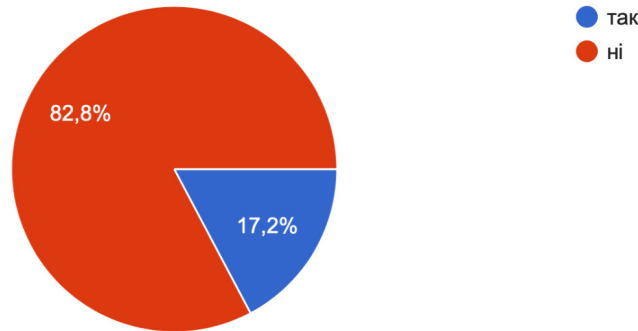
19. Чи існують в закладі освіти план заходів спрямованих на запобігання та протидію булінгу?
60 відповідей

При цьому на питання, чи знають вони куди звернутися за допомогою, якщо вони стикнуться з випадком дискримінації чи булінгу, 48 (переважна більшість) відповіли, що звернуться до батьків. 49 дітей відповіли, що не зверталися за допомогою до адміністрації школи у випадку дискримінації та булінгу. Тому можна припустити, що діти стикалися з ситуацією дискримінації чи булінгу, але були впевнені, що звернення за допомогою не допоможе у вирішенні ситуації. 13 батьків з 45 опитаних говорять про випадки поганого ставлення через прискіпливе відношення, цькування, бійки, образи як серед дітей, так і від вчителів. Більше половини батьків відповіли, що діти ніколи не скаржилися на конфліктні ситуації в школі, та лише 14 батьків відповіли що ходили до школи щоб розібратися з ситуацією.

14. Чи зверталися ви за допомогою до адміністрації школи у випадку дискримінації чи булінгу?

58 відповідей

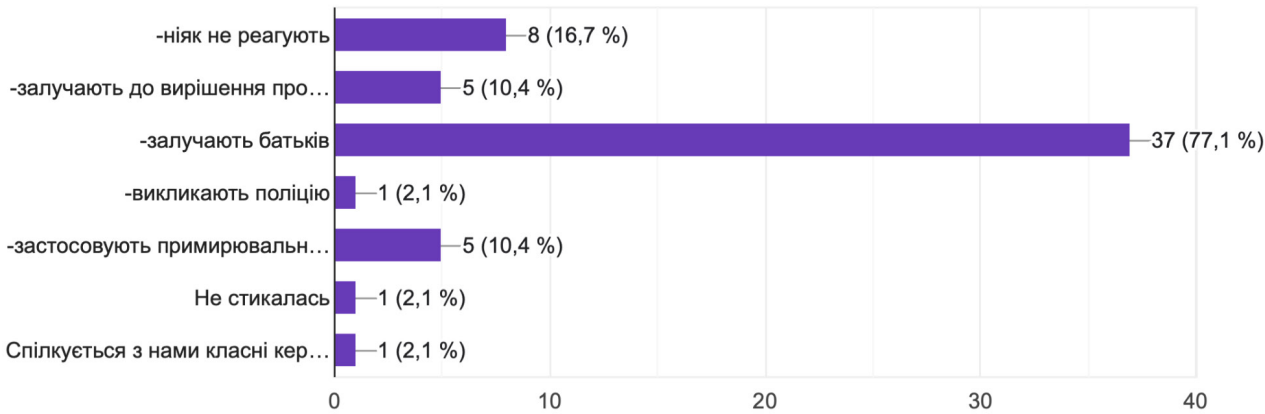

Серед опитаних батьків переважна більшість вказали, що у випадках поганого ставлення адміністрація школи/вчителі сприяли мирному вирішенню ситуації, а деякі батьки вказали, що працівники навчальних закладів були байдужими.

На питання «Чи оперативно реагують класні керівники на будь-яку подію, яка відбувається в класі, наприклад бійку або прояви булінгу?» - 37 дітей з 48, які дали відповідь, зазначили, що залучають батьків, та лише в 1 випадку викликали поліцію.

21. Чи оперативно реагують класні керівники на будь-яку подію яка складається в класі, наприклад бійку або прояви булінгу?

48 відповідей

При цьому серед тих дітей (21 особа), які все-таки зверталися зі скаргою про вчинення щодо них образливих дій до адміністрації школи або до вчителів, чверть відповіла, що школа ніяк не реагувала на скаргу, а інша чверть відповіла, що застосовували примирювальні дії.

15. Як реагувала школа на ваше звернення?

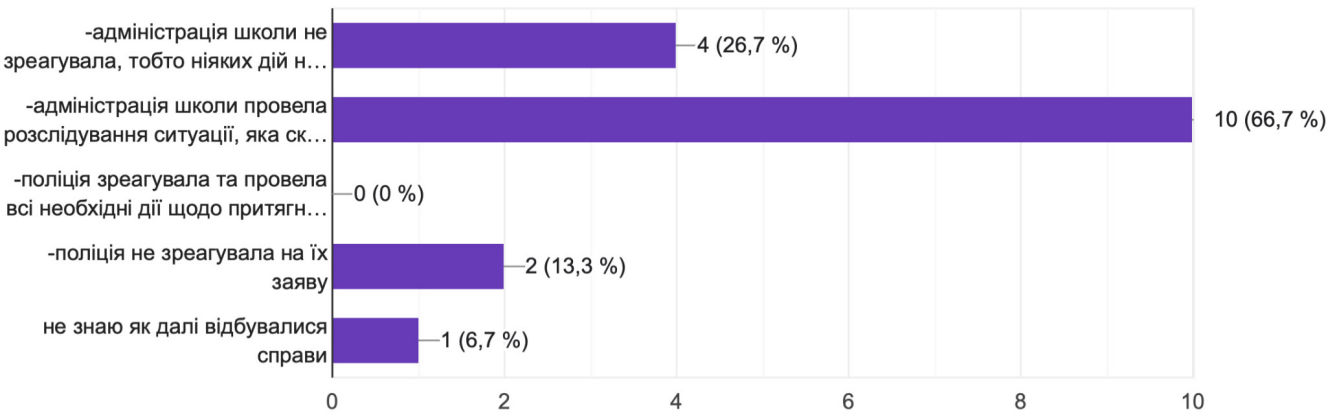
21 відповідь

Майже всі діти відповіли, що їм відомо про інших дітей, які подавали заяви через булінг чи дискримінацію до поліції або адміністрації школи. І якщо вони подавали таку заяву, то школа зробила розслідування ситуації, яка склалася.

26. Якщо вони подавали зазначену вище заяву, то якими були наслідки? (можна обрати кілька варіантів відповіді)

15 відповідей

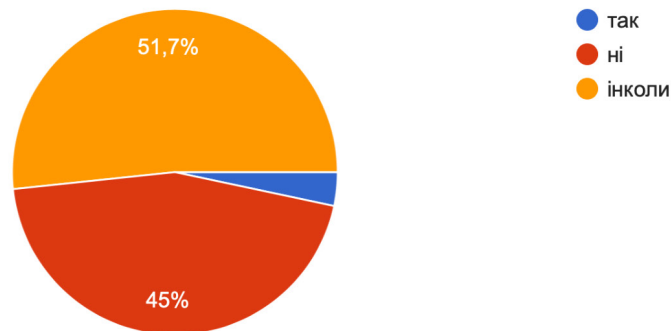

Дискримінація через етнічне походження

Абсолютна більшість дітей відповіли, що лише інколи відчувають гірше ставлення до себе зі сторони вчителів, аніж воно є до інших дітей, та лише 2 дітей відповіли «так».

16. Чи відчуваєте ви до себе гірше ставлення зі сторони вчителів, аніж воно є до інших дітей?

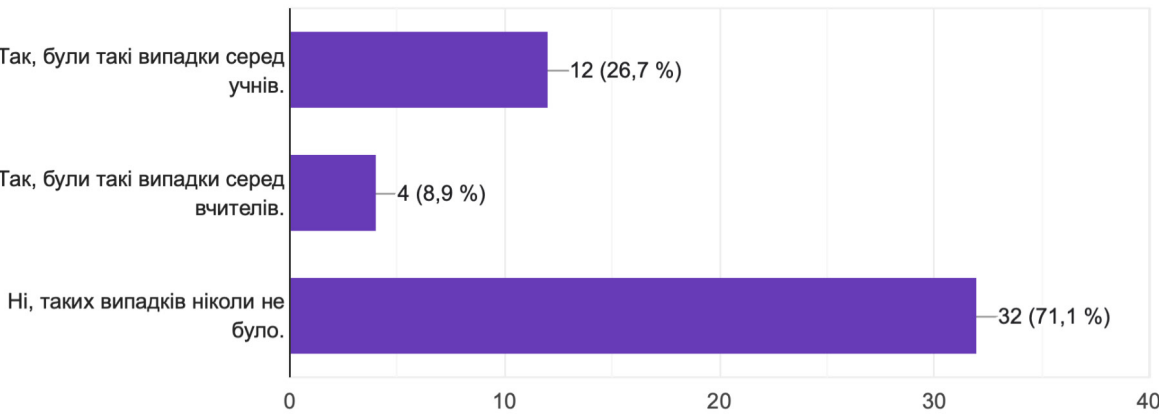
60 відповідей

На питання «Чи колись до ваших дітей погано ставилися у школі через те, що вони ромського походження?» батьки в абсолютній більшості (32 осіб) відповіли, що таких випадків не було. На питання «Чи є у вчителів упереджене ставлення до дитини через ромське походження?» 38 батьків відповіли негативно, зауважуючи, що ставлення таке саме як і до інших дітей. Лише 2 батьків вказали, що ставлення проявляється в конкретних діях, а саме – вчителька «словесно ображала», та «дітей просто перестали помічати та реагувати на них».

39. Чи колись до ваших дітей погано ставилися у школі через те, що вони ромського походження?

45 відповідей

В той же час, абсолютна більшість батьків відповіли, що їх діти не залучаються до позашкільної активності в такій же мірі, як і інші діти (неромського походження).

44. Чи залучаються ваші діти до позашкільної активності в такій же мірі, як і інші діти (неромського походження)?

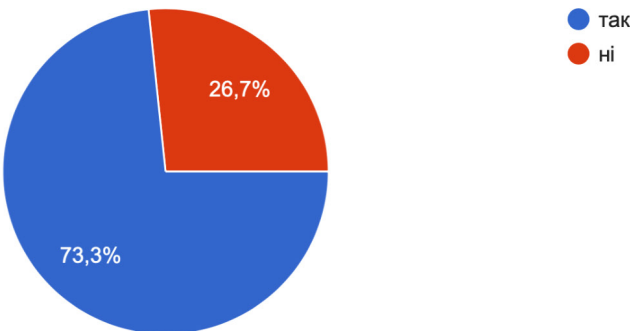
45 відповідей

На питання «Чи розумієте ви, що прояви булінгу чи дискримінації – це не нормальна поведінка, і в суспільстві такого не може бути?» 16 дітей відповіли негативно.

18. Чи розумієте ви, що прояви булінгу чи дискримінації це не нормальна поведінка і в суспільстві такого не може бути?

60 відповідей

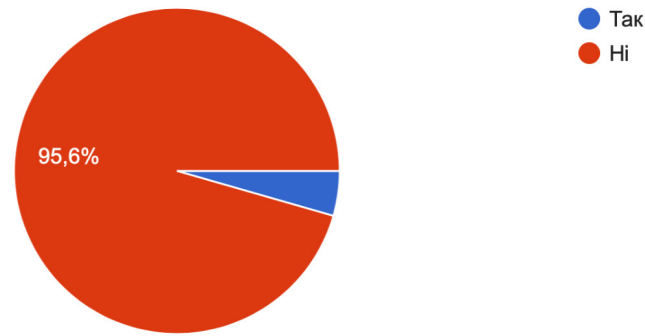

І ми можемо припустити, що саме через те, що діти вважають такі дії до себе вже нормальною поведінкою, вони не звертаються за допомогою або навіть не припускають, що з ними обходяться неправильно.

При цьому майже всі батьки (43 особи) відповіли, що вважають що до дітей ромського походження не повинно бути особливе ставлення в школі.

45. Чи вважаєте ви, що до дітей ромського походження повинно бути особливе ставлення у школі?

60 відповідей

2 особи, які вважають, що дітям ромського походження необхідне особливе ставлення і воно має проявлятися «в позитивній увазі до дітей, аби вони себе краще відчували» та «аби більше говорили про рівність, проводили уроки по зближенню дітей».

В той же час, більше половини дітей відповіли, що не мають бажання, аби їх виділяли навіть в «позитивному» сенсі, тобто щоб вчителі не давали їм поблажок – можливість пропускати школу або не виконувати домашнє завдання. 21 особа відповіла, що в неї інколи виникало таке бажання.

ВИСНОВКИ

Дистанційна освіта не є сприятливою формою навчання для ромських дітей, часто на думку батьків вона залишається низької якості. Хоча більшість батьків задоволені навчанням своїх дітей, самі діти вважають навчання важким і не цікавим. Як наслідок – числені пропуски навчання.

Діти навчаються в загальних класах і не є сегрегованими. Однак булінг є типовим явищем для шкіл, зокрема булінг по відношенню до ромських дітей.

Просвіти щодо запобігання булінгу та толерантної поведінки на рівні школи недостатньо, дієві механізми реагування відсутні, а інструменти включення дітей з ромських сімей не застосовуються.

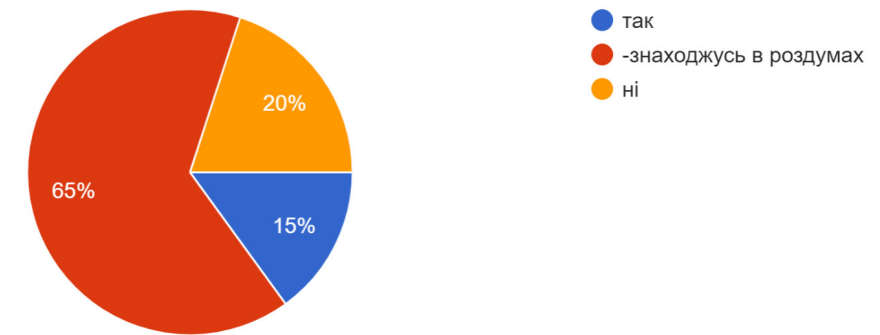
ОСОБИСТІ БАР'ЄРИ

Попередньо нашою робочою групою було визначено проблематику особистих бар'єрів ромської молоді, аналізуючи відповіді опитаних, маємо наголосили на тому, що певний відсоток ромської молоді має особисті бар'єри, які негативно впливають на освітній рівень молоді та їх мотивацію у здобутті освіти. В нашому опитуванні для школярів було питання про те, чи розуміють школярі, що прояви булінгу чи дискримінації – це ненормальна поведінка, і в суспільстві такого не може бути. Маємо результат, що певна частина опитаних, тобто 16 осіб, не розуміють, що прояви булінгу чи дискримінації – це ненормальна поведінка і в суспільстві такого не може бути.

Важливими є також відповіді школярів на питання вступу до ВНЗ, 12 з 60 опитаних відповіли, що не планують вступати до ВНЗ, 39 школярів знаходяться в роздумах, стосовно вступу до ВНЗ і лише 9 осіб відповіли, що планують вступати до ВНЗ.

29. Чи плануєте ви вступати до ВНЗу?

60 відповідей

Такі відповіді школярів можуть свідчити про наявність у них особистих бар'єрів, які спричиненні навязаними суспільством стереотипами. Як наслідок: відсутність мотивації, віри у свої сили; сприйняття "нормального" майбутнього та життя загалом тільки в тому розрізі, яке вони бачать у своєму оточенні; відсутність знайомства з ровесниками ромами, які гарно навчаються, мають мотивацію для вступу до ВНЗ, бачать свій професійний розвиток та усвідомлюють свою подальшу реалізацію за допомогою здобуття вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Прояви булінгу і дискримінації, спрямовані на ромську молодь, стали причиною для створення особистих бар'єрів. Певна частина ромських школярів вже не уявляють своє звичайне життя без проявів у їх сторону булінгу чи дискримінації.

Школярі з ромських родин мають замало мотивації продовжувати навчання, вступати до ВНЗ та планувати своє професійне життя.

МОЖЛИВІСТЬ ОТРИМАТИ ВИЩУ ОСВІТУ

Сама освіта є найважливішим конструктом цивілізації, визначальним чинником соціально-економічного поступу суспільства. Кожна країна відповідно до свого історичного розвитку, національних традицій, умов, перспектив формує свою систему освіти. В умовах сьогодення як ніколи потрібно забезпечити високий рівень підготовки здобувачів вищої освіти³⁷.

До війни результати України щодо навчальних досягнень були досить високими, особливо з огляду на рівень доходу країни; проте вона ще не досягла рівня досягнень, який спостерігається в Європейському Союзі (ЄС). Відповідно до даних Гармонізованих результатів навчання (HLO), зібраних Світовим банком³⁸, 119 у 2018 році – до пандемії COVID-19 та вторгнення – Україна мала досягнення, які були трохи нижчими, ніж середній показник в Європі, але на рівні з регіональними сусідніми країнами.

Найбільш суттєві втрати у сфері освіти пов'язані з результатами навчання. Останні дослідження показують, що, попри свою необхідність, онлайн навчання є менш ефективним, ніж очні заняття через нижчий рівень участі та нижчу якість викладання³⁹.

За результатами дослідження, проведеного Premise 126 у травні та червні 2022 року, 43% опитаних батьків, опікунів і вчителів повідомляють, що українські учні регулярно відвідують онлайн-заняття (чотири – п'ять разів на тиждень), але інші 34 відсотки респондентів опитування повідомляють, що студенти взагалі не підключаються до них. До того ж, тоді як заклади загальної середньої освіти та третинні заклади освіти мають доступ до різноманітних онлайн-ресурсів для викладання, існує набагато менше онлайн-матеріалів для студентів закладів професійної (професійно-технічної) освіти і для дошкільнят, у випадку яких якість освіти залежить від живої взаємодії та практики. Ці результати вказують на те, що «українські учні всіх рівнів втрачають велику кількість викладацького часу, що ймовірно призведе до серйозних освітніх втрат». До того ж, з огляду на брак електронних пристроїв та належної підтримки батьків, очікується, що онлайн-навчання матиме більш негативні наслідки для вразливих учнів.⁴⁰

³⁷ Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання: матеріали II Форуму академічної спільноти (20–24 червня 2022 року, м. Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури») / Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. 152 с.

³⁸ N. Angrist, S. Djankov, P. Koujianou Goldberg, and H. Patrinos, “Measuring Human Capital Using Global Learning Data,” (Н. Ангріст, С. Дянков, П. Куджіану Голдберг та Г. Патрінос, «Вимірювання людського капіталу із використанням глобальних навчальних даних»), Nature 592 (2021): 403–08.

³⁹ Звіт «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення – серпень 2022» спільно підготовлений Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією.

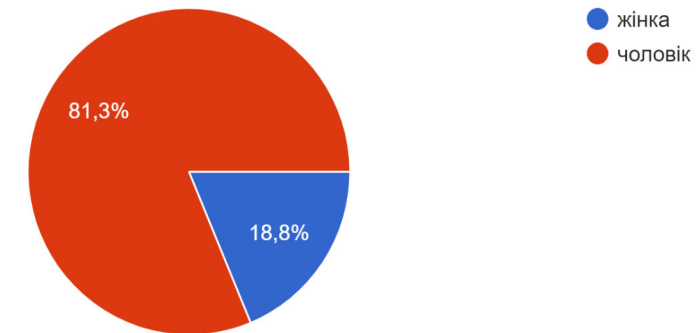
⁴⁰ Premise, “Ukraine & Romania: Children Psychosocial Health and Education,” («Україна та Румунія: Психосоціальне здоров'я дітей та освіта»), ситуаційний звіт, 14 червня, 2022 р.

Вступ до вузів

16 опитаних студентів мають вік від 16 до 25 років, а лише один студент вказав, що йому більше 30 років. Серед усіх опитаних студентів 13 з 16 осіб є чоловіками, і лише 3 студенти – жінки.

Яка ваша стать?

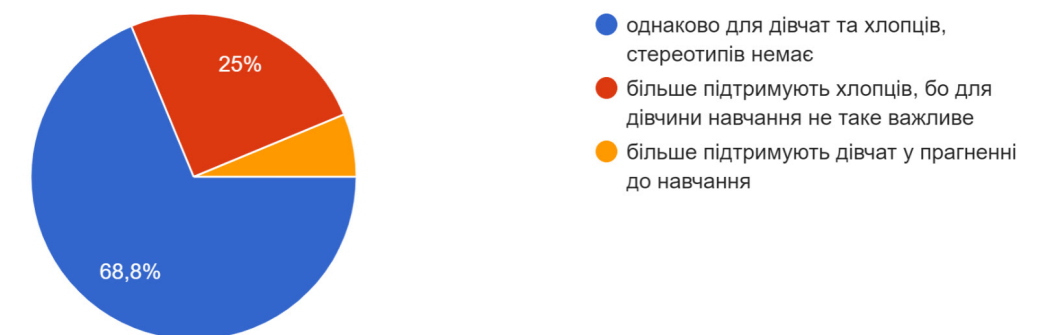
16 відповідей

Цікавим є питання визначення ромською сім'єю пріоритетності навчання хлопців та дівчат. Стереотипним є мислення, що ромські батьки надають перевагу та більшу підтримку навчанню у ВНЗ хлопцям, аніж дівчатам. Існує усталений стереотип про те, що чоловік є годувальником сім'ї і йому важливіше отримати освіту, ніж жінці, бо жінка буде домогосподаркою в родині і для цього їй не потрібна вища освіта. Але дані опитування спростували цей стереотип. Виходячи з результатів, які можна бачити на діаграмі нижче, 11 з 16 студентів відповіли, що сім'я підтримує однаково як дівчат, так і хлопців, стереотипів немає. А 4 студенти відповіли, що підтримка сім'ї більша для хлопців, а для дівчат не така важлива. Один студент відповів, що більшу підтримку отримують саме жінки, аніж чоловіки в його родині.

У вашій сім'ї надають більше підтримки навчанню для хлопців чи для дівчат?

16 відповідей

Відповіді опитаних студентів щодо питання достатнього рівня підготовки до ЗНО, після закінчення школи для вступу до ВНЗ, різняться. Так можна побачити з таблиці нижче, що 9 осіб з 16 відповіли, що вони мали достатній рівень підготовки та особисто готувались до складання ЗНО. 5 студентів надали відповідь, що також мали достатній рівень підготовки, бо займались ще з репетиторами. Лише одна опитана особа відповіла, що не мала достатнього рівня підготовки, бо не хотіла готуватися. І також один студент не мав достатньої підготовки, бо планував вступ на контрактну форму навчання, тому і не вважав, що має докладати додаткові сили для відмінного складання ЗНО.

Чи була у вас достатня підготовка до ЗНО, після школи для вступу до ВНЗ?
16 відповідей

Більшість студентів обрали варіант відповіді про те, що школа дає достатню підготовку для успішного складання ЗНО (13 з 16 опитаних). І тільки 3 особи обрали варіант відповіді, що складання ЗНО навіть на мінімальний прохідний бал неможливе без залучення занять з репетиторами.

Чи школа давала достатню підготовку для успішного складання ЗНО?
16 відповідей

Обізнаність та підготовленість

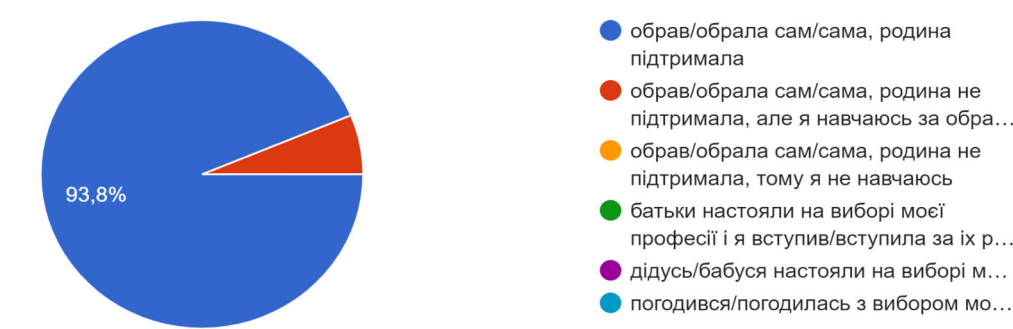
Значущим є питання зрозумілості правил прийому до ВНЗ та всієї процедури вступу до ВНЗ. З усіх опитаних 1 студент з причини не зрозумілості зазначеної вище процедури вступив не в той ВНЗ, в який хотів вступити. Для двох студентів процедура вступу до ВНЗ була дуже незрозуміла та тяжка, і щоб якось розібратись вони консультувались з друзями, вчителями, та представниками приймальної комісії. А для всіх інших 13 опитаних осіб процедура вступу до ВНЗ була зрозумілою.

Під час вступу у ВНЗ вам були зрозумілі правила прийому до ВНЗ та вся процедура вступу до ВНЗ?
16 відповідей

Позитивний результат мають відповіді на питання: «За яким принципом ромські абітурієнти обирали майбутню професію?». Так, 15 з 16 студентів відповіли, що обрали майбутню професію самостійно, а родина їх підтримала у цьому виборі. Одна опитана особа дала відповідь, що родина не підтримала її вибір, але вона навчається на ту професію, яку сама обрала. Про цей результат опитаних студентів свідчить таблиця нижче.

Як ви обирали професію на яку зараз навчаєтесь?
16 відповідей

Одним з питань, було таке: «Чи знаєте ви про діяльність Ромського Освітнього Фонду в Україні, чи були ви стипендіатом/стипендіатами РОФ?». Лише 3 студенти з 16 не знали про діяльність РОФ в Україні. 3 студенти відповіли, що знають про діяльність РОФ. Також 3 вказали, що були студентами програми РОФ. І дуже важливою, на нашу думку, є відповіді 7 осіб, які знають про діяльність РОФ та вважають діяльність РОФ дуже дієвою для ромської молоді в Україні, висловлюють свою позицію «за» відновлення старої програми або створення нової (подібної). Така позиція ромської молоді є ознакою цивілізованого, обізнаного, сучасного розвиненого суспільства, що прагне до самовдосконалення.

Позитивний результат мають відповіді на питання: «За яким принципом ромські абітурієнти обирали майбутню професію?». Так, 15 з 16 студентів відповіли, що обрали майбутню професію самостійно, а родина їх підтримала у цьому виборі. Одна опитана особа дала відповідь, що родина не підтримала її вибір, але вона навчається на ту професію, яку сама обрала. Про цей результат опитаних студентів свідчить таблиця нижче.

Розглянемо думки опитаних експертів щодо програми Ромського Освітнього Фонду на території України. Мирослав Горват, депутат Ужгородської міської ради, голова Об'єднання ромів Ужгорода, випускник освітньої програми Ромського освітнього фонду, зазначив наступне: «Ця програма була однією з найкращих програм, які діяли на території України. По цій програмі я навчався, і по сьогоднішній день я продовжую навчатися в аспірантурі завдяки цій програмі. Моя дитина закінчила університет за цією програмою. Завдяки цій програмі я працюю в державних закладах, а моя донька – вже рік працює соціальним працівником. Це була дуже корисна програма.»

Також, на думку експерта – Олексія Падченко (Голова правління Запорізького ромського центру «Лачо Дром»), діяльність програми РОФ на території України була дуже важлива для розвитку ромської молоді: «Мої знайомі навчалися у ВНЗ і отримували стипендії від Ромського Освітнього Фонду. Родини цих студентів дуже вдячні за таку можливість. Я знаю, що ця програма наразі на паузі. Але якщо вона знову почне працювати, це буде величезним плюсом для ромської громади в Україні. Ця програма також додатково мотивувала ромських студентів до кращого навчання в університетах, тому що вищі бали надавали їм можливість претендувати на стипендію від Ромського Освітнього Фонду.»

Володимир Кондур, Член президії ГО «Правозахисний Ромський Центр» поділився своєю екпертною думкою стосовно оцінки діяльності програми РОФ в Україні: «Близько 800 ромських дітей отримали вищу освіту за Ромською Програмою протягом десятиліття існування даної програми. Цей показник можна порівняти із 2000-ми роками, коли всього близько 10 ромів отримали вищу юридичну освіту. Станом на 2018 рік було близько 100 випускників юридичних факультетів.»

Важливо зазначити, що опитування містило питання наявності пільг у ромської молоді, при вступі у ВНЗ, всі опитані вказали, що жодних пільг вони не мали при вступі до ВНЗ.

Економічна складова

Також, опитування показало, що 13 з 16 студентів навчаються на контрактній формі навчання, і тільки 3 з 16 навчаються на бюджеті.

Не менш важливим є питання джерел фінансування контрактної форми навчання 13 студентів. Так, 5 з 16 опитаних осіб вказали, що контракт оплачував Ромський Освітній Фонд, але зараз вони оплачують своє навчання самостійно. Ще 5 зазначили, що контракт сплачують батьки. Троє студентів вказали, що до їх повноліття контракт оплачували батьки, а після досягнення ними повноліття вони оплачували своє навчання самостійно. Інші 3 особи навчаються на бюджетній формі навчання і не сплачують кошти.

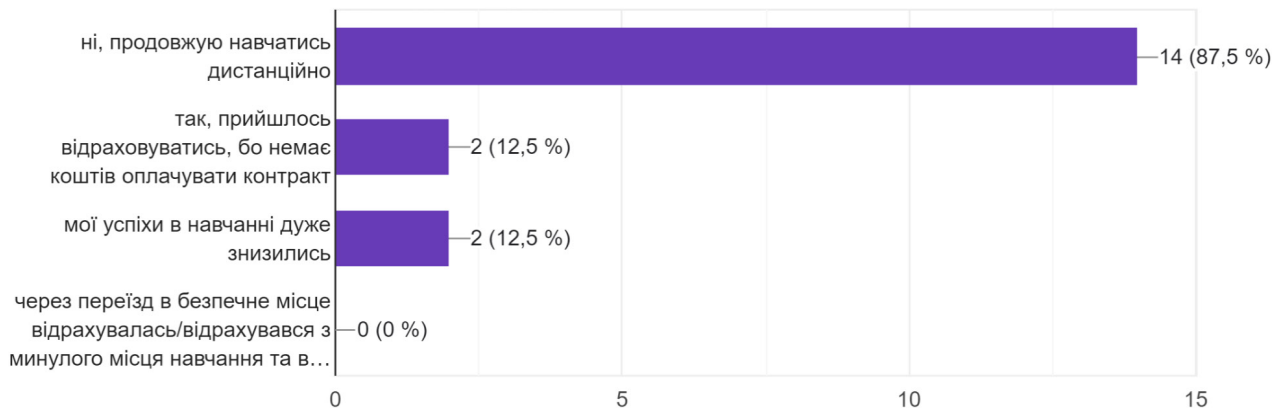
Якщо навчаєтесь на контракті, яким є джерело фінансування вашого навчання?
16 відповідей

Слід зазначити, що початок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації дуже негативно позначився на майновому стані ромів, внаслідок чого утворилась низка фінансових проблем, враховуючи оплату за навчання у ВНЗ.

Можемо побачити з нижченаведеної таблиці, що 2 студентам довелося вимушено відрахуватись з ВНЗ через нестачу коштів на оплату контракту.

Чи вплинув початок повномасштабних воєнних дій на ваше навчання?
16 відповідей

Також, варто звернути увагу на те, чи працевлаштовані студенти, чи мають вони дохід для забезпечення своїх потреб і як це впливає на їх навчання. Згідно з даних, які наведені в діаграмі нижче, 6 осіб працевлаштовані за спеціальністю, на яку навчаються. Лише 2 студентів працюють не за фахом. 7 опитаних не працюють і 1 особа працювала до початку повномасштабної війни в Україні, а зараз з цієї причини не працює.

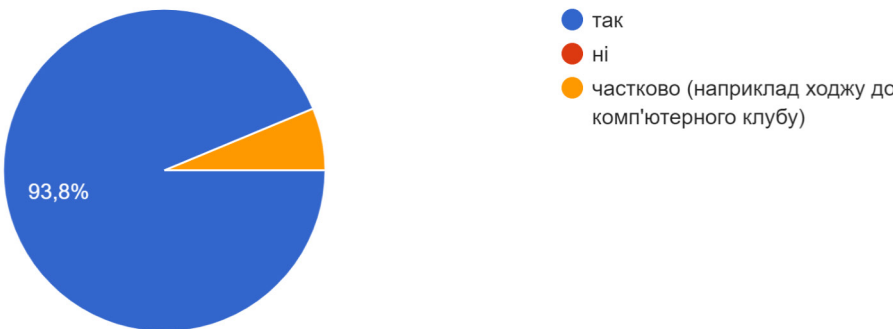
Чи працюєте ви зараз?
16 відповідей

Перехід до ери цифрових можливостей спричинив потребу діджиталізації управлінських процесів, запровадження цифрових продуктів з метою задоволення потреб ринку. У нашому випадку – на ринку освітніх послуг⁴¹.

Так, майже всі опитані, тобто 15 з 16 ромських студентів, мають достатнє забезпечення електронними носіями та інтернетом для комфортного навчання. Але наявна одна відповідь студента про недостатнє забезпечення електронними носіями та інтернетом для його комфортного навчання.

Чи маєте ви достатнє забезпечення електронними носіями та інтернетом для комфортного навчання?
16 відповідей

⁴¹ Звіт «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення – серпень 2022» спільно підготовлений Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією.

За результатами опитування, на даний час 1 студент проживає у гуртожитку та має задовільні умови, 1 опитуваний на початку навчання проживав у гуртожитку, а потім змінив місце проживання, 14 осіб не проживали в гуртожитку.

Чи проживаєте ви у гуртожитку, чи задовільні умови?

16 відповідей

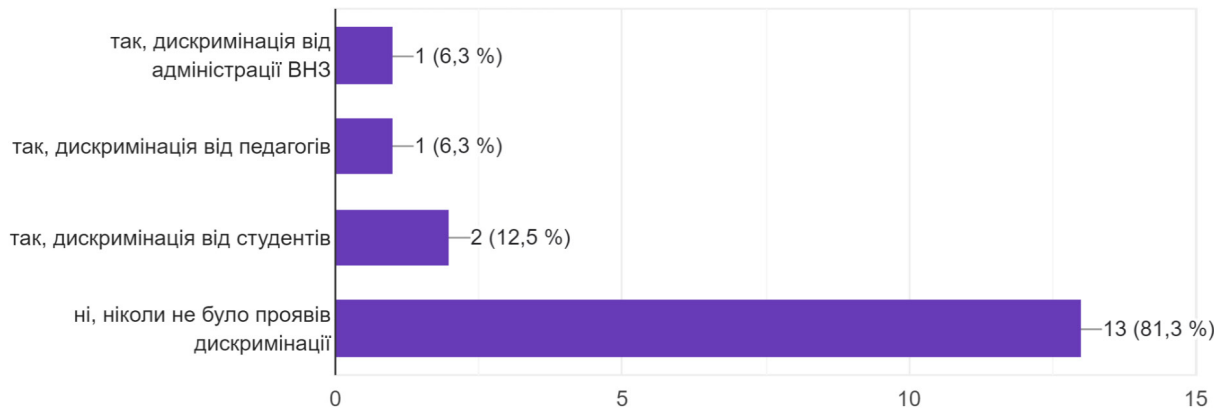

Дискримінація

Вагомим є питання в опитувальнику для ромської молоді у частині дискримінації студентів за національною приналежністю. На питання: «Під час навчання у ВНЗ ви стикалися з проявами дискримінації через те, що ви ром/ромка?», 2 опитаних студенти відповіли, що стикались з дискримінацією за національною приналежністю від студентів ВНЗ, 1 особа відповіла, що дискримінація була з боку педагога і ще 1 студент надав відповідь, що дискримінація була з боку адміністрації ВНЗ. Всі інші опитані студенти (13 осіб) зазначили, що прояви дискримінації до них ніколи не застосовувались.

Під час навчання у ВНЗ ви стикалися з проявами дискримінації через те, що ви ром/ромка?

16 відповідей

Мирослав Горват – депутат Ужгородської міської ради, голова Об'єднання ромів Ужгорода , зазначив:

«У нас, на Закарпатті дискримінація [стосовно ромів] найжорсткіша, що є, в усій Європі. Це катастрофа.»

Є певна проблема в питанні звернення за вирішенням проявів дискримінації, оскільки в одному з питань опитувальника йдеться про те, чи звертались студенти кудись за вирішенням даної проблеми. Всі студенти, які зазнали прояви дискримінації, відповіли, що нікуди не звертались за вирішенням та врегулюванням даної ситуації.

Якщо були прояви дискримінації, ви звертались кудись за вирішенням ситуації?

16 відповідей

Зважаючи на військовий стан в Україні, активні бойові дії з боку країни-агресора, зміни територіального місцезнаходження студентів з цих причин, пристосування до нових умов життя, стрес та багато інших причин, ромські студенти продовжують навчатись дистанційно (14 опитаних з 16, згідно наведеної таблиці вище). А у питанні про плани на майбутнє 13 студентів відповіли, що планують працювати за професією та працювати над тим, щоб якомога більше ромської молоді навчались та здобували вищу освіту. Це дуже вагомий показник обізнаності та мотивації ромських студентів, незважаючи на значні перешкоди.

«Українська освіта поранена, але жива і бореться», – сказав Сергій Шкарлет під час виступу на Світовому освітньому форумі в Лондоні. Україні на ньому приділили особливу увагу.

Які ваші плани на майбутнє?

16 відповідей

ВИСНОВКИ

Більша частина ромських сімей опитаних студентів (в 11 з 16 випадків) не мають дискримінаційного чи стереотипного мислення за ознакою статі щодо вступу та навчання у ВНЗ своїх дітей. Важливо, що при наявності продовжувати навчання часто вистачає рівня знань, отримав у школі для успішної здачі ЗНО та вступу у ВНЗ. Однак зустрічаються певні труднощі із розумінням процедури вступу та подачі документів. Варто зазначити, що контрактна форма навчання більш доступна і не вимагає високих балів по ЗНО, однак не всі батьки можуть оплачувати навчання своїх дітей в ВНЗ, тому ромській молоді необхідна додаткова підтримка в цьому. Економічна ситуація ромських родин ще більше погіршалася через війну.

Велике значення мав Ромський освітній фонд, що надавав стипендії на навчання ромській молоді, а також можливість спілкування з його стипендіатами, як мотивація для продовження навчання. В ВНЗ, як і на рівні школи, присутня дискримінація. Тут теж бракує просвітницьких заходів та створення дієвих механізмів реагування.

Ромські студенти мають високий рівень мотивації, розвитку та розуміння потреб і прогалин у ромській громаді.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

До місцевих органів ситеми освіти:

- Розробити довгострокові проекти співпраці з місцевим ромським громадянським суспільством з метою включення питань покращення стану освіти в умовах війни на місцях до обласних та місцевих програм розвитку, а також регіональних Планів з реалізації Ромської Стратегії 2030;
- Стимулювати ромську молодь до отримання загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти шляхом профорієнтаційних заходів, інклюзивних позакласних активностей, організації «ярмарок вакансій», на які будуть запрошені видатні професіонали ромської національності;
- Забезпечити проведення загальноосвітніми навчальними закладами, представниками органів управління освітою місцевих держадміністрацій та органів місцевого самоврядування роз'яснювальної роботи щодо важливості здобуття середньої загальної освіти серед дітей та їх батьків;
- Зібрати інформацію щодо відвідування шкіл дітьми ромської національності та причин пропуску занять. Після цього вжити необхідних заходів для забезпечення систематичного відвідування школи такими дітьми (наприклад, провести роз'яснювальні роботи із батьками таких учнів, забезпечити доїзд учнів до школи з віддалених місць проживання тощо). Налагодити контроль за відвідуванням учнями з ромських громад загальноосвітніх навчальних закладів та вжити заходів до вчителів, батьків або осіб, що їх замінюють, з метою забезпечення систематичного відвідування дітьми занять;
- Проводити профорієнтаційну роботу зі стимулювання ромів до здобуття професійно-технічної та вищої освіти;
- Фіксувати, розслідувати та засуджувати кожен випадок повідомлення про випадки булінгу

та дискримінації. Впроваджувати просвіту з толерантних відносин, протидії булінгу та дискримінації, а також розробити зрозумілі та дієві механізми реагування на дискримінацію та булінг на рівні школи. За потреби звертатися до компетентних державних (правоохоронних) органів.

→ Провести оцінку кваліфікації працівників шкіл, щодо толерантності, мультикультурності, та боротьбою з мовою ворожнечі, а також відповідні просвітницькі заходи щодо запровадження недискримінаційного підходу в освіті на рівні шкіл.

До національних органів влади:

- Розробити довгострокову національну програму чи стратегію розвитку освіти ромської молоді, з врахуванням їх освітніх потреб для покращення стану освіти молоді;
- Розробити програми та плани заходів щодо сприяння ромській молоді у вступі та здобутті професійно-технічної та вищої освіти;
- Побудувати співпрацю та напрацювати спільні програми між закладами освіти та соціальними працівниками із залученням місцевих ромських громад, спрямовані на допомогу ромським родинам із дітьми для організації занять дистанційно, допомозі в адаптації до навчального процесу переміщенням ВПО, виконувати домашні завдання та вирівнювати дітей із врахуванням їх освітніх потреб;
- У місцях компактного проживання ромів в школах із великим відсотком учнів ромської національності впровадити позицію ромського помічника вчителя, до обов'язків якого будуть входити допомога із комунікацією з вчителем, виконанням домашнього завдання та задоволення навчальних потреб всіх дітей без виключення. Застосовувати можливості, які надає законодавство про інклюзію в освіті;
- Розробити та вести, як обов'язкові заняття з підвищення кваліфікації для співробітників навчальних закладів, курси з толерантності, мультикультурності та боротьби з мовою ворожнечі.
- Розробити програму повернення до навчальних процесів молоді та дітей, які залишили освіту або перебувають на межі цього.

До міжнародних організацій:

- Розробити довгострокову програму фінансового забезпечення/допомоги у вигляді стипендії, яка надаватиметься ромській молоді при отриманні професійно-технічної та вищої освіти;
- Сприяти та підтримувати програми міжкультурного діалогу та толерантності в освіті, а також участі ромів молодіжних обмінах та міжнародних навчальних і тренінгових програмах.

Для правозахисників та місцевих активістів:

- Проводити дослідження бар'єрів та перешкод в отриманні професійно-технічної та вищої освіти серед ромської молоді на час війни та дистанційної освіти для розробки довгострокових рішень проблем на місцевому рівні;
- Активно розвивати мережі ромських медіаторів, регулярно підвищувати їх кваліфікацію;
- Розробляти локальні алгоритми дій, пам'ятки для батьків і дітей, як діяти у випадках проявів дискримінації, включно із алгоритмами протидії булінгу;
- Проводити правопросвітню роботу в громадах, мотивувати батьків не замовчувати випадки дискримінації та булінгу щодо дітей у сфері освіти та повідомляти про них;
- Проводити правопросвітню роботу в громадах про важливість отримання професійно-технічної та вищої освіти.

Вплив Ромського освітнього фонду на розвиток ромської громад в Україні: думки активістів та випускників

Віра Дрангой

Юрист, Президент ГО «Правозахисний ромський центр»

«РОФ став для мене виходом у світ в якому я мала можливість отримати вищу освіту, яка допомагає змінити не тільки своє життя на краще, а ще й принести користь для розвитку своєї громади.»

Віола Попенко

Асистентка проєкту Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: фаза II», в минулому - Координатор програми «Право та гуманітарні дисципліни» Ромського освітнього фонду

«На мою думку, це була найкраща і найуспішніша програма, яка існувала на території України. Вона приносила результати, і був попит на цю стипендійну програму. Було багато випускників, які навчалися в найкращих університетах країни.»

«Рівень задоволення програмою серед випускників був дуже високим, після навчання багато кому вдавалося працевлаштуватися та успішно будувати кар'єру. Також важливим аспектом є побудова ідентичності, багато студентів знаходили нових друзів.»

«Як модель функціонування, стипендійна програма була ідеальною. Вона також була прозорою, адже людям стипендійна підтримка надавалася напряму. Звісно, можна зробити деякі зауваження щодо системи подання заявки, дедлайну, підтвердження ромської ідентичності, підтримка стипендіатів листами від НУО та інші питання.»

«Не було достатньої кількості грантів та запланованої кількості стипендій на рік. Конкурс доходив до п'яти людей на одне місце. Звісно, стипендійна програма формувалася виходячи із загального бюджету на три країни: Україну, Молдову та Росію. Коли я працювала, було близько 200 студентів, які були стипендіатами. Звісно, це дуже мало порівняно з загальною кількістю ромів в Україні.»

«Мало хто знав про стипендію. Перші роки функціонування був маленький конкурс. І навіть не могли знайти достатню кількість стипендіатів. Опис програми буває недостатньо чітким. На веб сайті інформація була здебільшого англійською мовою. Програма обростала чутками, і багато хто навіть не хотів на неї подаватися.»

«Це спільнота – ти входиш в контакт з молодими ромами, можеш спілкуватися, заводити друзів.»

«Я вважаю, що координаторами такої освітньої програми повинні бути ініціативні люди: щоб пояснювали кандидатам, як подавати заявки та інформували про можливості стипендійної програми.»

«Я вважаю, що основним і найважливішим критерієм для отримання стипендії повинен бути середній бал академічної успішності.»

Мирослав Горват

Депутат Ужгородської міської ради, голова Об'єднання ромів Ужгорода

«Ця програма була однією з найкращих програм, які діяли на території України. По цій програмі я навчався, і по сьогоднішній день я продовжую навчатися в аспірантурі завдяки цій програмі. Моя дитина закінчила університет за цією програмою. Завдяки цій програмі я працюю в державних закладах, а моя донька – вже рік працює соціальним працівником. Це була дуже корисна програма.»

Олексій Падченко

Голова правління Запорізького ромського центру «Лачо Дром»

«Мої знайомі навчалися у ВНЗ і отримували стипендії від Ромського Освітнього Фонду. Родини цих студентів дуже вдячні за таку можливість. Я знаю, що я програма наразі на паузі. Але якщо вона знову почне працювати, це буде величезним плюсом для ромської громади в Україні. Ця програма також додатково мотивувала ромських студентів до кращого навчання в університетах, тому що вищі бали надавали їм можливість претендувати на стипендію від Ромського Освітнього Фонду.»

Володимир Кондур

Член президії ГО «Правозахисний Ромський Центр»

«Близько 800 ромських дітей отримали вищу освіту за Ромською Програмою протягом десятиліття існування даної програми. Цей показник можна порівняти із 2000-ми роками, коли всього близько 10 ромів отримали вищу юридичну освіту. Станом на 2018 рік було близько 100 випускників юридичних факультетів.»

«Існує проблема того, що навіть після здобуття вищої освіти роми-випускники не використовують свою освіту за призначенням. Однією з причин є те, що умови для отримання професії були створені, проте умов для практичного її застосування не було створено. У держави також немає попиту на таких спеціалістів. Більшість дітей ромського походження, які отримували вищу освіту за Ромською Програмою – з бідних родин. Після закінчення навчання в університетах великих міст вони повернулися до своїх малих містечок, тому що у них не було фінансової можливості продовжувати залишатися у великих містах. У великих містах велика конкуренція, і тому можливість для самореалізації навіть успішних випускників невелика.»

ПРО АРКА ТА АВТОРІВ ЗВІТУ

Анастасія Журавель – правозахисниця із трирічним досвідом роботи в неурядових організаціях. Анастасія є національним монітором в АРКА, де вона досліджувала мову ворожнечі щодо ромів в Інтернеті, а також взяла участь в даному моніторингу реалізації права на освіту серед ромської молоді. Вона також є юридичним експертом в Європейському центрі захисту прав ромів. Там Анастасія займається дослідженням становища ромів всередині України та ситуації з правами ромів після початку повномасштабного російського вторгнення. До публікації готуються декілька досліджень її авторства та співавторства.

Марія Ясеновська - українська правозахисниця, експертка з прав людини та моніторингу прав людини, президентка Харківської обласної фундації “Громадська Альтернатива”, тренерка Молодіжного Директорату Ради Європи, авторка та співавторка десятків публікацій з моніторингів прав людини в різних сферах та тренінгових курсів по просвіті з прав людини та інструментів їх захисту. Консультантка проекту.

Володимир Яковенко - ромський правозахисник, молодіжний працівник, голова правління ромської молодіжної громадської організації “Молодіжна агенція з адвокації ромської культури “АРКА”. 2018—2020 роки займав позицію Координатора секретаріату міжвідомчої робочої групи з реалізації “Стратегії захисту та інтеграції ромської національної меншини в українське суспільство до 2020 року, при Кабміні України”

Віра Дрангой - юристка, національний монітор “Молодіжної агенції з адвокації ромської культури “АРКА”

Ольга Дементова - юристка, національний монітор “Молодіжної агенції з адвокації ромської культури “АРКА”

Monitoring of Observance of the Right to Education for Roma Youth in Ukraine

Kyiv - 2023

Monitoring of Observance of the Right to Education for Roma Youth in Ukraine:

Kyiv, 2023. - 51 p.

The report presents the results of monitoring of observance of the right to education for Roma youth, which was conducted in Ukraine during the years 2022-2023, as well as recommendations for changes necessary to ensure and protect the right to education for Roma children and youth. The research was carried out at the initiative of the Roma youth organization ARKA. For education system professionals, lawyers, activists, and all those interested in human rights issues in Ukraine.

Contributors to the report:

General editing: Maria Yasenovska, Volodymyr Yakovenko

Research authors: Anastasiia Zhuravel, Vira Drangoy, Olha Dementovam

INTRODUCTION

Ukrainian Roma face regular and systematic discrimination in fact in all areas, including limited access to education. A 2005 study conducted by "Romani Yag" (a Roma newspaper published by the corresponding NGO – the first partner in a three-year project supported by the European Commission) in Roma settlements in Zakarpattia revealed that among the surveyed Roma, 69% can barely read, 68% have writing problems, 59% cannot count, and 25% cannot read, write, or count. They identified reasons why Roma parents are inclined to send their children to specialized Roma schools: a) because they will study where their parents studied, b) because parents worry about their children will experience discrimination in general schools, and c) because admission to Roma schools does not require as much paperwork as general schools¹. The main problem was that schools, one by one, each school administration refused to admit children of Roma nationality – either without explanation or because the classes were overcrowded, so children entered specialized (segregated, Sunday) schools where there were no admission problems. Currently, this problem is not fully resolved; it persists and requires a more effective solution.

The inadequate level of education and schooling is the root cause of many problems faced by the Roma community in Ukraine. Lack of education leads to a lack of opportunities in the future to create comfortable conditions for both their own existence and for the comfortable existence of their children. There are specific, well-established reasons why Roma children do not attend schools: 1) lack of documents; 2) poverty; 3) discrimination and bullying; 4) passivity of the school; 5) lack of support and motivation from the family.

The Roma Education Program, which provided grants to young people from the Roma community to pursue higher education, was a great help in supporting Roma youth in their quest for education and a better life. However, its recent cessation of operations has closed additional opportunities to receive support, leading to premature cessation of active efforts to overcome systemic discrimination against Roma in implementing the right to education.

Additional challenges have been posed by the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine. A large number of Roma have become internally displaced persons (IDPs) and refugees. The majority of Roma households, namely 76%, did not lead a nomadic lifestyle or change their place of residence before February 24, 2022. However, after February 24, 2022, 47% of households moved at least once. Overall, 19% of households in the sample are IDP households (82% of which are officially registered, plus 8% report registration of some members). Moreover, according to the sociological survey "The Situation of Roma-Displaced Persons in Wartime," Roma IDPs require additional assistance in the form of funds, food, clothing and footwear, housing search, medicine and personal hygiene items, as well as legal advice and support in document processing².

The negative consequences of the Russian-Ukrainian war immediately affected access to education. A significant number of children who were forced to leave their places of residence lost access to the educational process.

The war has had an extremely strong impact on the education sector and has caused serious disruptions in the normal lives of schoolchildren and teachers. Starting from February 24, 2022, almost two-thirds of Ukrainian children were displaced both within Ukraine and abroad. Research conduct-

¹Adam A.Ye., Navrotskyi Ye.M., "Monitoring the Fulfilment of Rights of Roma Youth in the Field of Education", Uzhgorod, 2005, p. 3. This practice was investigated in such areas as Berehove, Poroshkove, Perechyn, Berezhne, Mukacheve, Rakhiv.

² Analytical report on the results of the sociological survey "Education of Roma Children in Ukraine During the War" https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2023/03/report_final.pdf

ed by the Ministry of Education and UNICEF at the local level (communities) demonstrates that the majority of internally displaced schoolchildren have settled in western or central regions of Ukraine, and Vinnytsia, Ivano-Frankivsk, and Kyiv regions have become the main hubs for internally displaced persons (IDPs). According to this survey, communities reported that since February 24, 2022, they have accommodated 164,000 IDP schoolchildren. Despite the large-scale displacement, the education sector in Ukraine has quickly adapted. After two weeks of mandatory holidays, the educational process gradually resumed online, using tools developed during the COVID-19 pandemic to provide educational services both within and outside Ukraine. According to the Ministry of Education, about 89% of general secondary education institutions resumed online classes before the summer holidays, although there were no comprehensive assessments of the quality of online learning during this period.

At the same time, access to education for school-aged children and youth from Ukraine who were displaced abroad varies significantly.

The negative impact of school closures is intensified by the deterioration of students' mental health observed after the invasion. Repeated and prolonged periods of stress due to war and displacement are particularly harmful to children. According to a parent survey conducted by Gradus Research, 75% of respondents reported that symptoms of psychological trauma are observed in their children, while 16% stated that their children showed signs of impaired memory, inattention, and decreased ability to learn. In addition to the increased impact on children's mental health, trauma also negatively affects school performance and future financial prospects. Without intervention within and beyond the school context, widespread deterioration of schoolchildren's mental well-being will have long-term consequences³.

This situation is particularly escalated for individuals facing challenging life circumstances, including representatives of the Roma national minority, who are deprived of the technical ability to continue their education properly.

It is obvious that addressing the issue of education accessibility for Roma youth requires a comprehensive approach with mandatory involvement of both government and society. The government's emphasis on ensuring comfortable conditions for Roma in educational institutions and implementing strict sanctions for non-compliance with such conditions is crucial. Encouraging the government to provide free legal assistance to Roma when accessing the courts, resolving conflicts, or addressing other issues is also important. Initiating training sessions in educational institutions to prevent manifestations of discrimination for both schoolchildren and teachers is essential. Ensuring that all educational institutions have qualified mediators whom schoolchildren can turn to in case of certain conflicts or to prevent such conflicts is vital.

It is crucial for the government to initiate the establishment of monitoring groups that would regularly oversee the educational process, monitor the attendance of Roma children in schools, document instances of discrimination and violations, and strongly encourage victims to seek legal recourse. An effective measure of the government would be the development and implementation of desegregation norms regarding school education, including all accompanying mechanisms to support all stakeholders in the school education system.

These and other aforementioned measures require a high level of interest and political will from Ukrainian officials, while simultaneously creating and supporting an educated, civilized, and democratic society. The state must guarantee the rights of Roma to education, creating comfortable conditions for their learning at all stages of educational attainment.

To initiate a dialogue in society aimed at addressing the issue of access to education for Roma youth,

³ <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede737c6.pdf>

a group of activists from the Roma youth organization ARCA started this research – "Monitoring of Observance of the Right to Education for Roma Youth in Ukraine," the results of which are presented in this report. The authors of the study are the young people themselves, and the research was combined with training and action-based learning. The gathered information, conclusions, and recommendations represent the voice of Roma youth and their perspective on the urgent need for action to support Roma children and youth in their efforts to access education.

The monitoring group appreciates help of all people involved in conducting the research: Roma parents with school-aged children, children and youth, experts in Roma issues, and graduates of the Roma Education Program. Your contribution to the group's work has been exceptional and has allowed for a high-quality and substantive study that will serve as the basis for further collaborative advocacy efforts.

METHODOLOGY

The presented study is the result of a year-long cooperation of the Roma youth organization ARCA and a group of volunteers who expressed a desire to train human rights monitoring skills and conduct research on the observance of rights of Roma youth in Ukraine.

The activities took place from July 2022 to February 2023 and included training for the monitoring group, desk review, field study, data synthesis, and the development of recommendations.

The first training stage was based on materials of the Helsinki Foundation for Human Rights (Warsaw, Poland), as well as on the experience of human rights monitoring conducted by Ukrainian human rights organizations, particularly the Kharkiv Regional Foundation "Public Alternative". Participants learned about approaches to developing the monitoring concept, discussed key human rights challenges for Roma youth in Ukraine, practiced analysis of law, and developed tools. By mutual agreement, the right to education and the challenges faced by Roma youth in its realization was chosen as the monitoring topic.

The second stage was learning by doing – the implementation of monitoring the realization of the right to access to education for Roma youth. The work included the following activities:

- Development of monitoring concept (goals and objectives, research problem, research questions).
- Problem analysis, initial analysis of law, designing research tools.
- Desk research of written sources, including analytical materials from other organizations and government official sources of information.
- Conducting an online survey using contact networks and previous experience working with Roma youth.
- Field trips to identified areas, conducting surveys and interviews (in pairs).
- Compilation of collected material, development of recommendations, and preparation for publication.

Training and coordination of activities were conducted online, and materials were collected both online and during visits to Roma communities. Significant challenges included power outages, internet connectivity issues, and personal challenges faced by the research authors due to the need to adapt their lives and work to the conditions of war. It can be said that this initiative not only served as an example of the powerful voice of Roma youth but also demonstrated the potential to strengthen

the capabilities of young Roma activists and consolidate efforts even during an active phase of war.

This study is not scientific research. The monitoring group used available techniques and methods of data collection, sociological methods, and methods of qualitative analysis of the situation. The gathered data was compared with legal standards to better understand the issues and possible solutions. The aim of the monitoring was chosen as follows: To investigate the opportunities and barriers for Roma youth in accessing education, particularly higher education, and to develop recommendations for supporting Roma youth in obtaining education.

Respective tasks and research problems were chosen as follow:

Tasks:

1. Explore the motivation of children and youth to get education.
2. Explore the family conditions and its support in a child's desire to be educated.
3. Examine the support provided by schools.
4. Examine the opportunities to continue education in higher education institutions (HEIs) and the necessity of implementing additional support measures.

Research problems:

- The impact of war and displacement on the situation
- Family support
- Poverty among families and their ability to provide education for their children
- Discrimination and bullying in schools
- The role of schools in supporting the desire for education and protecting the rights of Roma children
- Personal barriers and motivation
- Accessibility of the university admission process
- Learning conditions and readiness for education
- Discrimination and bullying in higher education institutions
- The impact of the Roma Education Program on Roma youth's admission to higher education institutions

The survey of representatives from Roma communities was conducted in the Odessa and Dnipropetrovsk regions, while surveys of students, experts, and professionals were carried out nationwide, including those who fled to other countries seeking refuge due to the war.

To achieve the set objectives, the following tools were chosen:

- Questionnaire (Google Form and paper-based) for parents of Roma origin who have school-aged children
- Questionnaire (Google Form) for Roma students and graduates of universities in 2022 (from all regions of Ukraine and abroad)
- Questionnaire (paper-based) for high school students of Roma origin
- Unstructured interview questionnaire for teachers, Roma mediators, and experts

The toolkit was structured in such a way as to gather information on each research question from at least 2 sources, including written sources.

Methods of collecting information:

- Online surveys (parents, students) using the networks of ARCA organization partners and the "snowball" method
- Surveys conducted during field visits (parents, children, teachers)
- Unstructured interviews conducted remotely and during field visits (Roma mediators, experts)
- Analysis of legal sources
- Analysis of government information and reports from civil society organizations, including international ones.

As a result, 45 surveys from parents 59 surveys from schoolchildren, 16 surveys from male and female students, and 6 interviews with experts, graduates, and alumnae of the Roma Education Program were collected.

Based on the gathered information, data was summarized, and recommendations were developed, which are presented in the following sections.

ANALYSIS OF LAW

Ensuring the right to education is one of the main criteria of a developed society, encompassing access to education and the effectiveness of acquiring such education. The right to education is one of the inherent fundamental rights and freedoms of every individual.

Education should be available, accessible, acceptable (understandable), and adaptable. The concept of these four principles was developed by Katarina Tomaševski⁴, the UN Special Rapporteur on the Right to Education:

- Availability: Education is provided free of charge and subsidized by the government; there is appropriate infrastructure available, including a qualified teaching staff.
- Accessibility: The system should be non-discriminatory and accessible to all; measures need to be taken to ensure that vulnerable groups also have access to education.
- Acceptability: The content of education should be relevant, non-discriminatory, and culturally sensitive, while also guaranteeing quality.
- Adaptability: Education can evolve according to changing societal needs, and the system should be adaptable to local conditions.

Ukraine has ratified almost all international treaties related to the right to education and has consistently implemented most of the provisions of these documents into national law. The next task facing the state is the implementation of these minimum standards into the daily practice of fulfilling the right to education in Ukraine, including for children from national minorities, among whom are Roma children. Additionally, there is a need to develop positive actions to address and mitigate the consequences of structural discrimination so that the standards do not remain mere declarations. Today, the prohibition of discrimination in the field of education, as part of the principle of accessibility to education, has long been established as a fundamental and important international and constitutional principle in the field of human rights, which all civilized countries must adhere to when determining the rights and freedoms of individuals. The general prohibition of discrimination also applies to the access of young Roma to education; no one can discriminate them, and the state has many obligations in this area to protect the right of Roma youth to education. Discrimination itself is the main obstacle to the access of Roma youth to fundamental human rights, including the right to education.

The discrimination against Roma people manifests in two prevalent forms. Direct discrimination against Roma often arises due to lesser attention to their needs based on their ethnic background and due to a general contempt towards them by non-Roma individuals. This frequently leads to direct and indirect refusals, rooted in racial bias, to provide or facilitate access to services, information, or other goods that are essential for the observance of fundamental socio-economic rights. Indirect discrimination occurs when Roma people are denied access to socio-economic rights due to reasons directly linked to their status as Roma in Ukraine⁵.

All of this directly concerns the realization of the right to education for young Roma people. Below, the main international standards of the right to education, prohibition of discrimination, particularly in education are examined, as well as recommendations for preventing discrimination in education, specifically for Roma youth, are presented.

⁴ <https://www.coe.int/uk/web/compass/education>

⁵ http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/01/FB/m000001FB.pdf

INTERNATIONAL STANDARDS

Definitions

The Universal Declaration of Human Rights⁶ is the main international document that proclaims fundamental human rights and freedoms. Article 26 of this document regulates the right of every individual to education. It defines that education should be directed towards the full development of the human personality and to the strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms; it should promote understanding, tolerance, and friendship among all nations, racial or religious groups, and shall promote understanding, tolerance and friendship among all nations, racial or religious groups, and shall further the activities of the United Nations for the maintenance of peace, etc.

The legal obligation to ensure the right to education was later enshrined in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights⁷. Article 13 is the longest provision of the Covenant and the broadest and most comprehensive article on the right to education in international human rights law. In particular, paragraph 2 of this article states:

“The States Parties to the present Covenant recognize that, with a view to achieving the full realization of this right:

- (a) Primary education shall be compulsory and available free to all;
- (b) Secondary education in its different forms, including technical and vocational secondary education, shall be made generally available and accessible to all by every appropriate means, and in particular by the progressive introduction of free education;
- (c) Higher education shall be made equally accessible to all, on the basis of capacity, by every appropriate means, and in particular by the progressive introduction of free education;
- (d) Fundamental education shall be encouraged or intensified as far as possible for those persons who have not received or completed the whole period of their primary education;
- (e) The development of a system of schools at all levels shall be actively pursued, an adequate fellowship system shall be established, and the material conditions of teaching staff shall be continuously improved.”

The Convention on the Rights of the Child⁸ is another key UN document where significant attention is given to the right of the child to education. Article 3 emphasizes that “in all actions concerning children, the best interests of the child shall be a primary consideration”, hence a child with special educational needs should not be isolated from his or her parents. The right of all children, without exception, to education is a fundamental provision of the Convention on the Rights of the Child, as education is inherently valuable and recognized as the most important right of every individual. The right of the child to education is addressed in Article 28 of the Convention, according to which “States Parties recognize the right of the child to education, and with a view to achieving this right progressively and on the basis of equal opportunity”.

It should be emphasized that the Convention, in Article 18, establishes the primary responsibility of parents for the upbringing and development of the child. Clearly, this includes supporting the child in realizing their right to education. However, it also emphasizes the role of the state, which must provide parents with appropriate assistance in fulfilling their duties in raising children.

⁶ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

⁷ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

⁸ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#top

The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, in its Protocol 1⁹, classifies the right to education as a fundamental human right and states that “No person shall be denied the right to education. In the exercise of any functions which it assumes in relation to education and to teaching, the State shall respect the right of parents to ensure such education and teaching in conformity with their own religious and philosophical convictions”.

The principle of non-discrimination in education

Discrimination is prohibited by nearly all international human rights documents. This prohibition extends to access to the fulfilment of human rights and other lawful rights and interests. The main standards regarding the prevention of discrimination are the following:

Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination¹⁰ in accordance with Article 3 states that “States Parties particularly condemn racial segregation and apartheid and undertake to prevent, prohibit and eradicate all practices of this nature in territories under their jurisdiction”.

The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms¹¹ in Article 14 declares the prohibition of discrimination: “The enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.”

This standard is further clarified by Protocol 12¹² which in Article 1 extends the prohibition of discrimination on the rights provided by the Convention to all legal rights within national legal systems, including actions and inactions of public authorities.

The prohibition of discrimination obviously extends to the field of education; moreover, international law contains a special document – the Convention against Discrimination in Education of 1960¹³. According to this Convention, the term “discrimination” covers any distinction, exclusion, limitation, or preference based on race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, economic status, or birthplace, which has the purpose (or result) of destroying or impairing equality in the field of education.

Article 1 of the Convention defines, that “discrimination should be understood as the denial of access to education for any individual or group; limitations on education; the creation or maintenance of separate education systems or institutions, including making primary education compulsory and free; ensuring equal conditions regarding the quality of education in all public institutions”.

The obligations of states to prevent discrimination in education are outlined in Article 3 of the Convention. Thus, states are required to: “to abrogate any statutory provisions and any administrative instructions and to discontinue any administrative practices which involve discrimination in education; to ensure, by legislation where necessary, that there is no discrimination in the admission of schoolchildren to educational institutions.”

⁹ https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_Protocol_1_UKR.pdf

¹⁰ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

¹¹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

¹² https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537#Text

¹³ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text

Prevention of discrimination against Roma in access to education

The importance of the issue is underscored at the level of Council of Europe documents. For instance, the Framework Convention for the Protection of National Minorities¹⁴ recognizes that "the protection of national minorities and of the rights and freedoms of persons belonging to those minorities forms an integral part of the international protection of human rights" (Article 1). State parties to the convention undertake to ensure national minorities the right to equality before the law, as well as in all areas of economic, social, political, and cultural life. Undoubtedly, this also applies to the right to education for Roma youth.

An example of condemnation of segregation of Roma children in the education system in the Czech Republic is the following decision of the European Court of Human Rights: "The applicants were Roma schoolchildren placed in 'special schools' intended for students with learning disabilities. They alleged that they were treated unfavourably in the field of education because, being placed in special schools without justification, they received significantly lower education than that provided in regular primary schools, which resulted in them being denied access to secondary education, except for vocational training centres". The Court found a violation of Article 14 (prohibition of discrimination), taken in conjunction with Article 2 of Protocol No. 1 (right to education)¹⁵.

Other documents regarding this issue are recommendations by international organizations, which do not constitute hard law but serve as important guidelines for national legal systems and as a basis for human rights monitoring by civil society organizations.

For example, the Hague Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities on the Rights of National Minorities to Education¹⁶ state that members of national minorities should have unrestricted access to various levels of education in their native language. Additionally, the recommendations address practical issues that arise in the field of education and provide detailed descriptions of ways to address such issues. The first point of the document immediately highlights the priority task for national educational institutions: "The right of persons belonging to national minorities to preserve their identity can only be fully realized when they have a good command of their native language in the process of education. At the same time, persons belonging to national minorities are obliged to integrate into the broader society of the state through proficiency in the state language." It is important to emphasize here that both the minority language and the state language should be taught as a subject of instruction with an optimal degree of application of both languages as a means of education at different stages of a child's education.

The European Commission against Racism and Intolerance also addresses the situation of Roma in Europe. Its General Policy Recommendation from 2011 on combating anti-Gypsyism and discrimination against Roma¹⁷ emphasizes that anti-Gypsyism is "a particularly persistent, violent, recurrent and everyday form of racism" and calls on governments to combat anti-Gypsyism in the fields of education, employment, and healthcare, as well as to combat racist violence and crimes against Roma.

The European Union, integration with the law of which is becoming increasingly relevant for Ukraine due to the ongoing process of seeking membership in this organization, also recognizes the need

to combat the consequences of discrimination against Roma in its member states. In April 2011, the European Commission issued the "EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020"¹⁸, which stated that "despite some progress achieved both in the member states and at the EU level in recent years, little has changed in the everyday situation of most Roma," which directly relates to the realization of the right to education.

Reviewing the "Report on the Results of the UN Representation in Ukraine for 2021," the United Nations¹⁹ provided significant advisory and normative support in the preparation of several strategies, including the "Action Plan until 2023 for the Implementation of the Strategy to Promote the Rights and Opportunities of Persons Belonging to the Roma National Minority in Ukrainian Society for the Period up to 2030"²⁰.

NATIONAL STANDARDS

Definition

Article 53 of the Constitution of Ukraine²¹ declares that "Complete general secondary education is compulsory. The State ensures accessible and free pre-school, complete general secondary, vocational and higher education in state and communal educational establishments; the development of pre-school, complete general secondary, extra-curricular, vocational, higher and post-graduate education, various forms of instruction; the provision of state scholarships and privileges to pupils and students." Furthermore, it enshrines the accessibility and free provision of primary and pre-school education and the right to receive free higher education. It also stipulates that "citizens who belong to national minorities are guaranteed in accordance with the law the right to receive instruction in their native language, or to study their native language in state and communal educational establishments and through national cultural societies."

The main document regulating the right to education is the Law of Ukraine "On Education"²². In Article 3 of this law, the general definition and scope of this right are described: "Everyone has the right to quality and accessible education. The right to education includes the right to receive education throughout one's life, the right to access education, and the right to free education in cases and under the conditions determined by the Constitution and laws of Ukraine... The right to education is guaranteed regardless of age, gender, race, health status, disability, citizenship, nationality, political, religious, or other beliefs, skin colour, place of residence, language of communication, origin, social and financial status, criminal record, as well as other circumstances and characteristics. An individual's right to education may be fulfilled through obtaining education at different levels, in different forms and types, including preschool, full general secondary, extracurricular, vocational (vocational-technical), professional pre-higher education, higher education, and

¹⁴ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

¹⁵ Справа D.H. and Others v. the Czech Republic (Заява № 57325/00), Рішення, Страсбург, 13 листопада 2007 року: www.asil.org/pdfs/iilib071214.pdf

¹⁶ https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/32194_0.pdf

¹⁷ <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-13-on-combating-anti-gypsyism-an/16808b5aee>

¹⁸ http://ec.europa.eu/justice/policies/discrimination/docs/com_2011_173_en.pdf

¹⁹ https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-06/UNCountryResultsReport2021UA_v02.pdf

²⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-2021-%D1%80#Text>

²¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

²² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

adult education. Everyone has the right to access public educational, scientific, and informational resources, including on the Internet, electronic textbooks, and other multimedia educational resources, in the manner prescribed by law.”

Article 4 of the same law emphasizes the free nature of education as one of the components of its accessibility. This standard includes guarantees of free "provision of textbooks (including electronic ones), manuals". At the same time, additional educational services beyond the scope defined in the educational program may be subject to fees. This is provided for in Article 78 of the "Law on Education", and the list and financing of these services are outlined in the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 27, 2010, No. 796, "On Approval of the List of Paid Services that may be provided by educational institutions, other institutions, and establishments of the education system belonging to state and communal ownership,"²³ as well as the joint Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, and the Ministry of Economy of Ukraine dated July 23, 2010, No. 736/902/758, "On Approval of the Procedure for Providing Paid Services by State and Communal Educational Institutions"²⁴, and legislative acts regulating the relevant sphere of paid services. Any other paid services are considered illegal.

Similar approaches are enshrined in Article 19 "Right to Education" of the specialized law on ensuring the rights of the child – the Law of Ukraine "On the Protection of Childhood"²⁵. According to Article 25(2) of the Law of Ukraine "On Complete General Secondary Education"²⁶, parents of schoolchildren, as well as educational institution heads performing duties as guardians of the child in cases determined by law, bear responsibility for ensuring that the child completes full general secondary education. Article 11(3) of the Law of Ukraine "On Education" imposes responsibility on parents for ensuring that children receive preschool education. Specifically, parents are obliged to "facilitate the child's compliance with the educational program and the child's achievement of the results of education provided for by it." Similar requirements are provided for in Article 150 of the Family Code of Ukraine²⁷, and Article 180 stipulates that parents are obliged to support the child until they reach the age of majority.

The principle of non-discrimination in education

Discrimination in Ukraine is prohibited by the Law "On Principles of Prevention and Counteraction to Discrimination in Ukraine"²⁸, which, among other things, defines the principle of non-discrimination in Ukrainian legislation and extends the law's application to the sphere of education. Among other provisions, the law establishes definitions for forms of discrimination such as direct and indirect discrimination, aiding discrimination, and refusal to provide reasonable accommodation. The aforementioned Article 3 of the Law of Ukraine "On Education" emphasizes non-discrimination in education: "Equal access to education is ensured in Ukraine. No one can be restricted in the right to receive education".

At the same time, a number of legislative acts (such as Article 57i of the Law of Ukraine "On Education" and the Letter from the Ministry of Education "On the Organization of the Educational Process

²³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF#Text>

²⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1196-10#Text>

²⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

²⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

²⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

²⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

in Primary School in Conditions of Wartime" No. 1/3725-22, dated March 29, 2022²⁹ and other), which were introduced into force after the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine, aim to increase the safety and survival of learners enrolled in various forms of education and provide for the introduction of various forms of remote learning during wartime. These provisions exclude a significant number of Roma children due to the financial difficulties of families and their inability to provide online education for their children. Despite their positive intentions, these provisions in Ukrainian legislation exhibit signs of indirect discrimination, as reflected in the description of the situation based on conducted surveys.

In addition to prohibiting discrimination, Ukrainian legislation also prohibits bullying, particularly in education. According to the Law of Ukraine "On Education," in Article 1, paragraph 3, bullying is defined as "actions (acts or omissions) of those involved in the educational process, which include psychological, physical, economic, sexual violence, including the use of electronic communication means, directed towards a minor or underage person and/or by such a person towards other participants of the educational process, resulting in or likely to cause harm to the mental or physical health of the victim". Articles 53–55 of the Law "On Education" specify the rights and obligations of participants in the educational process regarding the prevention and counteraction of bullying. According to Article 173-4 of the Code of Administrative Offenses, bullying "entails a fine of fifty to one hundred non-taxable minimum income or community service for a term of twenty to forty hours"³⁰ and imposes responsibility on both the offender or his or her parents and the head of the educational institution in case of failure to report the incident to the police.

From the analysis of the regulatory framework regarding the prevention of bullying in the educational process, it can be concluded that legislation to hold individuals accountable for bullying exists in Ukraine. In most cases, the court imposes a small fine (but the maximum for this type of offense). It is also important to note that accountability can extend not only to classmates or other children but also to teachers and other participants of the educational process. Parents can complain to law enforcement agencies, which will draw up an administrative protocol and forward it to the court, which will then decide on the merits of the case.

Prevention of discrimination against Roma in access to education

The Law of Ukraine "On Education" introduces the concept of children with special educational needs as "individuals who require additional permanent or temporary support in the educational process to ensure their right to education." Article 3 of this law emphasizes that "the State creates conditions for the education of individuals with special educational needs, taking into account their individual needs, capabilities, abilities, and interests, as well as ensures the identification and elimination of factors hindering the realization of the rights and satisfaction of the needs of such individuals in the field of education". Even though this approach is primarily applied to children with disabilities, the definition itself is much broader and encompasses all children who require additional assistance in exercising their right to education. It is evident that Roma children may also be considered as those belonged to this group, particularly due to language barriers, and receive all necessary support. Supporting families in their e

²⁹ <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-v-pochatkovij-shkoli-v-umovah-vovennogo-chasu>

³⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

efforts to ensure to their children the right to education is guaranteed by the provisions of Part 1 of Article 10 of the Law of Ukraine "On Social Services," which emphasizes that one of the principles of the functioning of the social services system is its preventive nature. Part 2 of the same article provides that social services should meet the needs of individuals or families who belong to vulnerable groups or are in difficult life circumstances. The continuity and consistency of providing social services, as well as their diversity, according to Part 3 of Article 10, also play an important role in ensuring the quality of support for vulnerable groups.

The central executive body responsible for implementing state policy in the field of social protection of the population, family, child rights protection, and other social spheres – the State Social Service, performs the following functions to fulfil its tasks in the field of family protection:

- conducts analysis of the financial situation of families, assess the effectiveness of social support;
- organizes and conducts activities on the development of responsible parenting, support for families with children, services to promote the personal growth of children, including taking into account the traditions and culture of the Ukrainian people;
- organizes and conducts information and explanatory work on the implementation of state family policy, popularization of the institution of family, promotion of motivation for marriage registration and responsible parenting, healthy lifestyle, dissemination of information about rights and services for families;
- conducts analysis of compliance with the requirements of legislation on social protection of families;
- manages social work with families, children:
- exercises control and provides organizational and methodological support for social support and provision of social services to young families, families (individuals) facing difficult life circumstances, large families, guardian families, foster families, family-type orphanages, caregivers' families, individuals who are recognized as orphans and children deprived of parental care;
- ensures the implementation of measures for advisory assistance and socio-psychological support to parents in fulfilling parental duties, popularization of family traditions, formation of a non-violent model of education and communication with the child, formation of mutual responsibility of family generations;
- participates in determining the procedure for identifying families (individuals) facing difficult life circumstances, providing them with social services, and providing social support to such families (individuals) [...].³¹

Furthermore, it should be mentioned the Cabinet of Ministers of Ukraine's Order approving the Strategy for Promoting the Rights and Opportunities of Persons Belonging to the Roma National Minority in Ukrainian Society until 2030³² – the Roma Strategy until 2030. This document includes a separate Goal 3 – "Expanding access opportunities to quality education for persons belonging to the Roma national minority", where, in particular, it is stated that "the tasks of the education system include compensating for possible shortcomings in the child's education associated with the difficult life circumstances of their family; preparing for life in society, providing tools and creating an environment for the development of abilities. The full integration of children belonging to the Roma national minority into the educational environment with favourable and inclusive learning conditions is a guarantee of their successful integration into society".

The planned list of tasks to achieve this goal includes:

- increasing the number of children belonging to the Roma national minority attending preschool education institutions.

³¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/458-2019-%D0%BF#Text>

³² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>

- facilitating further access and preventing early termination of acquiring full secondary education by persons belonging to the Roma national minority.
- promoting an increase in the number of representatives of the Roma national minority acquiring vocational (professional-technical) education.
- improving proficiency in official state language.

Furthermore, the Roma Strategy for the period until 2020 also included a set of tasks aimed at social protection and employment of Roma, namely: implementation of social policies aimed at ensuring social protection for Roma, including families with children, orphans, children deprived of parental care, children in difficult life circumstances, pensioners, single people with disabilities and homeless individuals, as well as promoting Roma in finding employment.³³ In turn, the new Roma Strategy for the period until 2030 envisions more detailed goals and suggests that with the purpose to combat discrimination against Roma, it is necessary to increase the level of awareness among representatives of the Roma national minority about the functioning of public institutions, rights and duties guaranteed and established by law through awareness-raising activities with representatives of the Roma national minority in areas of their compact residence regarding their rights and obligations, the possibility of receiving social benefits, as well as to detect and counter-act discrimination, particularly on ethnic and racial grounds (Goal 2).³⁴

One of the goals of the Roma Strategy until 2030 is to ensure social protection for individuals, including children, belonging to the Roma national minority (Goal 7). One of the tasks aimed at achieving this goal is to facilitate access to social services for individuals belonging to the Roma national minority and facing difficult life circumstances, according to their needs in the respective administrative-territorial units.

"However, experts have repeatedly noted that the Roma Strategy until 2020 was not successfully implemented. As experts from the European Office of the International Minority Rights Group emphasized in their 2019 report while commenting on the achievements of the Roma Strategy until 2020 and the Action Plan for Roma until 2020, "to date, these and other projects for Roma protection remain largely declarative, have weak institutional frameworks, inadequate financial resources, and often lack priority in shaping state policy. Their problems are mostly associated with their culture rather than with the broader inequality they face". The introduction of the Roma Strategy has raised high hopes within the community, but so far there are no regional Action Plans for its implementation and corresponding funding for the measures outlined in the Strategy.

It should be pointed that higher education is not included in the list of tasks outlined in the Roma Strategy, just as there is no mention of addressing bullying against Roma children at the school level.

There are no specific quotas for children of Roma origin for free education in higher educational institutions. According to Section VIII of Order No. 392 of the Ministry of Education dated April 27, 2022, regarding the "Procedure for Admission to Higher Education in 2022"³⁵, they may qualify for preferential admission and education only if they belong to other categories (orphans, children deprived of parental care, children with disabilities, children residing in temporarily occupied territories, victims of hostilities, injured participants of the Revolution of Dignity, etc.). There is also the possibility of admission to the state-funded program based on the results of the External Independent Testing (EIT) – a high score significantly increases the chances of admission on a state-funded basis.

³³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

³⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>

³⁵ https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2019/05/MRG_Rep_Ukraine_UKR_Apr19.pdf

³⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-22#Text>

SITUATION OVERVIEW

Parents' compliance with the duty to ensure access to education for their children

Economic well-being of parents

In almost half of the families, both parents live with the child. In nearly a third of cases, the child lives only with the mother, while in all other cases, other relatives, mainly grandmothers and siblings, live together with the parents.

More than half of the families indicated that their income is less than 2500 UAH per person per month. Only 12 families reported an income of approximately 4000 UAH per person per month, and only one family has an income exceeding 4000 UAH per month. However, there were also those who could not calculate their income; seven such families were identified out of all 45 respondents.

Olha Kovalchuk, a board member of the NGO "Support Center "Turbota" (Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region), described the problem as follows:

"Among the 90 Roma families of internally displaced Roma with whom I could communicate [in November 2022], all children attend school. However, due to the remote learning format, about 90% of children do not have full access to school education. This is because many Roma families are low-income and may have only one phone for the entire family. There are 4-7-10 children, but only one phone for all. Therefore, due to remote learning, such children do not have access to online education. Out of all 90 parents (76 women, 14 men), only 3 individuals have higher education. Parents want their children to study at universities. However, they cannot afford it because there are very few budget places available, and they lack the knowledge to score certain points and be enrolled free-of-charge. The situation is better with technical schools because there are more free-of-charge places available. However, not everyone graduates technical schools. Mostly boys graduate because they are not as busy as girls. Girls get married very early, at 13-14 years old, and have children. They say they cannot continue their education because they get married, have children, and "everything stops".

Volodymyr Kondur, a member of the Presidium of the NGO "Roma Human Rights Center," also acknowledged the problem of the lack of provision of gadgets for Roma children, resulting in a significant deterioration in the quality of knowledge gained over the past few years:

"In situations where attending school in person is not possible, there is a socio-economic aspect of providing technical opportunities for remote learning for Roma children: gadgets, access to the Internet, as well as the stability of the power grid. This primarily concerns villages and remote settlements. The quality of education has greatly declined. [...] Children have dropped out of the educational process over these 2-3 years due to the coronavirus pandemic and war. In the future, it is necessary to monitor the level of children's knowledge and the teachers' fulfilment of their duties – to what extent they were qualified and systematic in providing education in such challenging conditions".

Viola Popenko, Coordinator of the "Law and Humanities" program at the Roma Education Fund, Assistant to the Council of Europe project "Youth for Democracy in Ukraine: Phase II", also emphasized that inadequate learning conditions for a child can lead to insufficient acquisition of knowledge and a decrease in academic performance:

"The illiteracy of parents also plays a role: when they cannot help with homework. Other negative factors include the lack of a place for the child to study, absence of motivation – following the example of the community, when a child sees that no one in his or her surroundings has an education, or even if they do – there is still no normal job".

Natalia Kryvoruchko, Head of the Family Support Center at the International Charity Organization

"SOS Children's Villages Ukraine," shared her experience working with Roma families who were forcibly displaced to Uzhhorod from temporarily occupied territories:

"It is important to look soberly at the situation that has arisen. I work with Roma internally displaced persons, as well as observe local Roma in Uzhhorod. First and foremost, it is necessary to address their household and economic problems, and then encourage children to pursue education. Roma parents who have been forcibly relocated within Ukraine often cannot read or write. Such parents do not see the need for their children to attend school or university."

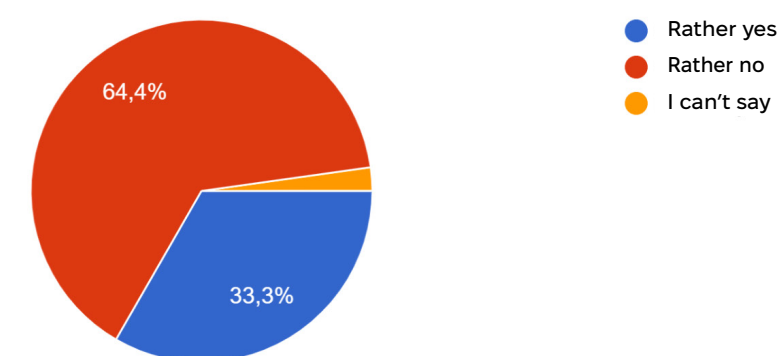
Among all 45 respondents surveyed in this monitoring, 20 individuals indicated that they are not employed. The reasons for unemployment included maternity leave, childcare, retirement, and job loss. Nineteen respondents mentioned that only one person in the family is employed, and only one respondent indicated that all adult family members are employed. Five respondents stated that both adult and underage family members are employed. One person mentioned that they engage in begging. The majority of families (29 out of 45) have an unstable income. A third of the respondents indicated that their income is rather stable.

Viola Popenko, Coordinator of the "Law and Humanities" program at the Roma Education Fund, Assistant to the Council of Europe project "Youth for Democracy in Ukraine: Phase II", confirmed that the unstable income of parents directly affects the education of Roma children:

"The unstable earnings in Roma communities depend on daily work, so the unstable financial situation of parents strongly affects children's access to education."

Is your income stable?

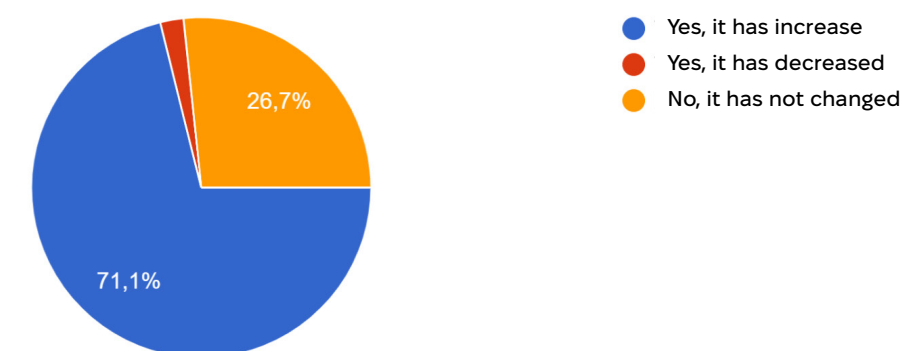
45 responses

After the start of the full-scale invasion, the income worsened for 32 respondents, while 12 reported that their income remained unchanged.

Has your income changed since the start of the full-scale war in Ukraine?

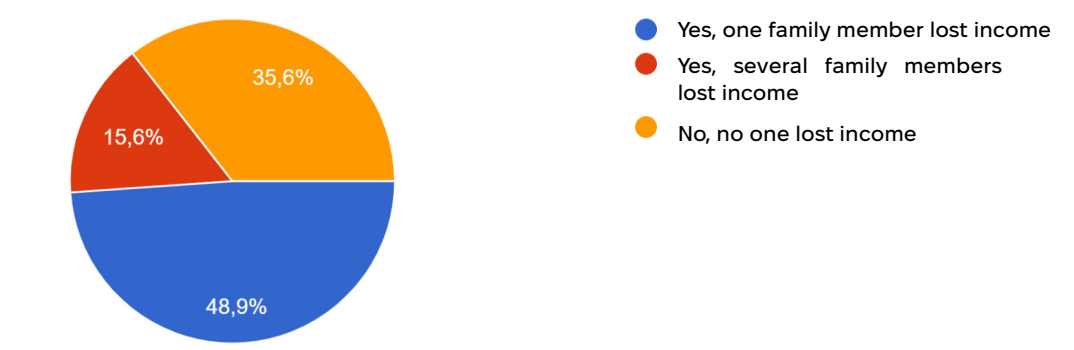
45 responses

In half of the surveyed families, one member lost income after the start of the full-scale invasion. The income remained unchanged for a third of the families, while 7 out of 45 respondents reported that several family members lost income.

Has any member of the family living with a child/children lost income since the start of the full-scale war?

45 responses

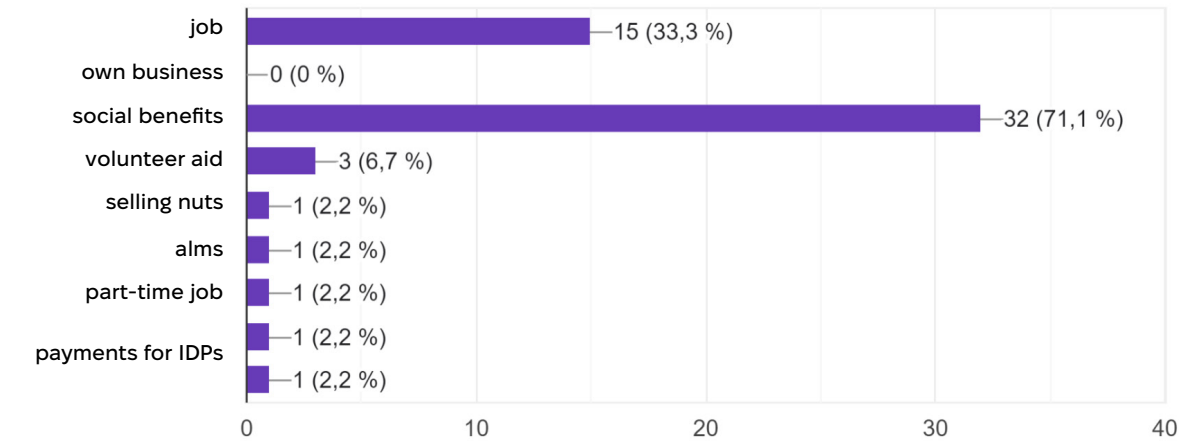

Slightly less than half of the families receive child benefits, a quarter receive single mother benefits, and a third receive nothing. Three respondents stated that they receive disability benefits for a child, and another three mentioned receiving disability benefits for another family member. Two respondents indicated that they receive old-age pensions. No one reported receiving unemployment benefits.

Regarding income sources, the majority cited social benefits as the main source, while a third mentioned wages. Two individuals mentioned living expense support to IDPs as a source of income.

You receive income from:

55 responses

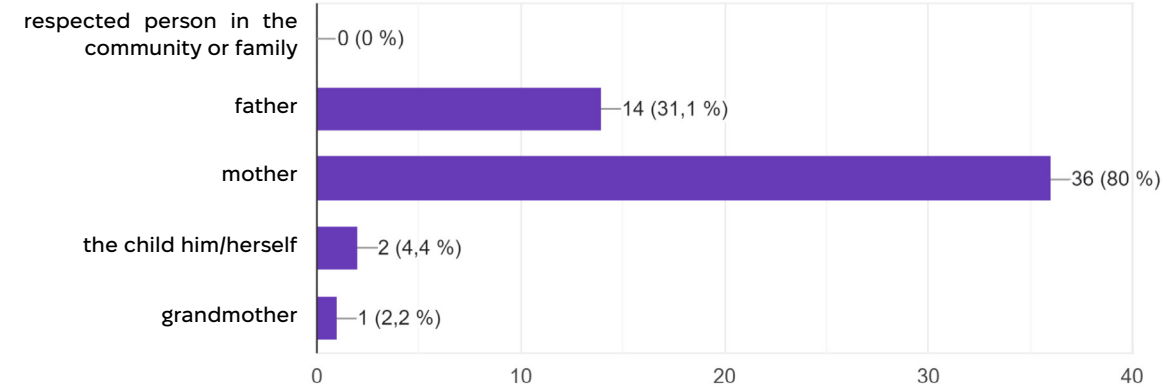

Personal attitudes of parents regarding education

In the absolute majority of Roma families surveyed in this study, the decision about a child's education is made by the mother. Nearly one-third of the respondents indicated that such decisions are made by the father, while no one mentioned an authoritative figure in the community or another family member making the decision.

The decision about child's education is made by:

53 responses

Among the surveyed parents, the majority indicated that no one in the family has education. Five respondents stated that both parents have education, while in three out of 45 families only the father has education, and in another three families only the mother has education. Some experts express concern about the low level of education among Roma parents, anticipating that they may not be able to create adequate conditions for their children to be motivated to study hard in school and enrol in HEIs.

Here's how Oleksiy Padchenko, Chairman of the Board of the Zaporizhzhia Roma Center "Lacho Drom", explains the issue:

"One of the obstacles to getting education for Roma children is the lack of any education in some Roma parents, so they cannot help their children with their studies in any way. This leads to a situation where a child, missing one or two lessons, may start falling behind in the school curriculum, and there will be no one to support him or her in this situation. Gradually, the child loses interest in learning, the desire to study, and the willingness to attend online classes diminishes. Thus, the child becomes completely disconnected from the school process, loses contact with the school and peers. As a result, the child returns to the closed circle of the Roma community, from which it will be very difficult to reintegrate them into the educational process."

33 respondents among the parents of Roma origin, who were interviewed as part of this study, believe that a child must definitely receive a secondary (school) education. Only three individuals responded that a child is not obliged to receive secondary education.

Most parents responded that it is worth pursuing education when asked, "Is it worth spending time getting a school education if someone can immediately go to work instead?" Only 10 out of 45 respondents indicated that it is better to start working immediately.

Majority parents support their children in the learning process: they explain the importance of education and motivate their children to attend school and enter higher education institutions. Only seven individuals mentioned that they tell their children that learning is not necessary if they do not want to or do not like to study. Additionally, six respondents stated that while they support their child's education, there are certain obstacles preventing the child from attending school.

Almost 90% of all respondents do not have gender bias in education-related matters: they believe that education is important for everyone regardless of gender.

When asked whether they help their children with homework, more than half of the respondents replied that they help occasionally, if necessary, or if the children ask for assistance. Only three individuals always help their children with homework. However, 18 of the surveyed parents never help their children with homework.

Interaction with social services

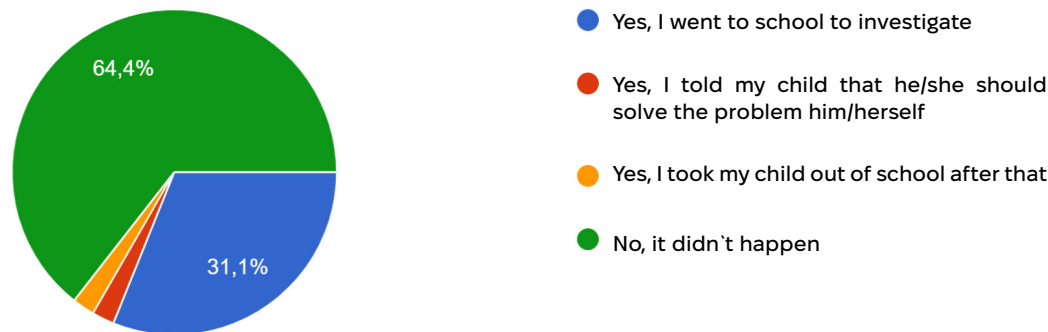
Out of the 45 respondents, only one person indicated that she had ever been offered assistance or services by social services, while all others responded negatively to this question. The individual who was offered assistance mentioned that it involved the provision of food and goods. The vast majority of respondents were never visited by representatives of social services, with only 10 respondents stating that social services have visited them. Additionally, only two out of all the respondents have ever received invitations from social services to attend lectures or training sessions, and they declined to attend. All others stated that they have never received such invitations.

The role of parents in resolving problematic situations at school

The vast majority of parents reported that their children did not complain about the situation at school. Nearly a third stated that their children did complain, and they went to the school to address the situation. One person mentioned that in response to the child's complaints, they told the child to resolve the problematic situations by him/herself. Another respondent indicated that he/she had to take his/her child out of school after the child complained about a problematic situation.

Have your children ever complained to you about the situation at school?

45 responses

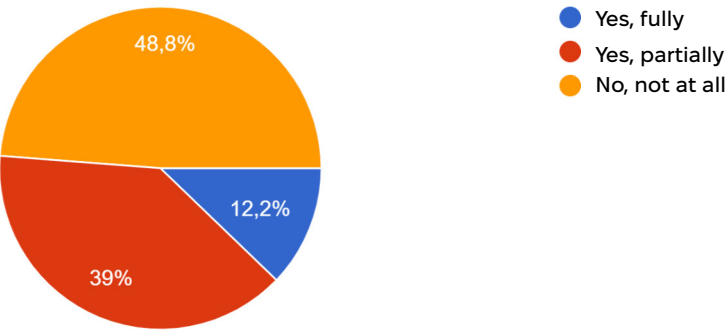

Expenses related to education

Parents also talked about their expenses related to their child's education. More than half of the parents responded that they have expenses, while all others indicated that they do not have such expenses. Among the expenses related to their child's education mentioned by parents were the following: repairs, curtains, class fees, gifts for teachers, stationery, food for the child, clothing, gadgets, etc. The amount of expenses per month varies from 100 hryvnias to one-time expenses of 10,000 hryvnias. The average expense size ranges from 300 to 500 hryvnias. Nearly half of the parents are unable to cover the expenses related to their child's education. Almost 40% of parents can partially cover the expenses, and only slightly more than 12% of parents can cover the expenses fully.

Are you able to cover the expenses related to your child's education?

41 responses

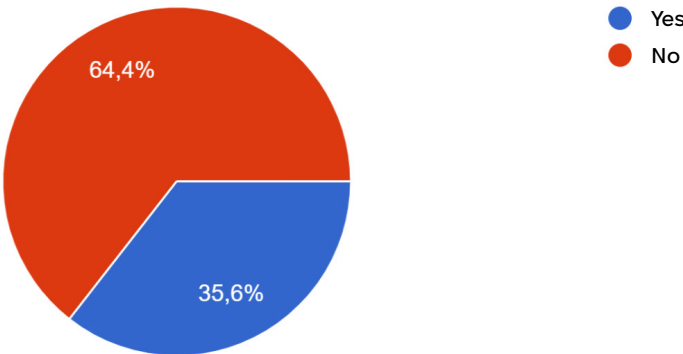

Involvement of children in household and economic activities by parents

Most parents indicated that their children are involved in household chores such as cleaning and cooking. One respondent mentioned that her older child helps take care of younger siblings and assists her with homework. Four respondents mentioned that their children help with farm work, livestock care, gardening, or chopping wood. In five families, children are involved in seasonal jobs or work with their parents. However, when asked, "Is your child/children involved in work or family business?" sixteen respondents answered affirmatively, while all others (more than half) responded negatively.

Is your child/children involved in work or family business?

45 responses

Logistical obstacles to attending the school

n a third of the surveyed families, there are no obstacles to attending school as it is within walk- ing distance. Seven out of 45 respondents mentioned that the school is far away, and there is no access to public transportation or a school bus. Among other obstacles preventing school attend- ance, respondents listed war, power outages, lack of technical equipment (gadgets) for remote learning, and others.

For those Roma children who face challenges in commuting to school, access to education is sig- nificantly complicated. Also, the attitude of parents towards such obstacles are important.

Olha Kovalchuk, a board member of the NGO "Support Center "Turbota" (Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region) states:

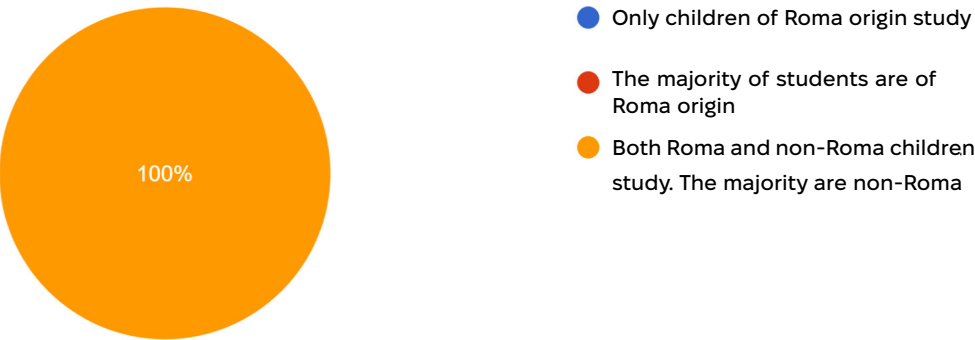
"Parents often are pity about their children who have to travel far. In such cases, the child may stop attending vocational school, quit studying altogether, and the parents do not insist on the child continuing their education".

Quality of education for parents’ point of view

All parents indicated that their children attend schools together with children of non-Roma origin.

At the school your children attend:

45 responses

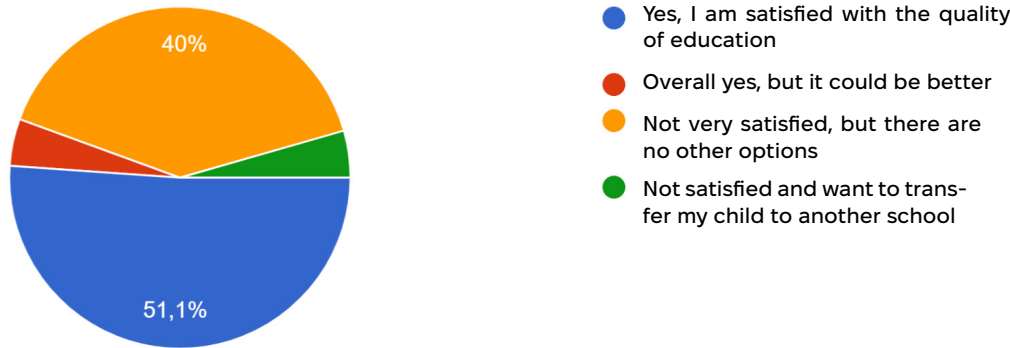

Slightly more than half of the parents are satisfied with the quality of education their children re- ceive in school. Eighteen parents are not very satisfied with the quality of education but believe there are no other options. Two individuals stated they are generally satisfied with the quality but see aspects that could be improved. Additionally, two respondents believe the quality of education is poor and would like to take their children to another educational institution.

It is important to note that this survey did not provide a definition of "quality education", so each parent respondent answered according to his or her own vision and personal beliefs regarding the criteria for quality education.

Do you like how your children are taught at school?

45 responses

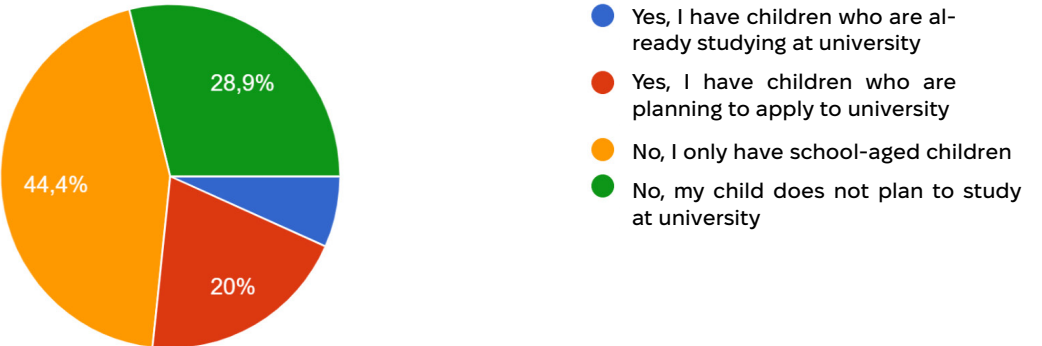

Parents’ attitudes regarding higher education

Responses to the question of whether it is worth spending time for higher education were almost evenly divided - 24 respondents believe that getting higher education is worthwhile, while 21 re- spondents believe that it is better to start working immediately. Of these respondents, twenty have children of school age only, three families have children already studying at university, thirteen parents indicated that their children do not plan to attend university, and only nine out of forty-five stated that their child plans to enrol in a higher education institution.

Do you have children who have applied or are planning to apply to university soon?

45 responses

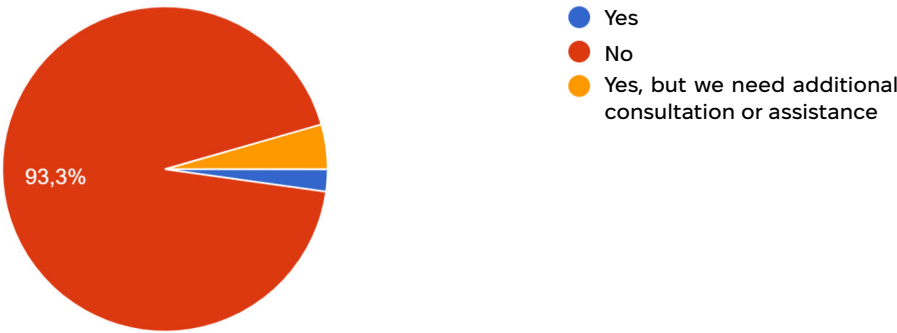
On the opinion of Olha Kovalchuk, a board member of the NGO "Support Center "Turbota" (Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region):

"It is necessary to put a lot of effort working with parents; it takes years of organizing events to explain to Roma families the importance of acquiring primary, secondary, vocational, and higher education. [...] We need to start talking about the necessity of education. Even if we start offering free higher education, Roma children and their parents won't understand why they need it. Without prior explanatory work on the importance of education in human life, everything will be in vain. It's like a vicious circle: if parents are uneducated, they can't encourage their children to study because they did not study themselves".

Almost all surveyed parents do not know where to find information about universities, admission requirements, and benefits when applying.

Do you or your child know where to find information about universities, admis- sion requirements, and benefits when applying?

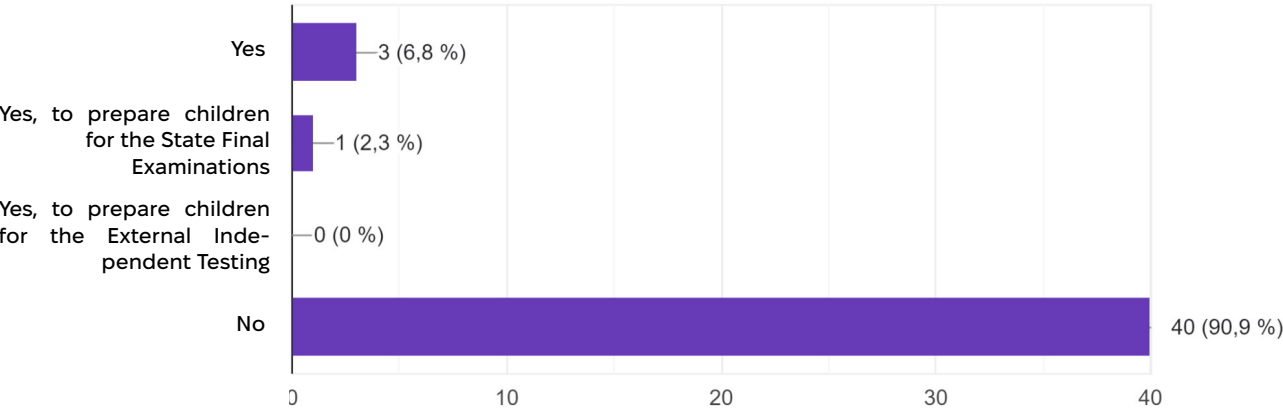
45 responses

40 families have never used the services of tutors.

Have you ever used the services of tutors?

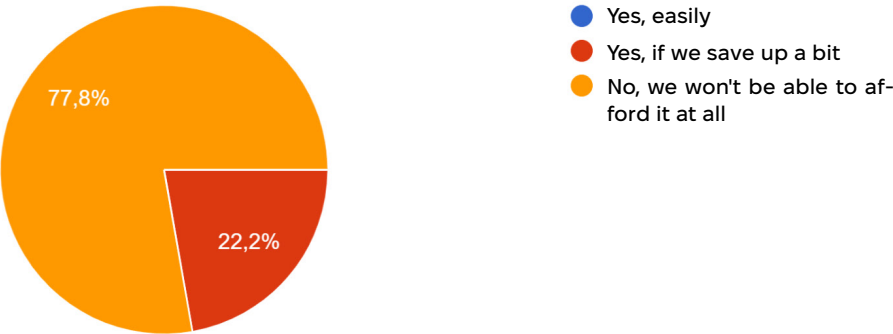
44 responses

Roma families cannot afford to pay for their child's education on a contractual basis at the university – there were 35 such families. Only ten out of 45 families believe they could afford it if they saved money. None of the families can easily afford to pay for education on a contractual basis.

Can your family afford to pay for your child's education on a contractual basis at the university?

45 responses

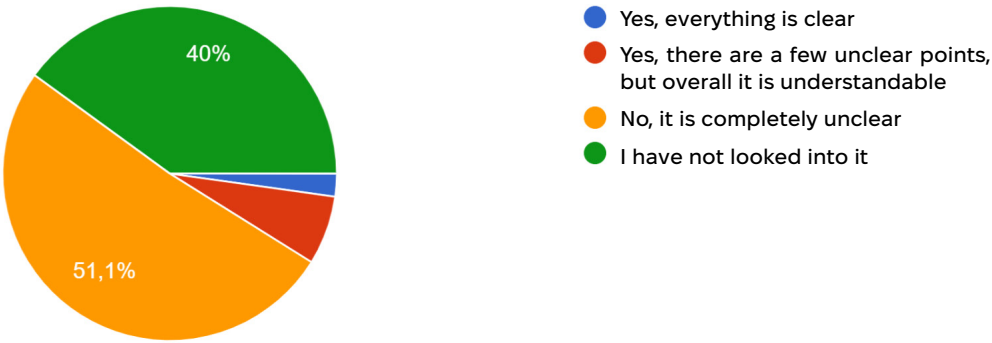

None of the IDP-parents can afford to spend money on higher education. From conversations with parents, it was clear that some of them believe that education is not worth spending money on. – Olha Kovalchuk, a board member of the NGO "Support Center "Turbota",Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region.

Slightly more than half of the parents do not understand the registration procedure for taking the External Independent Testing (EIT). 18 respondents showed no interest in the procedure at all, three stated that the procedure was generally clear, despite several aspects needing clarification or explanation. Only one person indicated that the procedure was completely clear.

Do you understand the registration procedure for taking the External Independent Testing (EIT)?

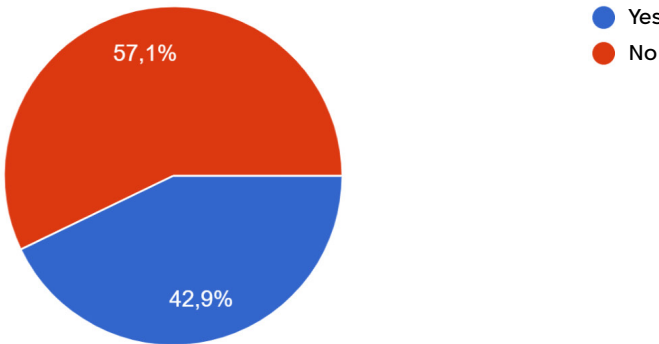
45 responses

Most parents are not satisfied with the quality of higher education provided to their children. Among the complaints about studying at HEIs were the following: decreasing the quality of education due to remote learning and war, lack of proper teaching, physical fatigue from studying with gadgets (eye strain), power outages, disruption of the learning process due to air alarms, and distraction by household chores during remote learning.

Are you satisfied with the quality of remote higher education?

14 responses

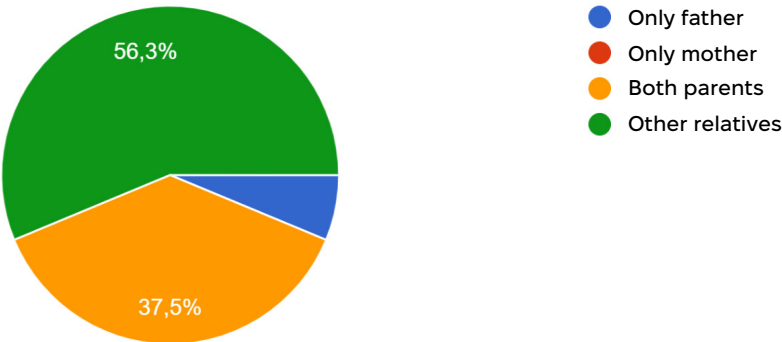

Parents of Roma origin students getting higher education

Among the students enrolled in HEIs, more than a third indicated that both parents have higher education. More than half mentioned that other relatives have higher education. One student indicated that only father has higher education.

Are your parents educated?

16 responses

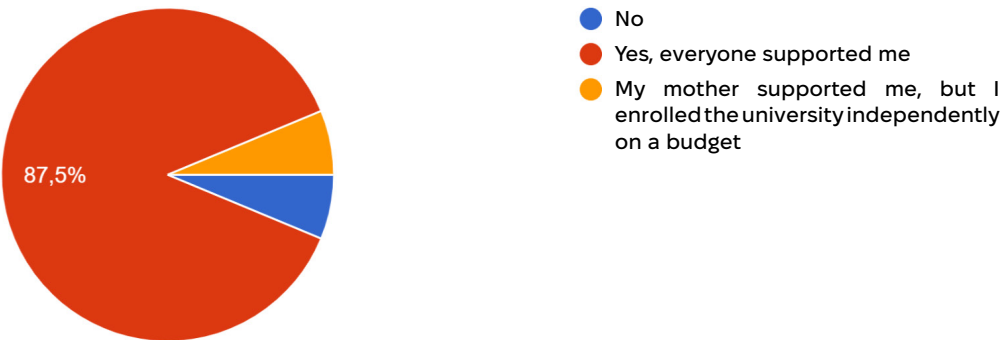
"Due to the war, some have decided to discontinue their education, while others have put it on hold and are uncertain about whether they will continue their studies. Families who have already moved as refugees to European countries say they will try to stay there and do not see themselves returning to Ukraine. No one knows how things will unfold in the future, so the situation regarding higher education is currently in a 'suspended' state".

– Oleksiy Padchenko, Chairman of the Board of the Zaporizhzhia Roma Center "Lacho Drom"

Among the sixteen surveyed students, fourteen stated that all family members supported them during their university enrolment.

Did your family support you while enrolling to the university?

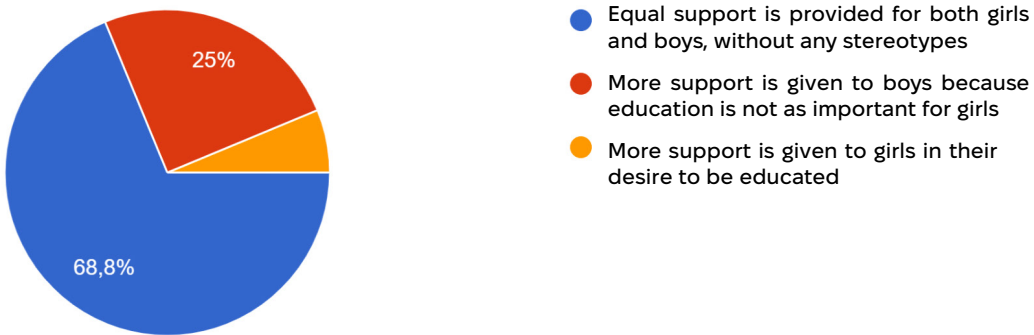
16 responses

Among the vast majority of parents of Roma origin students enrolled in HEIs, there are no gender stereotypes regarding who should receive more support in their studies, whether boys or girls.

Does your family provide more support for education to boys or to girls?

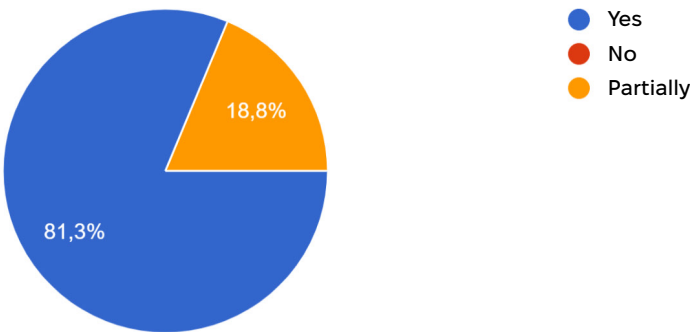
16 responses

More than 13 parents of Roma origin students see prospects for improving the lives of their children after obtaining higher education. Every second parent considers such prospects to be partial, and none of the parents believe that there will be no prospects or that life will worsen after completing their education.

Do your parents see potential for improvement in your future after obtaining higher education?

16 responses

Numerous factors influence the perception of the importance of education among Roma youth. According to the "Study of the Opinions of Representatives of Roma Communities and Stakeholders Regarding the Needs of Roma Youth", conducted by the Youth Advocacy Agency for Roma Culture "ARCA" in 2021, Roma youth pursuing education believe that it provides opportunities to find employment and succeed in life. They note that older generations sometimes lack higher or even secondary education, but younger generations increasingly aspire to continue their education. This positive attitude is partly explained by the fact that the surveyed representatives of Roma youth belonged to families integrated into Ukrainian society and did not live in compact settlements. Furthermore, the study found that the more socially closed a community is, the more conservative the perception of success is. However, it is noted that even in closed Roma communities, attitudes toward education vary from family to family.

CONCLUSIONS

Undoubtedly, the difficult economic situation of parents directly affects the well-being of children and their ability to receive quality education. The lack of gadgets for remote learning due to poverty means that children cannot attend school.

The lack of education among parents can negatively affect the likelihood of children obtaining secondary and especially higher education.

Parents are not properly protected by legislation from the "extortions" in schools. Additional expenses for a child's education are mostly imposed on parents illegally, often due to the lack of education of the parents themselves. Parents have the right to verify whether a particular service is included in the Regulations on the Provision of Additional Educational Services. Furthermore, the provision of paid educational services is carried out based on a contract between the customer and the provider of such services, meaning it cannot occur through "automatic" consent of parents and children.

Social services do not conduct educational activities for parents and do not take steps to explain to parents of Roma origin the importance of education for their children. They also do not identify families at risk or those potentially facing difficult life circumstances and do not support them to prevent such situations. The role of social services tends to be more reactive than preventive. With such a model, it becomes very difficult to ensure the well-being of families and children in these families, as it is much easier to prevent negative consequences than to deal with them after they have occurred. The functions of social protection and support are not fully performed by the State Social Service.

The importance of explanatory measures regarding the positive impact of education on a person's life should not be underestimated. Such initiatives are important to initiate for those Roma families where parents have no education, to encourage them to support their children on the often-challenging path to obtaining primary, secondary, and higher education.

Integration into society undoubtedly has a positive influence on the formation of the value of education and observation of successful examples around.

In Roma families, the mother typically holds the most authority in education matters, and contrary to common stereotypes, there is no single authoritative figure in the community with absolute authority over children's education. Interestingly, children also have minimal influence on decisions regarding this important aspect of their future.

It is worth noting that gender differentiation in supporting children's education is absent. Both girls and boys receive equal support.

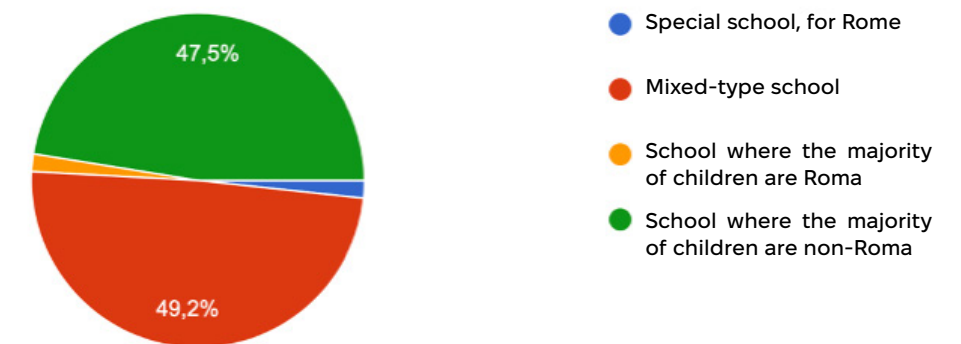
SCHOOL SUPPORT ROMA CHILDREN IN OBTAINING EDUCATION

The type of school attended by schoolchildren and the format of education

The majority of children responded that they attend a mixed-type school, where both Roma and non-Roma schoolchildren study.

What school do you attend?

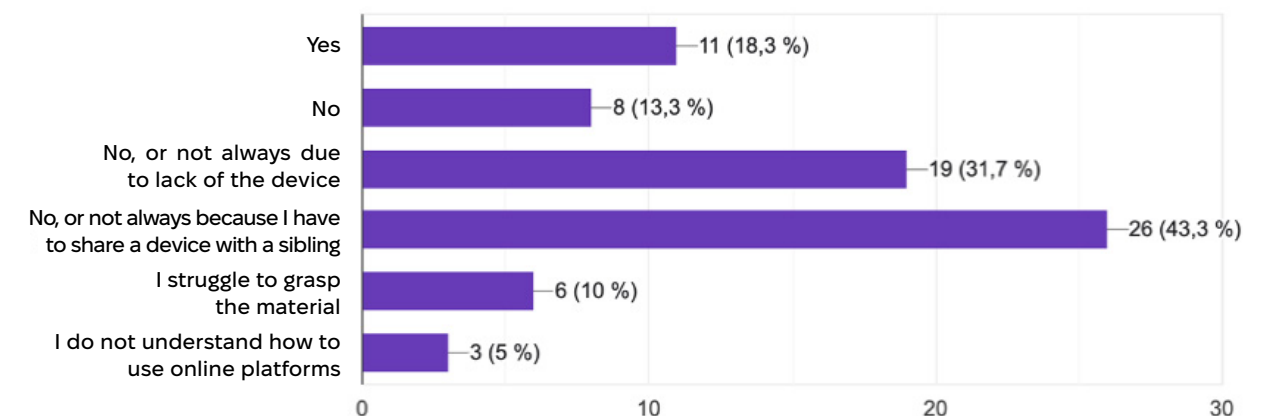
59 responses

This generally aligns with the response given by parents to a similar question.

Can you attend classes if they are held online? (You can choose multiple answers)

60 responses

Almost half of the respondents in the survey of schoolchildren indicated that they are studying through a mixed learning format. When asked, "Can you attend classes if they are held online?" they responded: "No, or not always, because we need to share devices with siblings who also attend classes at the same time". Additionally, 19 schoolchildren replied, "No, or not always, due to the lack of a device".

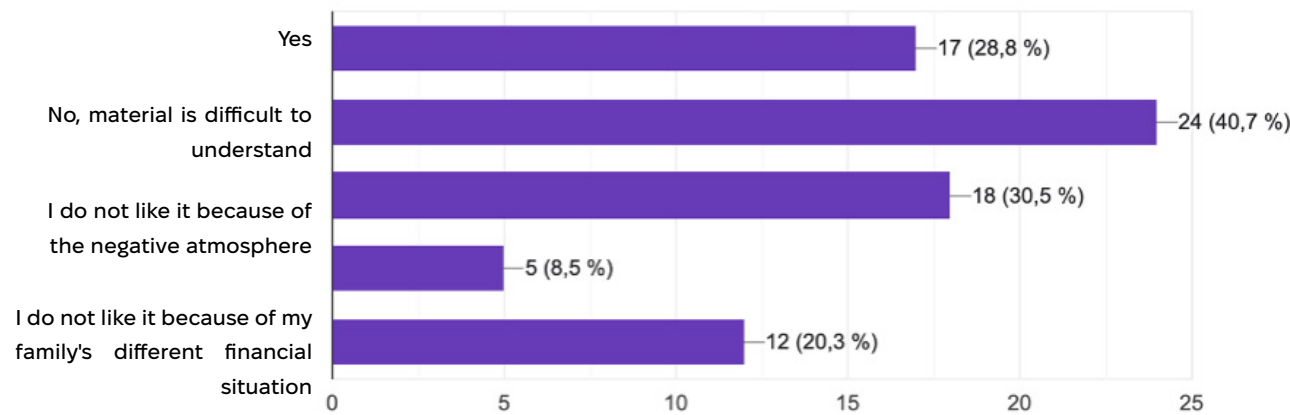
The majority of surveyed parents reported that their children are currently studying remotely. One-third of parents mentioned that there are no obstacles to regular school attendance as it is within walking distance.

Among the surveyed parents, the majority indicated that they are not satisfied with the quality of remote education. And the vast majority of parents believe that education is important for everyone regardless of the child's gender identity.

Most children responded that they do not enjoy learning because the material is difficult for them.

Do you enjoy studying at school? (You can choose multiple answers)

59 responses

More than half of all parents responded that they are satisfied with how their children are being taught in school, while 18 out of 45 said they are not very satisfied, but they don't have another option.

Bulling and discrimination at school

Half of the surveyed schoolchildren miss classes several times a month, and 32 out of 59 respondents do so several times a week. Reasons may include insufficient motivation to study from the side of the parents, as well as bullying and discrimination at school.

Volodymyr Kondur, Member of the Presidium of the NGO "Roma Rights Center", notes: "We conducted monitoring visits to the Zakarpattia, Lviv, and Odesa regions to check the situation of children of Roma origin in the educational process. We concluded that there are currently no such problems as discrimination, baiting, and bullying. The situation has improved over the past ten years".

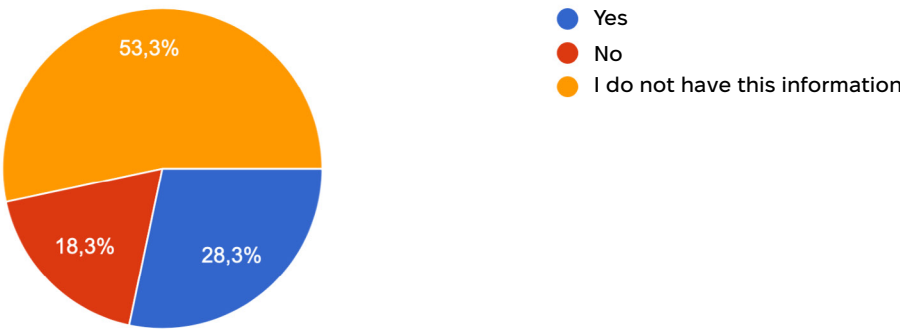
The absolute majority of the surveyed children have encountered cases of discrimination at school from their peers, while only 2 individuals reported such incidents from teachers and school administration. However, 25 individuals mentioned that there were no cases of discrimination. Out of 59 respondents, 49 schoolchildren stated that they know what bullying and discrimination are, and more than half of them reported having extracurricular activities on the topics of "prevention of bullying" and "prevention of discrimination" at school.

Half of the children responded that schools do not conduct, or they do not remember schools conducting activities on tolerance and equality. More than half of the children reported that they do not have information about whether the educational institution has a plan of actions aimed at preventing and combating bullying.

40 children mentioned that they are not aware of the procedure for addressing bullying issues at the school level.

Does an educational institution have a plan to prevent and counter bullying?

60 responses

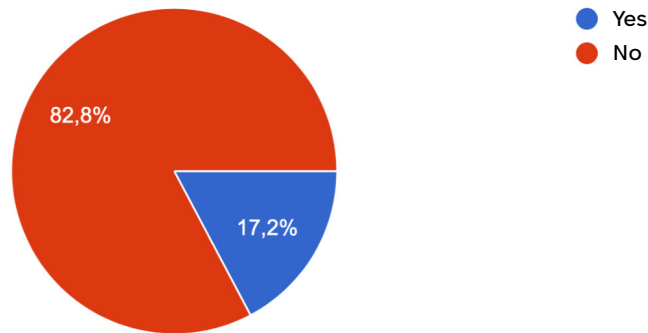

At the same time, in response to the question of where they would seek help if they encountered discrimination or bullying, 48 (the majority) replied that they would complain to their parents. 49 children stated that they had not sought help from the school administration in cases of discrimination and bullying. Therefore, it can be assumed that the children have experienced situations of discrimination or bullying but thought that seeking help would not resolve the situation.

13 out of 45 surveyed parents mentioned cases of ill-treatment due to intrusive behaviour, bullying, fights, insults among children, as well as from teachers. More than half of the parents stated that their children never complained about conflict situations at school, and only 14 parents reported visiting school to address the situation.

Did you complain to the school administration regarding cases e of discrimination or bullying?

58 responses

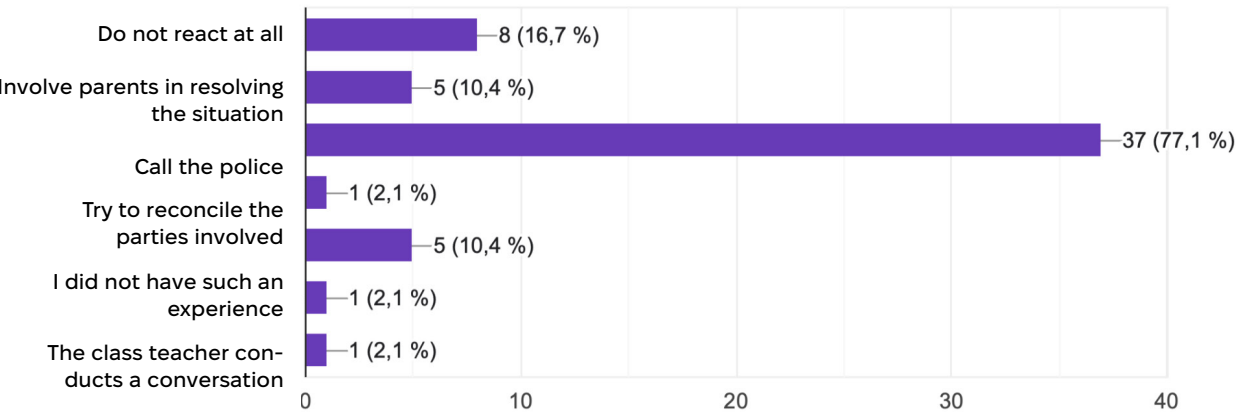

Among the surveyed parents, the majority indicated that in cases of ill-treatment, the school administration/teachers facilitated a peaceful resolution of the situation, while some parents mentioned that school staff were indifferent.

Regarding the question "Do class teachers promptly respond to any case that occurs in the classroom? For example, such as a fight or bullying?" – 37 out of 48 children who responded stated that parents were involved, and only in 1 case they did call to the police.

Do class teachers promptly respond to any case that occurs in the classroom? For example, such as a fight or bullying?

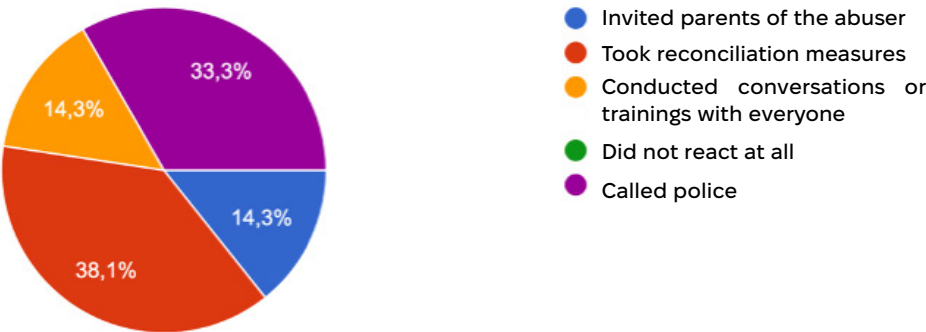
53 responses

At the same time, among those children (21 individuals) who did complain to the school administration or teachers about offensive actions towards them, a quarter responded that the school did not react to the complaint at all, while another quarter responded that reconciliation measures were taken.

How the school reacted to your complain?

21 response

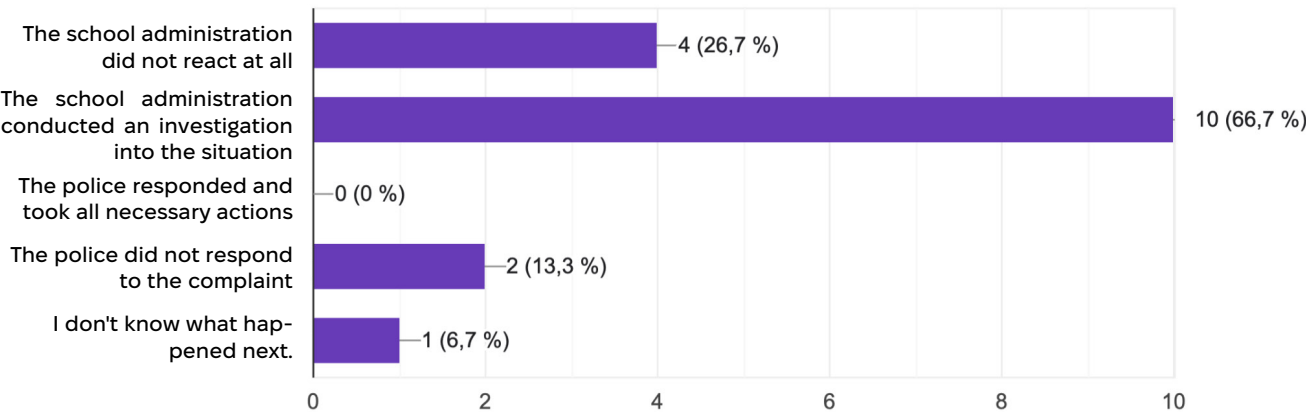

Almost all children responded that they are aware of other children who have filed complaints about bullying or discrimination to the police or school administration.

And if they did file such a complaint, the school conducted an investigation into the situation under the question.

If they submitted the aforementioned complain, what were the consequences? (You can choose multiple answers)

15 responses

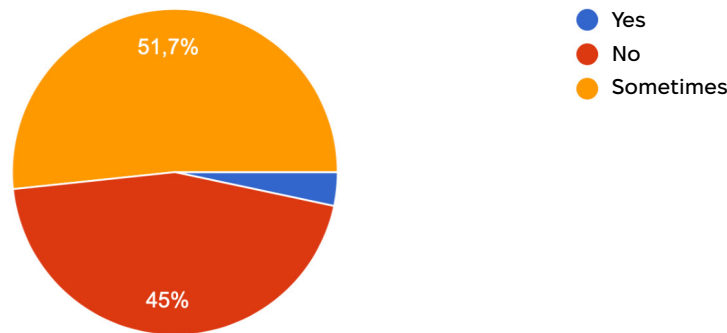

Discrimination based on ethnic origin

The vast majority of children responded that they only occasionally feel worse treatment from teachers compared to that towards other children, with only 2 children responding "yes".

Do you feel worse treatment from teachers compared to that towards other children?

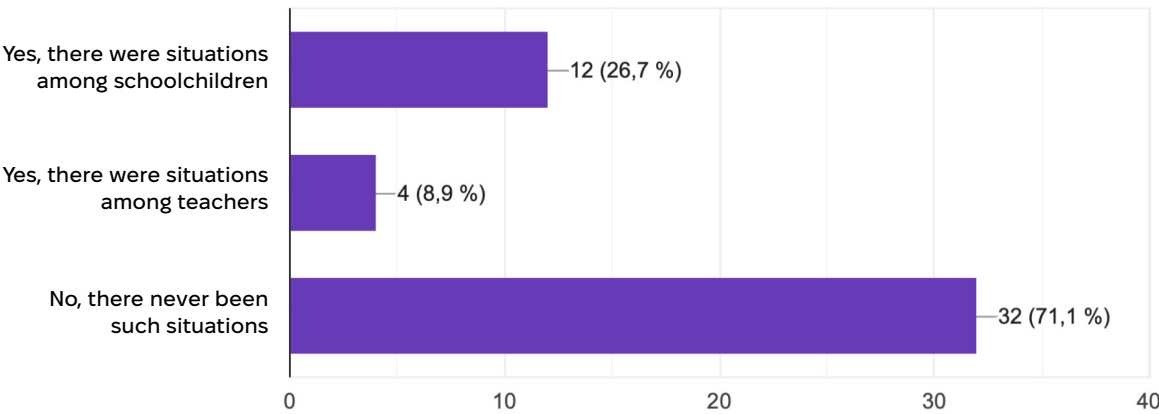
60 responses

In response to the question "Have your children ever been treated poorly at school because they are of Roma origin?" the vast majority of parents (32 individuals) responded that there have been no such incidents. Regarding the question "Do teachers have biased attitudes toward the child because of their Roma origin?" 38 parents responded negatively, noting that the treatment is the same as that towards other children. Only 2 parents indicated that biased attitudes are manifested in specific actions, such as the teacher "verbally insulting" and "simply ignoring and not reacting to them".

Have your children ever been treated poorly at school because they are of Roma origin?

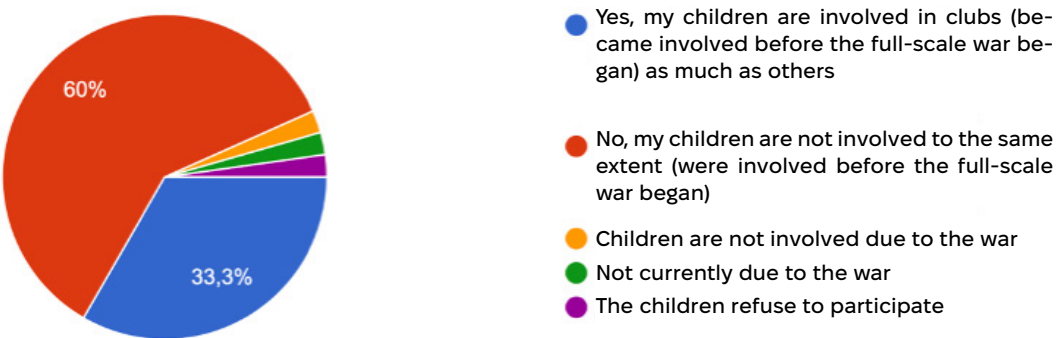
48 responses

At the same time, the vast majority of parents responded that their children are not engaged in extracurricular activities to the same extent as other children (of non-Roma origin).

Are your children engaged in extracurricular activities to the same extent as other children (of non-Roma origin)?

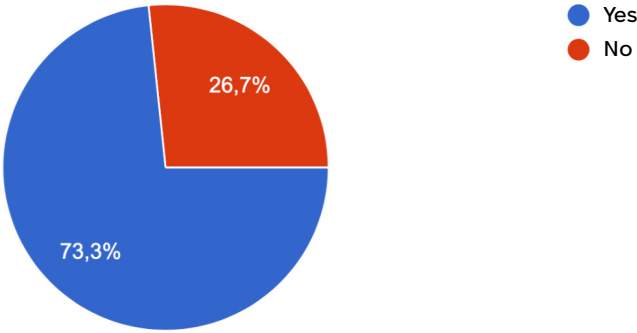
45 responses

To the question "Do you understand that bullying or discrimination are not normal behaviours and cannot exist in society?" 16 children responded negatively.

Do you understand that bullying or discrimination are not normal behaviours and cannot exist in society?

60 responses

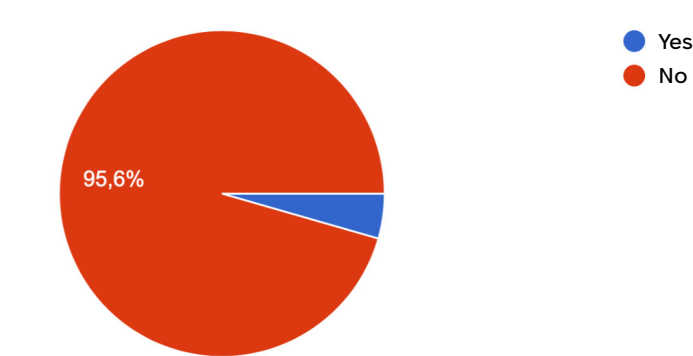

And we can assume that precisely because children perceive such actions towards themselves as normal behaviour, they do not seek help or even consider that they are being treated unfairly.

At the same time, almost all parents (43 individuals) responded that they believe there should not be special treatment for children of Roma origin at school.

Do you think there should be special treatment for children of Roma origin at school?

45 responses

2 individuals believe that children of Roma origin need special treatment, which should manifest as "positive attention to the children to make them feel better" and "more discussions about equality, conducting lessons to bring children together".

At the same time, more than half of the children responded that they do not want to be singled out even in a "positive" sense, meaning they do not want teachers to give them concessions such as the opportunity to skip school or not do homework. 21 individuals said they sometimes have such a desire.

CONCLUSIONS

Remote education is not a favourable form of learning for Roma children; often, on parents; opinion, it remains of low quality. Although most parents are satisfied with their children's education, the children themselves find learning difficult and uninteresting. As a result, there are numerous absences from schooling.

Children are educated in general classes and are not segregated. However, bullying is a common occurrence in schools, particularly bullying directed towards Roma children.

Awareness-raising efforts to prevent bullying and promote tolerant behaviour at the school level are inadequate, effective response mechanisms are absent, and tools for including children from Roma families are not being applied.

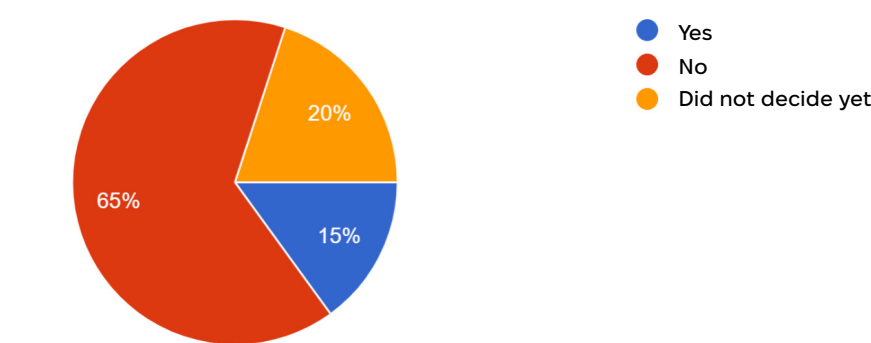
PERSONAL BARRIERS

Our working group has preliminarily identified the issue of personal barriers among Roma youth. Analysing the survey responses, we have highlighted that a certain percentage of Roma youth face personal barriers that negatively impact their educational attainment and motivation to get education. In our survey targeting school students, there was a question about whether students understand that manifestations of bullying or discrimination are unacceptable behaviour, and that such behaviour cannot be presented in society. We have found that a certain number of respondents, namely 16 individuals, do not understand that manifestations of bullying or discrimination are unacceptable behaviour and cannot take place in society.

The responses of students to questions about enrolling to higher education institutions (HEIs) are also significant. Out of 60 respondents, 12 stated that they do not plan to apply to be enrolled to HEIs, 39 students did not decide about studying HEIs yet, and only 9 individuals indicated that they plan to apply to be enrolled in HEIs.

Do you plan to enrol in a higher educational institution?

60 responses

Incidents of bullying and discrimination targeting Roma youth have become reasons for the creation of personal barriers. Some Roma schoolchildren do not image their every-day lives without experiencing bullying or discrimination.

Students from Roma families are not motivated enough to continue their education, get higher education, and plan their professional lives.

ENROLMENT IN HEIS

According to the survey results of Romani origin students, it was found that out of 16 surveyed students, 15 are aged between 16 and 25, with only one student being over 30 years old. Among all surveyed students, 13 out of 16 are male, while only 3 students are female.

POSSIBILITY TO GET HIGHER EDUCATION

Education itself is the most important construct of civilization, a defining factor in the social and economic progress of society. Each country, according to its historical development, national traditions, conditions, and perspectives, shapes its education system. In today's circumstances, ensuring a high level of preparation for higher education seekers is more crucial than ever.³⁷

Before the war, Ukraine's educational achievements were quite high, especially considering the country's income level; however, it had not yet reached the level of achievement observed in the European Union (EU). According to data from the Harmonized Learning Outcomes (HLO) collected by the World Bank³⁸, in 2018 – before the COVID-19 pandemic and invasion – Ukraine had achievements that were slightly below the European average but on par with its regional neighbouring countries.

The most significant losses in the education sector are related to learning outcomes. Recent studies indicate that, despite its necessity, online education is less effective than in-person classes due to lower levels of engagement and lower teaching quality.³⁹ According to a study conducted by Premise in May and June 2022, 43% of surveyed parents, caregivers, and teachers report that Ukrainian schoolchildren regularly attend online classes (four to five times a week), but another 34% of respondents indicate that students do not connect to them at all. Furthermore, while general secondary education institutions and tertiary education institutions have access to various online teaching resources, there are significantly fewer online materials available for students of vocational (technical) education institutions and preschoolers, whose educational quality depends on live interaction and practice. These results indicate that "Ukrainian students of all levels are losing a significant amount of instructional time, which is likely to lead to serious educational losses." Additionally, due to the lack of electronic devices and adequate parental support, online learning is expected to have more negative consequences for vulnerable schoolchildren.⁴⁰

³⁷ Education in Times of War: Realities, Challenges, and Ways to Overcome: Materials of the 2nd Forum of the Academic Community (June 20-24, 2022, Dnipro; State Higher Educational Institution "Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture") / Ed. by M. V. Savytsky, I. P. Mamchich. Dnipro: State Higher Educational Institution "PSACEA", 2022. 152 p.

³⁸ N. Angrist, S. Djankov, P. Koujianou Goldberg, and H. Patrinos, "Measuring Human Capital Using Global Learning Data," (N. Angrist, S. Djankov, P. Kudjianu Goldberg, and G. Psacharopoulos, "Measuring Human Capital Using Global Education Data"), Nature 592 (2021): 403–08.

³⁹ The report "Rapid Damage and Needs Assessment – August 2022" is jointly prepared by the World Bank, the Government of Ukraine, and the European Commission.

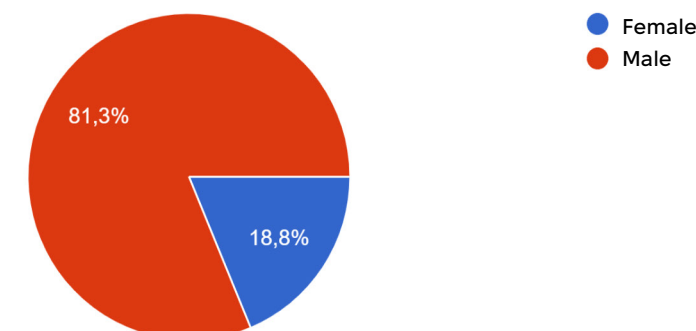
⁴⁰ Premise, "Ukraine & Romania: Children Psychosocial Health and Education," situation report, June 14, 2022

Enrolment in HEIs

16 опитаних студентів мають вік від 16 до 25 років, а лише один студент вказав, що йому більше 30 років. Серед усіх опитаних студентів 13 з 16 осіб є чоловіками, і лише 3 студенти – жінки.

What is your gender?

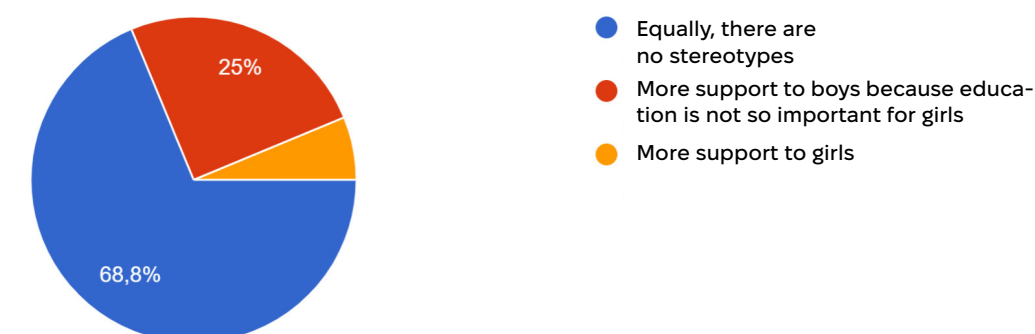
16 responses

It is an interesting question on determining the priority of education for boys and girls in Romani families. A stereotypical belief is that Romani parents prioritize and provide greater support for boys' higher education than for girls. There is a prevailing stereotype that the man is the breadwinner of the family and that it is more important for him to receive education than for a woman because the woman will be a homemaker in the family and does not need higher education for that. However, the survey data break this stereotype. Based on the results, as seen in the diagram below, 11 out of 16 students responded that their families support both girls and boys equally, indicating no stereotypes. Four students answered that family support is greater for boys, while it is not as important for girls. One student stated that women receive greater support than men in his family.

Does your family provide more support for boys or girls in their education?

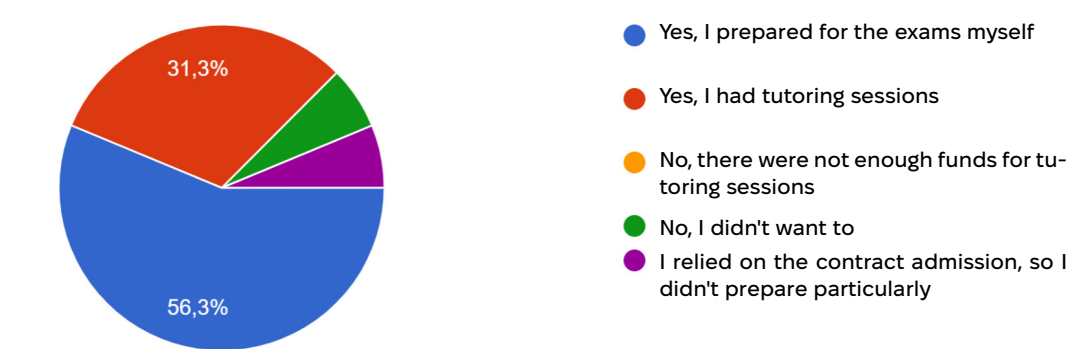
16 responses

The responses of surveyed students regarding the question of sufficient preparation to the External Independent Testing (EIT), which is the Ukrainian standardized test for university admission, vary. As can be seen from the table below, 9 out of 16 individuals answered that they had a sufficient level of preparation and personally prepared for the EIT. Five students responded that they also had a sufficient level of preparation because they worked with the tutor. Only one respondent stated that s/he did not have a sufficient level of preparation because s/he did not want to study. Additionally, one student did not have sufficient preparation because he planned to enrol in a contract-based education program and therefore did not feel the need to put extra effort for excellent performance on the EIT.

Did you have sufficient preparation to the External Independent Testing (EIT) after school?

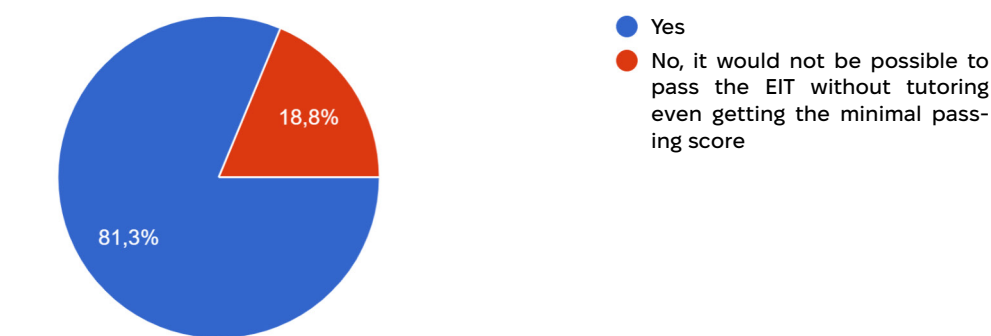
16 responses

The majority of students chose the option indicating that school provides sufficient preparation for successful completion of the External Independent Testing (EIT), with 13 out of 16 respondents selecting this choice. Only 3 individuals chose the option stating that achieving even the minimum passing score on the EIT is impossible without the assistance of tutors.

Did the school provide sufficient preparation for successful completion of the EIT?

16 responses

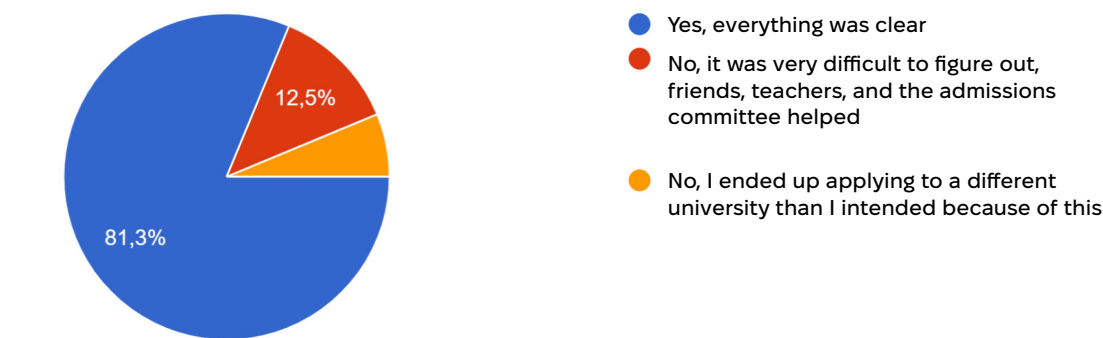

Awareness and preparedness

The issue of understanding the admission rules to universities and the entire university admission process is significant. Out of all respondents, one student did not enter the university he wanted to due to a lack of understanding of the admission procedure mentioned above. For two students, the university admission procedure was very unclear and difficult, and to figure it out, they consulted with friends, teachers, and admissions representatives. And for all other 13 respondents, the university admission procedure was clear.

Did you find the university admission procedure clear?

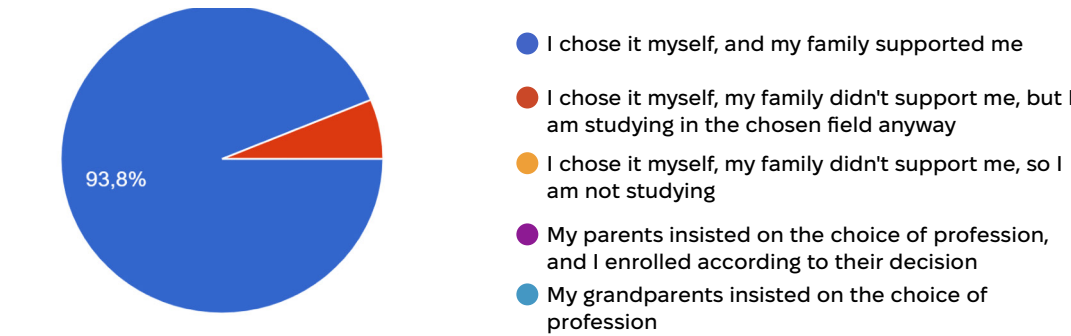
16 responses

The responses to the question "By what principle did Romani applicants choose their future profession?" have a positive outcome. Thus, 15 out of 16 students answered that they chose their future profession independently, with their families supporting them in this choice. One respondent stated that her family did not support her choice, but she is studying for the profession she chose herself. This result of the surveyed students is reflected in the table below.

How did you choose the profession you are currently studying for?

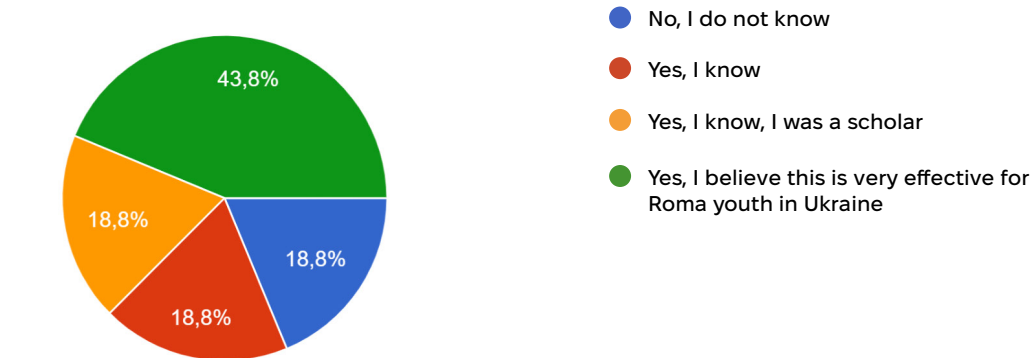
16 responses

One of the questions was: "Do you know about activities of the Roma Education Fund in Ukraine, or did you get a scholarship from the Roma Education Fund?" Only 3 out of 16 students did not know about activities of the Roma Education Fund in Ukraine. 3 students responded that they were aware of the activities of the Roma Education Fund. Additionally, 3 indicated that they were scholars of the Roma Education Fund program. It is also very important, in our opinion, to note the responses of 7 individuals who know about activities of the Roma Education Fund and consider the Fund's activities to be very effective for Roma youth in Ukraine. They express their position "in favour" of restoring the old program or creating a new one (similar). Such a position of Roma youth is a sign of a civilized, informed, modern developed society striving for self-improvement.

Do you know about activities of the Roma Education Fund in Ukraine, or did you get a scholarship from the Roma Education Fund?

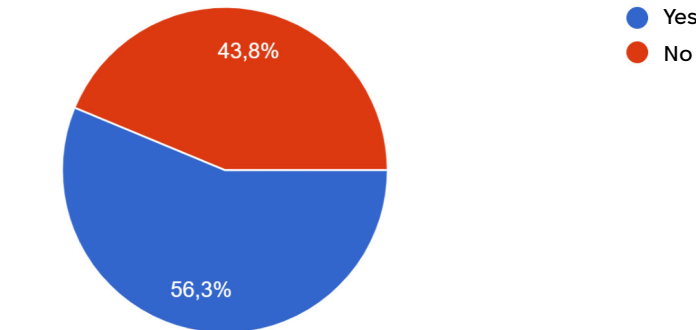
16 responses

In response to the question about whether they communicated with Roma graduates while they passed through the admission procedures to HEIs and whether these graduates served as role models of successful realization for them, 9 respondents answered "yes," while 7 individuals answered "no".

Did you communicate with Roma graduates while you passed through the admission process to HEIs and whether these graduates served as role models of successful realization for you?

16 responses

Below there are presented the opinions of the surveyed experts regarding the program of the Roma Education Fund in Ukraine. Myroslav Horvat, a deputy of the Uzhhorod City Council and the head of the Roma Association of Uzhhorod, a graduate of the Roma Education Fund educational program, stated the following: "This program was one of the best programs that operated in Ukraine. I studied under this program, and to this day, I continue my PhD studies thanks to this program. My child graduated from university under this program. Thanks to this program, I work in state institutions, and my daughter has been working as a social worker for a year now. It was a very beneficial program".

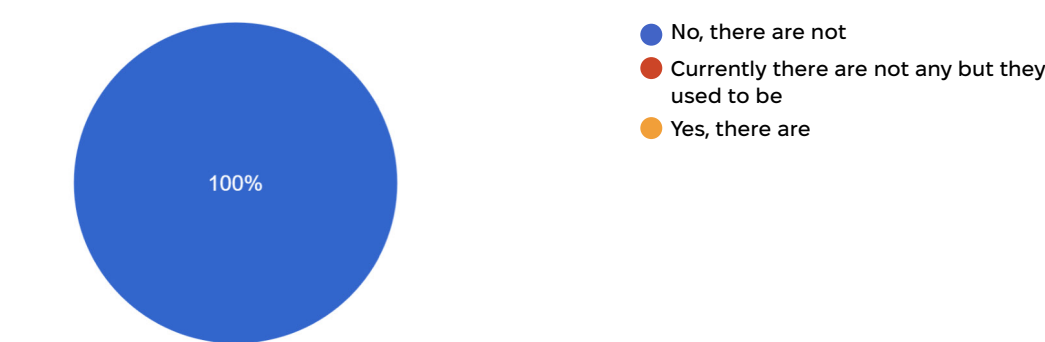
Also, according to expert Oleksiy Padchenko (a Chairman of the Board of the Zaporizhzhia Roma Center "Lacho Drom") the activities of the Roma Education Fund program in Ukraine were very important for the development of the Roma youth: "People who I know studied at universities and received scholarships from the Roma Education Fund. The families of these students are very grateful for this opportunity. I know that this program is currently suspended. But if it starts working again, it will be a huge advantage for the Roma community in Ukraine. This program also provided additional motivation for Roma students to study better in universities because higher grades made them eligible for scholarships from the Roma Education Fund".

Volodymyr Kondur, a member of the Presidium of the NGO "Roma Human Rights Center", shared his expert opinion regarding the assessment of the Roma Education Fund programs in Ukraine: "About 800 Roma children get higher education through the Roma Program during the decade of its existence. This figure can be compared to the 2000s when only about 10 Roma obtained higher legal education. As of 2018, there were about 100 graduates from law departments".

It is important to note that the survey included a question about the availability of benefits for Roma youth when applying to universities, and all respondents indicated that they did not have any benefits when applying to universities.

Are there any benefits for Roma youth while enrolling with HEIs (exemption from tuition fee at the contract form)?

16 responses

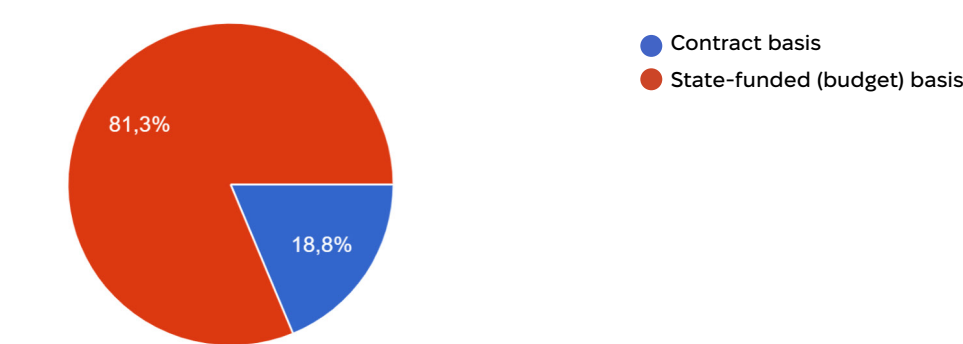

Economic component

The survey also showed that 13 out of 16 students are studying on a contract basis, and only 3 out of 16 are studying on a budget.

Are you studying on a state-funded (budget) or contractual basis?

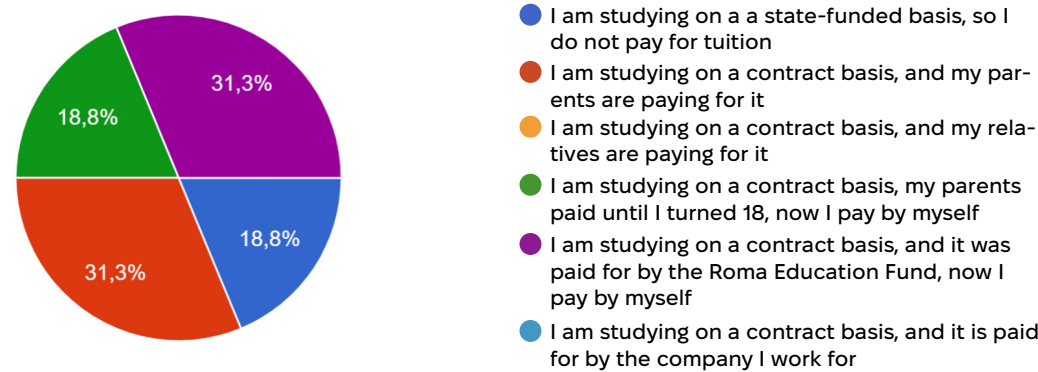
16 responses

Equally important is the question of the sources of funding for the tuition fees of the 13 students in the contract form of education. Out of the 16 respondents, 5 individuals stated that the Roma Education Fund initially covered the tuition fees, but they are now paying for their education themselves. Another 5 mentioned that their parents pay for the tuition fees. Three students indicated that their parents covered the tuition fees until they reached adulthood, after which they began paying for their education themselves. The remaining 3 individuals are studying on a budgetary basis and do not pay tuition fees.

Did you communicate with Roma graduates while you passed through the admission process to HEIs and whether these graduates served as role models of successful realization for you?

16 responses

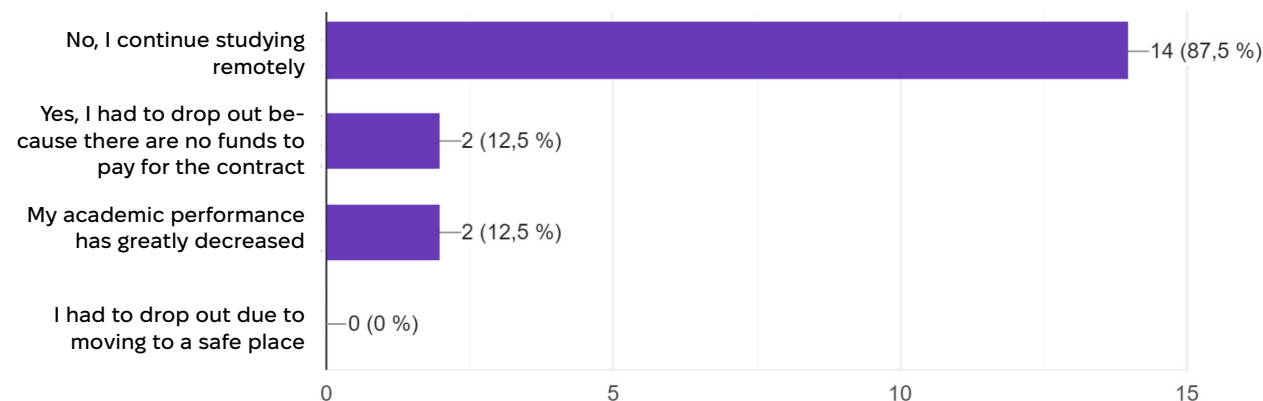

It should be noted that full-scale armed aggression by the Russian Federation has had a very negative impact on the financial situation of the Roma community, resulting in a series of financial problems, including the payment for tuition fees at universities.

As we can see from the table below, 2 students were forced to drop out of university due to a lack of funds to pay for their contracts.

Has the onset of full-scale war affected your studies?

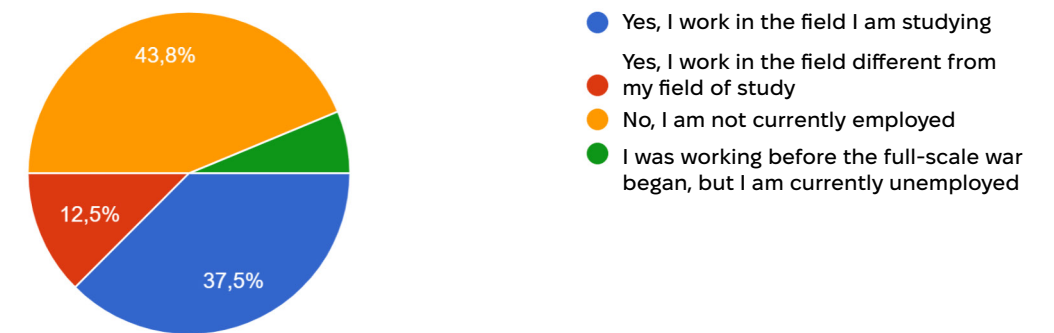
18 responses

It's also worth noting whether students are employed and whether they have income to meet their needs and how this affects their studies. According to the data provided in the diagram below, 6 individuals are employed in the field they are studying. Only 2 students work outside of their field of study. 7 respondents are not employed, and 1 person was employed before the full-scale war in Ukraine but is currently not working due to this reason.

Are you currently employed?

16 responses

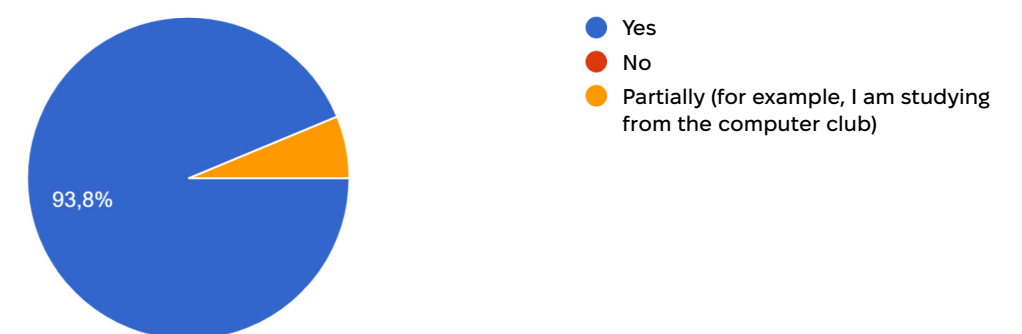

Transition to digital era has led to the need for digitization of managerial processes and the introduction of digital products to meet market needs. In our case, it applies to the market of educational services.⁴¹

Thus, almost all respondents, 15 out of 16 Romani students, have sufficient access to electronic devices and the internet for comfortable learning. However, one student responded about insufficient provision of electronic devices and the internet for his comfortable learning.

Do you have adequate access to electronic devices and the internet for comfortable studying?

16 responses

⁴¹ The report "Rapid Damage and Needs Assessment - August 2022", jointly prepared by the World Bank, the Government of Ukraine, and the European Commission.

According to the survey, 1 student currently lives in a dormitory and has satisfactory conditions, 1 respondent lived in a dormitory at the beginning of his studies and then changed the place of residence, and 14 people did not live in a dormitory.

Do you live in a dormitory, and are you satisfied with the conditions?

16 responses

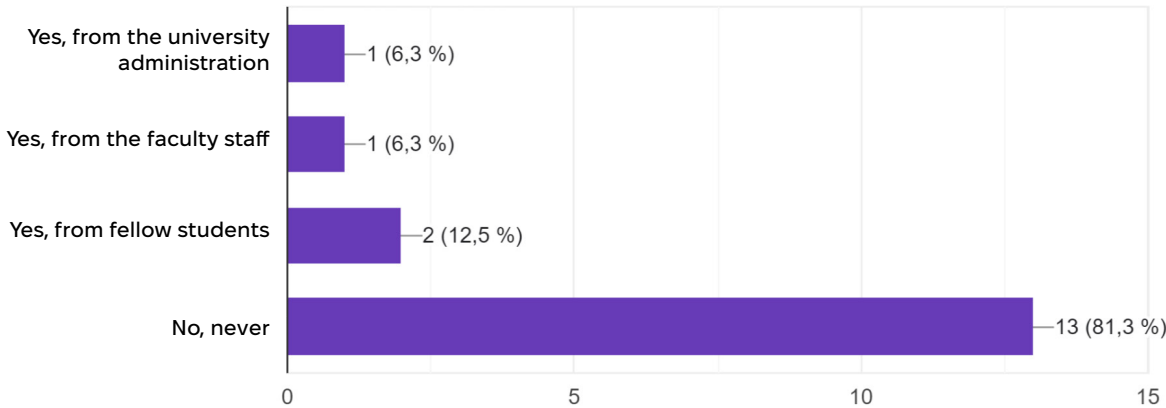

Discrimination

In the questionnaire for Romani youth, there is a significant question regarding discrimination against students based on their nationality. In response to the question, "During your studies at the university, have you faced discrimination because you are Roma?", 2 respondents stated that they faced discrimination based on nationality from fellow students, 1 person reported experiencing discrimination from a member of the faculty staff, and another student mentioned discrimination from the university administration. However, all other surveyed students (13 individuals) indicated that they have never faced discrimination directed at them.

During your studies at the university, have you faced discrimination because you are Roma?

17 responses

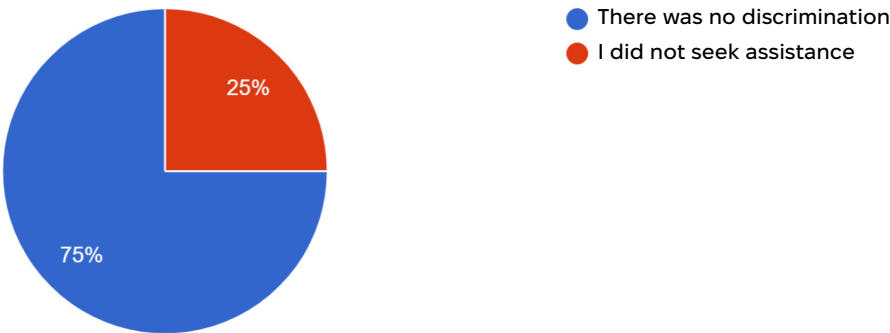

Miroslav Horvat, a deputy of the Uzhhorod City Council and the head of the Association of Roma in Uzhhorod, stated: "Here in Zakarpattia, discrimination [against Roma] is the most severe in all of Europe. It's a catastrophe".

There is a particular issue regarding seeking resolution in case of discrimination, as one of the questions in the questionnaire asks whether students have sought assistance in addressing this problem. All students who experienced discrimination responded that they did not seek assistance or resolution for the situation.

If there were cases of discrimination, did you seek assistance in addressing this problem?

16 responses

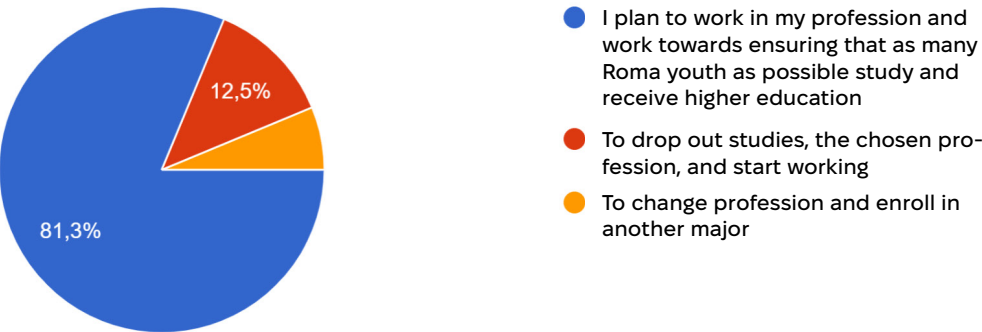

Given the martial law in Ukraine, active combat actions from the aggressor country, changes in the students' territorial location for these reasons, adaptation to new living conditions, stress, and many other factors, Roma students continue their studies remotely (14 out of 16 respondents, according to the table provided above). In the question about future plans, 13 students stated that they plan to work in their profession and work towards ensuring that as many Roma youth as possible receive education and higher education. This is a significant indicator of awareness and motivation among Roma students, despite significant obstacles.

"Ukrainian education is wounded, but alive and fighting", said Serhiy Shkarlet during his speech at the World Education Forum in London. Ukraine was given special attention at the forum.

What are your future plans?

16 responses

CONCLUSIONS

The majority of Roma families of surveyed students (in 11 out of 16 cases) do not demonstrate discriminatory or stereotypical thinking based on gender when it comes to the enrolment and education of their children in universities.

It is important to note that, with the availability of continued education, often the level of knowledge acquired in school is sufficient for successful performance in the External Independent Testing (EIT) and enrolment to universities. However, there are certain difficulties encountered with understanding the admission procedures and document submission. It is worth mentioning that the contractual form of education is more accessible and does not require high scores on the EIT, but not all parents can afford to pay for their children's education in universities, so additional support is needed for Roma youth in this regard. The economic situation of Roma families has worsened even further due to the war.

The Roma Education Fund, which provided scholarships for Roma youth, as well as the opportunity to communicate with its scholars, played a significant role in motivation for continuing education. Discrimination is present in universities, as well as at the school level. Similarly, there is a lack of educational initiatives and the creation of effective response mechanisms. Roma students demonstrate a high level of motivation, development, and understanding of the needs and gaps within the Roma community.

RECOMMENDATIONS

До місцевих органів системи освіти:

- Develop long-term collaboration projects with local Romani civil society to incorporate issues of improving the state of education in the context of war into regional and local development programs, as well as regional Plans for the Implementation of the Roma Strategy 2030;
- Encourage Roma youth to obtain general secondary, vocational, and higher education through career guidance activities, inclusive extracurricular activities, and organizing "job fairs" featuring prominent Roma professionals;
- Ensure that educational institutions, representatives from local education authorities and local self-government bodies conduct explanatory work on the importance of obtaining basic secondary education among children and their parents;
- Collect information on school attendance by Roma children and the reasons for missing classes. After that, take the necessary measures to ensure systematic school attendance of such children (for example, conduct explanatory sessions with parents of these students, provide transportation for students from remote areas to school, etc.). Establish control over the attendance of students from Roma communities in general education institutions and take measures to teachers, parents, or guardians to ensure that children attend classes regularly;
- Conduct career guidance activities aimed at motivating Roma people to pursue vocational and higher education;
- Record, investigate, and condemn every reported case of bullying and discrimination. Implement educational programs promoting tolerant attitudes, counteracting bullying and discrimination, and develop clear and effective mechanisms for responding to discrimination and bullying at the school

level. When necessary, engage competent state (law enforcement) authorities;
 → Conduct an assessment of school staff qualifications regarding tolerance, multiculturalism, and combating hate speech, as well as implement appropriate educational measures to introduce a non-discriminatory approach to education at the school level.

For the national authorities:

- Develop a long-term national program or strategy for the development of education for Roma youth, taking into account their educational needs to improve the state of youth education;
- Develop programs and action plans to support Roma youth in enrolment to vocational and higher education institutions and during their studies there;
- Establish cooperation and develop joint programs between educational institutions and social workers involving local Roma communities aimed at assisting Roma families with children in organizing remote learning activities, providing assistance in adapting to the educational process for internally displaced persons, assisting with homework, and ensuring equal opportunities for children based on their educational needs;
- In areas with a high concentration of Roma residents, introduce the position of a Roma teacher's assistant in schools with a significant percentage of Romani students. The responsibilities of this assistant would include assisting with communication between teachers and students, helping with homework, and meeting the educational needs of all children without exception. Utilize the opportunities provided by legislation on inclusive education;
- Develop and implement mandatory training sessions for educational institution staff, focusing on tolerance, multiculturalism, and combating hate speech;
- Design a program aimed at reintegrating youth and children who have dropped out of education or are at risk of doing so, ensuring their return to the educational process.

For international organisations:

- Develop a long-term programme of financial support/assistance in the form of scholarships to be provided to Roma youth in vocational and higher education;
- Promote and support programmes of intercultural dialogue and tolerance in education, as well as support participation of Roma youth in youth exchanges and international learning and training programmes.

For human rights and local activists:

- Conduct research on barriers and obstacles to vocational and higher education among Roma youth during the war and remote education to develop long-term solutions to problems at the local level;
- Actively develop networks of Roma mediators, regularly improve their skills;
- Develop local algorithms of actions, memos for parents and children on how to act in cases of discrimination, including algorithms for combating bullying;
- Provide legal education in communities, motivate parents not to keep silent about cases of discrimination and bullying against children in education and report them;
- Provide awareness-raising campaigns in communities on the importance of obtaining vocational and higher education.

APPENDIXES

The impact of the Roma Education Fund on the development of the Roma community in Ukraine: opinions of activists and graduates

Vira Dranhoy

Lawyer, President of the NGO "Roma Rights Center"

"For me REF has been a gateway to a world where I had the opportunity to get higher education, which helps not only to improve my own life but also to contribute to the development of my community".

Viola Popenko

Assistant of the project "Youth for Democracy in Ukraine: Phase II" of the Council of Europe, formerly - Coordinator of the "Law and Humanities Program" of the Roma Education Fund.

"In my opinion, it was the best and most successful program that existed in Ukraine. It made results, and there was demand for this scholarship program. Many graduates studied at the best universities in the country".

"The level of satisfaction with the program among graduates was very high; after studying, many of them were able to find a job and successfully build their careers. Another important aspect is identity formation; many students found new friends".

"As a functioning model, the scholarship program was ideal. It was also transparent because scholarship support was provided directly to individuals. Of course, there are some comments that can be made regarding the application submission system, deadlines, confirmation of Roma identity, support for scholarship recipients with letters from NGOs, and other issues".

"There weren't enough grants and the planned number of scholarships per year. The competition reached up to five applicants for one spot. Of course, the scholarship program was developed based on the overall budget for three countries: Ukraine, Moldova, and Russia. When I was working, there were about 200 students who were scholarship recipients. Of course, this is very low number compared to the total number of Roma in Ukraine".

"Few people knew about the scholarship. In the first years of operation, there was a small competition. And they couldn't even find enough scholarship recipients. The program description was often not clear enough. The information on the website was mostly in English. The program was surrounded by rumours, and many people didn't even want to apply for it".

"It's a community – you interact with young Roma, you can communicate, make friends".

"On my opinion, proactive individuals should be coordinators of such an educational program: they should explain to candidates how to apply and inform them about the opportunities of the scholarship program".

"I believe that the main and most important criterion for receiving a scholarship should be the average academic performance score".

Myroslav Horvat

Myroslav Horvat, a deputy of the Uzhhorod City Council and the head of the Roma Association of Uzhhorod

"This program was one of the best programs that operated in Ukraine. I studied under this program, and to this day I continue my PhD studies thanks to this program. My child graduated from university under this program. Thanks to this program, I work in government institutions, and my daughter has been working as a social worker for a year now. It was a very beneficial program".

Oleksiy Padchenko

Chairman of the Board of the Zaporizhzhia Roma Center "Lacho Drom"

"People who I know studied at universities and received scholarships from the Roma Education Fund. The families of these students are very grateful for this opportunity. I know that this program is currently suspended. But if it starts working again, it will be a huge advantage for the Roma community in Ukraine. This program also provided additional motivation for Roma students to study better in universities because higher grades made them eligible for scholarships from the Roma Education Fund".

Volodymyr Kondur

Member of the Presidium of the NGO "Roma Human Rights Center"

"About 800 Roma children get higher education through the Roma Program during the decade of its existence. This figure can be compared to the 2000s when only about 10 Roma obtained higher legal education. As of 2018, there were about 100 graduates from law departments".

"There is a problem that even after graduating from the higher education institution, Roma graduates do not use their education as intended. One of the reasons is that conditions for getting a profession were created, but conditions for its practical application were not established. There is also no demand for such specialists in the country. Most children of Roma origin who received higher education under the Roma Program come from poor families. After completing their studies at universities in large cities, they returned to their small towns because they could not afford to stay in big cities. In big cities, there is high competition, so even successful graduates have little opportunity for self-realization."

ABOUT ARCA AND AUTHORS OF THE REPORT

Anastasiya Zhuravel – is a human rights defender with three years of experience working in non-governmental organizations. Anastasiia is a national monitor at ARCA, where she researched hate speech against Roma people on the internet and participated in monitoring of observance of the right to education for Roma youth in Ukraine. Anastasiya also works as a legal expert at the European Roma Rights Centre, where she conducts research on the situation of Roma people within Ukraine and the status of Roma rights following the full-scale Russian aggression. Several research projects authored or co-authored by Anastasiya are currently in preparation for publication.

Mariya Yasenovska – is a Ukrainian human rights defender and expert in human rights and human rights monitoring. She is a president of the Kharkiv Regional Foundation "Public Alternative" and is a trainer for the Youth Directorate of the Council of Europe. Mariya is also the author and co-author of numerous publications on human rights monitoring in various fields, as well as author of training courses on human rights education and advocacy tools. Project consultant.

Volodymyr Yakovenko – is a Roma human rights defender and youth worker. He is the chairman of the board of the Roma youth civic organization "Youth Advocacy Agency for Roma Culture - ARCA". From 2018 to 2020, he held the position of Coordinator of the Secretariat of the Interagency Working Group on the Implementation of the "Strategy for the Protection and Integration of the Roma National Minority into Ukrainian Society until 2020", under the Cabinet of Ministers of Ukraine.

Vira Dranhoy - lawyer, national monitoring officer of the Youth Agency for Advocacy of Roma Culture "ARKA"

Olga Dementova - lawyer, national monitoring officer of the Youth Agency for Advocacy of Roma Culture "ARKA"

